

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra pastorální a spirituální teologie

Bc. Marek Netresta

Duchovní život v díle Boženy Němcové

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.

Obor: Teologické nauky

Olomouc 2018

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 17. 4. 2018

Marek Netresta

PODĚKOVÁNÍ

Velice děkuji Doc. Dr. Michalovi Altrichtrovi, Th.D., za velkorysé přijetí a zúčastněné vedení. Nemalý dík patří vyučujícím a pracovníkům Cyrilometodějské teologické fakulty, Mgr. Milanu Horkému a kolegům z Muzea Boženy Němcové v České Skalici a v tom místě sloužícímu faráři Mons. ThLic. Václavu Hegrovi. Mgr. Jitce Bartoškové za konzultaci. Mojí mamince za první setkání s autorčiným slovem, P. Jakubu Demlovi, panu Zdeňku Vinařovi a paní Halině Lapiňá za „setkání v odkazu“ Boženy Němcové. Vřelý dík patří mojí manželce a dětem za jejich lásku a trpělivost.

OBSAH:

DUCHOVNÍ ŽIVOT V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ

ÚVOD.....	7
I. ZÁKLADY DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ	
1. BOŽENA NĚMCOVÁ A JEJÍ POVÍDKOVÉ DÍLO.....	9
2. BOŽÍ SLOVO.....	11
2.1 Boží slovo a slovo autorčino.....	11
2.1.1 Slovo „Bůh“.....	12
2.1.2 Písmo svaté v povídkovém díle.....	12
2.1.3 Bůh a člověk.....	13
2.2 Otec, Všemohoucí, Stvořitel, pouhá láska, nejvyšší umělec.....	15
2.3 Kristus, Spasitel, Pán.....	16
2.3.1 Obraz Krista v próze Čtyry doby.....	18
2.4 Duch Svatý.....	20
2.5 Svatí.....	21
2.6 Panna Maria.....	22
3. OBRAZ STVOŘENÍ: KOSMOS A ČLOVĚK.....	23
3.1 Stvoření: Boží kosmos.....	23
3.2 Země, vlast, domov.....	26
3.3 Společenské vztahy.....	27
3.3.1 Chudí a potřební.....	27
3.3.2 Osobní model 1: Vdova Karásková.....	28
3.3.3 Praktická láska, solidarita a subsidiarita.....	30
3.3.4 Osobní model 2: Paní Skočdoplová.....	31

4. POVOLÁNÍ ČLOVĚK.....	32
4.1 Vůle boží a vůle lidská.....	32
4.1.1 Člověk a jeho srdce.....	33
4.1.2 Osobní model 3: Pan Hájek, dobrý člověk.....	34
4.1.3 Osobní model 4: Pan učitel.....	35
4.2 Hřích a milost.....	37
4.2.1 Osobní model 5: Pašerák Srna.....	38
4.3 Láska mezi mužem a ženou.....	39
4.3.1 Osobní model 6: Viktorka.....	40
4.3.2 Muž a žena v biblických odkazech.....	43
4.3.3 Malá „teologie ženy“.....	43
4.3.4 Čistota a panenství.....	45
4.3.5 Osobní model 7: Baruška.....	45
4.3.6 Manželství.....	47
4.3.7 Osobní model 8: Pavel z <i>Pohorské vesnice</i>	47
4.3.8 Mateřská láska.....	49

II. OBRAZY DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ

5. MODLITBA A ZBOŽNOST.....	50
5.1 Věcná a jevová stránka modlitby.....	50
5.2 Tři mše jako prostor niterného setkání.....	52
5.3 Kněžství.....	54
5.4 Boží Tělo.....	57
5.5 Poutí.....	58
5.6 Putování.....	60
5.7 Symboly (předměty, obrazy, řečové figury).....	61

5.7.1 Růženec.....	61
5.7.2 Osobní model 9: Jakub Halina.....	62
5.7.3 Kříž.....	65
5.8 Osobní model 10: Rozárka, obětavé srdce.....	66
5.9 Duchovní krása umění.....	69
5.10 Duchovní zpěv a hudba.....	70
5.11 Osobní model 11: Józa, slepý služebník krásné hudby.....	72
5.12 Mýty a pověry.....	72
5.13 Zbožnost	73
5.14 Osobní model 12: Babička, zbožná moudrost.....	74
6. REFLEXE DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ.....	76
6.1 „Šťastná to žena“ - zrcadlo blahoslavenství podle Mt 5, 3-12	76
6.1.1 Chudí v duchu, pokorní a tiší.....	77
6.1.2 Plačící a milosrdní.....	78
6.1.3 Toužící po spravedlnosti a působící pokoj.....	78
6.1.4 Čistého srdce.....	79
6.1.5 Pronásledování.....	79
6.2 Boží Slovo v povídkovém díle	79
6.3 Vtělování Slova je náš duchovní život.....	80
ZÁVĚR	82
ANOTACE.....	84
ANNOTATION.....	85
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	86
ZKRATKY.....	89

ÚVOD

F. X. Šalda, jenž pronikavě rozuměl nejednomu literárnímu dílu, byl nedaleko své smrti; když na naléhání Bedřicha Fučíka má odpovědět, které verše mu „stojí za řeč“. Kromě nemnohých ze světové literatury po upřesňující otázce na tuzemské končiny prý odpověděl: „Mácha, Březina, pár odstavců z Němcové“. O pár týdnů později, jak sám řekl, „zametá za sebou smetí“ a věnuje se už jen tomu nejpodstatnějšímu Slovu v Kázání na hoře a Janovu evangeliu¹. Jindy zase kněz a básník Jakub Deml v roce 1940, kdy se v časech válečných mnozí obracejí k útěšnému dílu Boženy Němcové, vzpomíná na to, že právě Otokar Březina mu osobně otevřel ohledně jejího života a díla oči². Zároveň také vidí duchovní smysl daru života a díla spisovatelky pro tento „Synem Člověka tak zřetelně navštívený národ“, který má vůči ní velký dluh, pokud se skrze vděčnost za *Babičku* i celý její život neobrátí k Bohu³.

Uvedené příklady chtějí naznačit dvojí: Božena Němcová je nesporně zásadní autorkou naší literatury a její život a dílo přináší duchovní podněty, které je třeba stále znovu vnímat a promýšlet. Její osobnost a dílo poutá pozornost mnoha literárních historiků i dalších odborníků prakticky od jejího úmrtí a ohlasy v umění a další přesahy jsou velmi pestré. Její život a literární dílo podněcují mnohé otázky, které byly různě zkoumány a řešeny, ale na aktuální solidní teologické uchopení teprve čekáme⁴. Průlomovým počinem se však zdá v této oblasti disertační práce Lea Zerhaua: *Věčná paměť v Babičce Boženy Němcové*⁵. Jeho práci lze považovat za teologii literatury⁶ a doklad toho, že teologická interpretace má ještě hodně co nabídnout v širokém kulturním kontextu.

Naše práce se snaží shromáždit témata duchovního života napříč povídkovým dílem autorčiným. Ostatní tvorbu kvůli uchopitelnosti ponecháváme stranou. V povídkách totiž předpokládáme nejrozvinutější uchopení tematik, svobodu vlastního originálního projevu, ale především reprezentativní projev autorčiny duchovnosti. Slovo, které autorka představuje, se rodí ve středu její osobnosti – v srdci. Samozřejmě přihlížíme i k tomu, že literární fikce není

---

¹ Srv. FUČÍK, B. Čtrnáctero zastavení, Praha: Melantrich, s. 42. Jeho výběr nechceme absolutizovat, ale nabízí zostřený pohled na podstatné slovo z české poezie, přičemž i blízkost k Březinovi je zajímavá.

² „Zasvěcení jakékoliv neděje se totiž písmem, nýbrž člověkem“. DEML, J., Tasov. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 118.

³ Tamtéž s. 120 – 121.

⁴ Výslovně k tématům víry se zdá ojedinělá práce Marie Záhořové, spisovatelčiny vnučky, která shrnuje ve svém drobném textu důležité souřadnice. Obdobná, ale aktuální monografie, by v dnešním kontextu byla asi velmi přínosná. Srv. ZÁHOŘOVÁ-NĚMCOVÁ, M. *Božena Němcová. Její náboženství a idea lidství*. Praha: Odkaz, 1920.

⁵ ZERHAU, L. *Věčná paměť v Babičce Boženy Němcové*. Disertační práce, CMTF UP V Olomouci, Olomouc, 2008, 169 str.

⁶ AMBROS, P. Recenze na: Leo Zerhau, *Věčná paměť v Babičce Boženy Němcové*. Disertační práce, CMTF UP V Olomouci, Olomouc, 2008, 169 str. *Teologické texty*, 2010, Roč. 21, č. 2, s. 11 – 112.

totéž, co autobiografie a ani dobový kontext nedovoloval takovou tvůrčí svobodu, jaké se těší autoři dnes. Zároveň je však těžko myslitelné, aby se duchovní zkušenost v psychologii postav a zobrazených skutečností nezrcadlila⁷. Předmětem našeho zájmu však není duchovní život autorky samé, ale jeho výrazný projev, jímž je podstatná část její tvorby, tedy zmíněné povídkové dílo. Celistvější pohled do autorčiny tváře je komplexnějším úkolem, ke kterému by mohl náš dílčí příspěvek možná trochu napomoci. V naší analýze sledujeme náboženské jevy a témata, přítomnost biblického slova, teologické výpovědi různého druhu (vypravěčky, postav, dějů), důvěrnější spiritualitu osob. Snažíme se teologickou optikou provést reлектuru povídkového díla a shromáždit výčet teologických skutečností, abychom mohli zodpovědět, nakolik je to možné, zda toto dílo obsahuje autentickou křesťanskou spiritualitu.

Metodikou pro naši práci je komentář k vyjmutým částem autorčina díla. Z tohoto přístupu vyplývá stanovení obecných pravidel pro duchovní život, vycházející ze spirituální teologie. Tato pravidla jsou uvnitř textu věcně zmíněna. Důležitým metodickým přístupem rovněž zůstává určení podoby systematizace a vyhodnocení oněch získaných „teologických“ úseků autorčiných. Bylo totiž potřebné předejít dvojímu úskalí: neponechat vlastní „materii“ autorčinu v rovině pouhého „bezbřehého“ konstatování a také opačně nevstoupit do textu s ideovým („zaokrouhlujícím“) a priori. Narativní přístup zdrženlivé zúčastněnosti a zároveň sledování dílčích analogií se osvědčil jako přiléhavý.

---

⁷ „Neexistuje žádné velké umělecké dílo, jehož nezbytnou premisou by nebyly velké události v duchovním životě jejich tvůrce, a to i v případě, kdyby tyto události pro jeho životopisce zůstaly navždy tajemstvím“. Srv. IVANOV, V. *Subjekt a kosmos*. Velehrad: Refugium, 2010, s. 300.

I. ZÁKLADY DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ

1. BOŽENA NĚMCOVÁ A JEJÍ POVÍDKOVÉ DÍLO

Zásadní spisovatelka národního obrození Božena Němcová⁸ (roz. Barbora Novotná, po legitimizaci otcem Panklová⁹), se narodila, patrně v časové blízkosti jejího křtu, roku 1820 ve Vídni. Dětství a rané mládí prožila v Ratibořicích u České Skalice. Byla nejstarší ze svých dvanácti sourozenců. Po absolvování triviální školy se jí dostalo doplňující vzdělání na zámku v nedalekých Chvalkovicích (němčina, klavír), kde se také prvně vážněji setkává s literaturou. Během dospívání byla pravděpodobně biřmována¹⁰. V roce 1837 je provdána za Josefa Němce, incipienta finanční stráže a vlastence, staršího o patnáct let¹¹. S manželem se stěhuje nejprve do Červeného Kostelce a postupně z důvodů jeho častého střídání služebních míst (a později i kvůli problémům s prudkou povahou Němcovou a vlasteneckou nepohodlností za tehdejšího režimu) na další místa včetně Prahy, kde pak žije především. Němcovi měli čtyři děti. Již po prvním porodu má Němcová zdravotní problémy, se kterými zápolí po zbytek života, během něhož také absolvuje několik ozdravných pobytů zejména na Slovensku. Němcová se postupně dostává mezi tehdejší vlastence a vzdělance (K. H. Borovský, V. B. Nebeský), kteří jí podnítky k tvorbě. Začíná epizodně s několika básněmi, ale její „básnický genius“¹² se plněji rozvíjí při sběru a originálním přepracování báchorek, pověstí a pohádek¹³. Postupně pak začíná psát vlastní autorské povídky, které jsou hlavním

---

⁸ Životopisné údaje, kromě dlouho tradovaného chybně odvozeného data narození (dosud je znám pouze doklad o křtu 5. 2. 1820) podle: TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha: Zlatoroh, 1911. KUBKA, F., NOVOTNÝ, M. *Božena Němcová*, Praha: V. Neubert a synové, 1941. OTRUBA, M. *Božena Němcová*, Praha: Svobodné slovo, 1962.

⁹ Svatba rodičů Terezie Novotné a Johanna Pankla byla 7. srpna 1820 v Malé Skalici u České Skalice. KUBKA, F., NOVOTNÝ, M. *Božena Němcová*, s. 20 – 21.

¹⁰ O přijetí svátosti nemáme doklad, pouze autorčiny reflexivní vzpomínkové poznámky na dobu před svatbou prozrazují, že se tak pravděpodobně stalo. Črty jako: „Biřmování – biskup a vyznamenání“ (nejspíše královéhradecký Karel Hanl – viz odkaz níže s. 340) to mohou naznačovat. Řada z nich odpovídá doloženým reáliím jejího života. Srv. NOVOTNÝ, M. *Život Boženy Němcové I: Dopisy a dokumenty do roku 1848*. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 39.

¹¹ Více o osobě manžela a manželství Němcových v monografii: POKORNÁ, M. *Josef Němec. Neobyčejný muž neobyčejné ženy*. Praha: Academia, 2009.

¹² Podle Z. Záhoře byl ve zrodu básničky Němcové klíčový její milostný vztah s básníkem. Respektuje jeho hloubku a vážnost, ale povrchně nemoralizuje. Protože chybí vzájemná korespondence, sleduje dialogičnost jejich tvorby. Srv. ZÁHOŘ, Z. *Božena Němcová a Václav Bolemír Nebeský*. Praha: Odkaz, 1920.

¹³ K. H. Borovský v recenzi na autorčinu prvotinu, která podle něho skýtá potěšení z „krásy skvělé poezie“, nejen chválí, ale je přesvědčen, že její dílo (v té chvíli se jedná o *Národní báchorky a pohádky*) „snese ouplnou přisnou kritiku“. Podstatné je to, jak rozděluje pojetí její metody. Látku báchorek může podle něho Němcová pojmut historicky a národopisně nebo básnicky. Zde jasně hájí Havlíček metodu, kdy si autor počíná „ve formě i předmětu tak, jak se líbí jeho básnickému génioví“. Soudí, že Němcová uchopuje náměty básnicky, ve volné tvořivosti své umělecké intuice. BOROVSÝ, K., H. Články kritické a polemické. *Národní báchorky a pověsti*. Česká Včela, 1845 č. 62. In KREJČÍ, F. V. (ed.). *Beletrie Karla Havlíčka Borovského*. Praha: B. Kočí, 1906. s. 127 – 128.

pramenem našeho zkoumání a tvoří těžiště jejího autorského úsilí až do konce života († 18. 1. 1862).

Sledovaná část povídkového díle podle chronologie: *Obrázek vesnický (Ov)*, *Dlouhá noc (Dln)*, *Domácí nemoc (Dn)* (1846 - 1847); *Baruška (Bar)* - (1852); *Pomměnka šlechetné duše neboli Rozárka (Pšd)*, *Sestry (Ses)* (1854); *Babička (Bab)*, *Karla (Kar)*, *Divá Bára (DB)*, *Čtyry doby (Čd)* (1855); *Pohorská vesnice (Pv)*, *V zámku a v podzámčí (Vzp)*, *Chudí lidé (Chl)*(1856); *Dobry člověk (Dč)*, *Chyže pod horami (Chph)* (1858); *Pan učitel (Pu)*, *Cesta z pouti (Cp)* (1859); *Urozený a neurozený (Un)* (1862)¹⁴.

Nejvýznamnější dílo *Babička* autorka píše v době předčasné smrti svého prvorozeného syna Hynka, ale podněty k němu jsou už dřívější¹⁵. Jejímu autorskému naturelu je nejbližší narace, je mimořádně nadána vypravováním. Charakteristický rys její tvorby je už v počátcích veden svébytným citem a svobodným přístupem¹⁶. Zdálo by se tedy, že není básnířkou, ale jednoznačně prozaičkou. V tradiční recepci jejího díla se konstantně objevuje, že její talent je básnický¹⁷. Nejedná se však jen o estetickou stránku díla, ale její slovo odkazuje na hlubší dimenzi člověka a světa, která je po našem soudu duchovní. Křesťanský a povytce katolický charakter autorčina díla je sice zřejmý, ale není bez obtíží¹⁸. Zasloužil by si bezpochyby podrobnější zpracování.

---

¹⁴ Kompletní bibliografie: LAISKE, M. *Bibliografie Boženy Němcové: Soupis jejího díla a literatury o něm*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, Vydání 1, 1962. V naší práci uvádíme u všech autorčiných prací jednotné stránkování podle: NĚMCOVÁ, B. *Babička, Pohorská vesnice, Povídky 1, Povídky 2*. [online]. Dostupné na internetu: <<https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/bozena-nemcova/?knihovna=>>.

¹⁵ KLUSÁKOVÁ, L., *Babička Boženy Němcové v kontextu dobové české prózy s venkovskou tematikou*. In *Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Sv. 3. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 212.

¹⁶ „Mně to nedá, když slyším pohádku, ale docela převrácenou a zostuděnou, abych ji tak napsala, přidám kde je potřeba ze svého, a to nehezke vynechám“. Božena Němcová Antonii Bohuslavě Čelakovské, 14. 2. 1846. NĚMCOVÁ, B. *Korespondence I*. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 30.

¹⁷ K tématu např. ŠALDA, F., X. *Duše a dílo: podobizny a medailony*. Praha: Melantrich, 1950., s. 71 - 81. ČEP, J. *Umění a milost*. Brno: Vetus via, 2001. s. 52 - 56. ČEP, J. *Rozptýlené paprsky*. Praha: Vyšehrad, 1993. s. 54 - 59.

¹⁸ V kontextu důležitého vlivu a péče o katolickou literaturu kněze V. Štulce, který použil jako první toto slovní spojení, uvádí M. C. Putna toto: „Přivést k okázalému pokání za neuspořádaný život Boženu Němcovou se mu nepodařilo. Jeho podporou, ani možností publikovat v katolických literárních podnicích, zj. ve Štulcově kalendáři *Poutník z Prahy*, však nepohrdla a Štulce si velmi cenila - a navíc, její texty obsahují tolik „bolzanovského“, k životní praxi obráceného křesťanství, že se až maně ptáme, k čemu by ještě měla Božena Němcová konvertovat“. PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu: 1848 - 1918*. Praha, Torst 1998, s. 168 - 169. K V. S. Štulcovi také: SLAVÍK, I. *Viděno jinak*. Brno: Vetus via, 1995, s. 52.

2. BOŽÍ SLOVO

2. 1 Boží slovo a slovo autorčino

Boží slovo je přítomno v literárním slově Němcové v řadě případů ve výslovných citacích, nebo parafrázích biblických vět, úryvků, či na jiný způsob. Ovšem v širším smyslu je také její dílo nasyceno biblickým pochopením světa a jeho skutečností. Je to určující ráz vnímání stvořeného světa zejména podle knihy Genesis a evangelijních odkazů k přírodě a tvorstvu. Němcová vypráví a pohybuje se na celistvější bázi porozumění Bohu, světu a člověku, která je samozřejmě nejen biblická¹⁹. Boží slovo ovšem důležitým způsobem uspořádává její pohled na člověka a jeho existenci a je vyrostlý z evangelijního pojetí lásky a moudrosti²⁰.

Uvědomujeme si, že mnoho slov a sousloví jsou biblického původu, tu více, tu méně blízké původnímu smyslu. Kříž, neděle, stvoření, ráj, andělé, hřích, pokoj i slovo láska v našem kulturním kontextu není myslitelné bez biblického smyslu.

Problém přítomnosti biblického slova v díle Němcové není jen literárního charakteru. Biblické slovo lze chápat v rovině litery a Boží slovo v rovině ducha, tedy smyslu této litery. Pokud duch (smysl) a tedy striktně teologicky vzato Duch Svátý je přítomen v jiné (jakékoliv) literě (literatuře), což je jistě svrchovanou svobodou Boží, pak není vázán na doslovnost litery biblické. Dokonce může jít o uskutečnění Božího slova v příkladném vzoru jednání člověka bez jakékoliv explicitní souvislosti. Vliv Božího slova na cokoli, zde na slovo autorčino, nelze prokazovat pouze přítomností biblických úryvků, pojmů, nebo vzdálených odkazů. Pokud totiž nějaká postava žije proniknuta ctnostmi víry, naděje a lásky, žije v ní zároveň smysl Božího slova. Průkazné pak není nutně provázání na biblické slovo, ale viditelné jednání, nebo ovoce dobrého života²¹.

Může být autentickým nositelem duchovních kvalit literární postava? Rozumí se, že nejlepší svědectví o Božím životě v člověku je živý člověk a naše setkání s ním. Setkání

---

¹⁹ Jistěže nejen biblická. Musíme však rozlišit paradigma: 1. vše co je, vzniklo Božím slovem a Písmo o tom svědčí; 2. o čem Písmo svědčí, ovlivňuje člověka, jak chápe původ všeho vzhledem k Božímu slovu. Kdo přijímá biblické paradigma, žije v prostoru víry. Veškerá zkušenost se odehrává v tomto prostoru. Kdo nevěří, z teologického pohledu žije v témže stvořeném světě, ale nemusí reflektovat tuto skutečnost z hlediska paradigmatu víry.

²⁰ Lidské slovo ve své povaze (fonetické „vyjádření“ duchovního pojmu a také poznání - „vnitřní slovo“) se může (*potencia oboedientialis*) Božím působením stávat slovem Božím, aniž by ho snižovalo pouze na lidské slovo. Srv. RAHNER, K., VORGRIMLER, H. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 354 – 355.

²¹ „Tři souvislosti si uvědomujeme: jak působí slovo v Písmu, tak se projevuje v Logu – Kristu a také v životě těch, kteří Kristu patří. Jako vše starozákonní směřuje k jedinému Logu, tak vše novozákonní z něho vychází, přičemž Ježíšův vlastní život (od narození po nanebevstoupení) se svými fázemi odpovídá etapám duchovního života každého z nás, jako i v obecných dějinách spásy“. ALTRICHTER, M. *Spirituální teologie*. Velehrad: Refugium, 2017, s. 274.

s „virtuální postavou” zobrazenou „osobní ideou”, literárně napsanou „ikonou” je jistě něco jiného. Nositelem (ukazatelem) univerzální pravdy (tedy skutečnosti) však může být dozajista i vymyšlená postava.

2. 1. 1 Slovo „Bůh“

Kolísání v psaní B/b ve slově Bůh, které se v díle užívá, je patrně zapříčiněno tím, že pokud se jedná o mimoděk řečené slovo, nebo ustálené úsloví, může se objevit malé b, ale při výslovném záměru, je-li míněna nejvyšší moc, není pochyb o vědomí Boha. Například obrat: „*I bože, vršek?*“ (nejasné vyjádření, citově zabarvené, podobné významu - Cože? Ach tak?). Oproti jasnému užití ve vyjádření: „*Proto jsme spínali ruce jen k Bohu; lidská pomoc už tu nic nebyla platná*“²². Podrobnější lingvistické řešení ponechme stranou. Z kontextu díla vyvozujeme, že jevy ve světě mají někdy i zlidovělou podobu slova s malým b (boží kostelíček), ale výpovědi víry ukazují na Osoby (Spasitel) s velkými písmeny. Uvádění malých písmen z ideologických důvodů ve vydáních v době komunistické totality uvádíme jen pro úplnost²³.

2. 1. 2 Písmo svaté v povídkovém díle

Vztah k Bibli, jakožto předmětu a výjimečné knize se projevuje v díle jednou výslovně. „*V skřínce ležela v hedvábném šátku zaobalená kniha, vázaná v dřevěných, kůži potáhnutých deskách s mosaznými sponami. Bylo to Písmo svaté*“²⁴.

Těší se značné úctě v rodině a obřadně se s ní zachází „*jako by se ostatků svatých dotýkal*”, a „*políbiv bibli, do šátku ji zaobalil, v skřínku uložil a do almárky zase schoval*”²⁵. Tento případ sice odkazuje na důležitý statut Písma svatého, ale je ojedinělý. Podobné je to se zmínkami na nedělní četbu z bible, které je sváteční událostí a setkáním²⁶. Jinak je tomu ovšem s výskytem biblického slova v literárním smyslu. Povídkové dílo obsahuje některé výslovné citace slovních spojení či parafrází z Písma svatého²⁷.

V kulturním prostředí díla, kde náboženství hraje důležitou roli, se nelze s bližšími i vzdálenějšími odkazy na Písmo neseťkat. Takovým dokladem jsou zmínky o různých biblických postavách v bohatém spektru souvislostí od skutečně hluboce duchovního akcentu

---

²² Chl s. 121 - 122.

²³ Srv. ALTRICHTER, M. *Spirituální teologie*. Velehrad: Refugium, 2017, s. 498.

²⁴ Chph s. 30.

²⁵ Chph s. 30 - 31.

²⁶ Bab s. 157.

²⁷ Na tyto případy odkazujeme v našem textu průběžně v probíraných tématech, kdy se u Němcové tyto souřadnice objevují.

úcty, modlitby, teologického významu (např. Ježíš, Panna Maria, evangelium, andělé atd. - viz kapitoly 2. 1. 3 – 2. 6) anebo méně závažného literárního výskytu (typy: král David - hudebník, Samson - silný muž, apoštolové - věrní přátelé Petr a Pavel apod.; archetypy Adama a Evy - muž a žena; vzor odvahy - David a Goliáš; specifická místa: Sodoma - synonymum hříšného města, Kalvárie - místo utrpení; nebo také způsob oslovení milované osoby ve stylu Písně písní²⁸). Uvedené méně závažné příklady nemají pro nás sice valenci duchovních souřadnic, ale potvrzují spjatost biblického slova s kulturou, v níž se autorka pohybuje²⁹, což ovšem není málo.

2. 1. 3 Bůh a člověk

Výpovědi o Bohu jsou v povídkovém díle často existenciální³⁰, viděné optikou člověka, který má hlubší důvod k tomu, aby o Pánu promluvil. Němcová, zdá se, vystupuje od údelu člověka ke smyslu všeho, který je v Bohu. S porozuměním pro nesnadný úděl jednotlivce rozšiřuje svůj pohled na kontext celého světa. V šesté kapitole *Pohorské vesnice* se nachází jedna z nejvýraznějších explicitních výpovědí o Bohu³¹. Odvíjí se však, jak jinak, od vyprávění o dobrém člověku. Solidární hraběnka dbá na to, co považuje za svou povinnost – „*dáti ze svého přebytku* (srv. Lk 3, 11) *těm, kterým se nedostávalo toho nejpotřebnějšího, alespoň tolik, co by postačilo k zachování čistoty tělesné, a tím k obcerstvení duše*“³². Němcová se pozastavuje nad tím, jak by se mohl bohatý člověk solidarizovat s chudými, když sám takovou zkušenost nemá, ale přesto je to možné. Příčinu podává jasně – „*v srdcích jejich panovala opravdová láska k Bohu, a tedy i k bližnímu svému, náboženství jejich nebylo prázdné slovo*“ (srv. Lk 10, 27).

Vše existující je podřízeno Boží vůli a zákonu, tomu, jak Bůh individuálně každého k jeho prospěchu vede k tomu, co dotyčnému nejlépe svědčí. Vševědoucí má na zřeteli vše od nejmenšího po nejmocnější, celá příroda žije v jeho řádu, celý život je doslova vložen do Božího života. „*On, jenž pokřtil všechny svoje děti jedním jménem, jménem „Člověk“, jím*

²⁸ „*Ty milá, rozkošná milenko má!*“ Bar s. 57.

²⁹ Tam kde se biblické slovo jeví ve svém užití jako závažný výraz, argument, apel, zákon, vzor nebo moudrost apod., pak je uváděno i s potřebným okomentováním. Méně důležité zmínky uvádíme, ale neslouží k našim závažnějším závěrům.

³⁰ Slovem „existenciální“ lze rozumět to, co zasahuje postavení člověka v jeho souvislostech, pozadí a okolnostech. Z hlediska odborné teologie spirituální „existenciální“ představuje: putování člověka k tomu, jak byl stvořen k Božímu obrazu. Srv. TENACE, M. *Vybrané kapitoly z antropologie: Stvoření člověka k obrazu a podobnosti Božímu*. Refugium, Olomouc, 2001, s. 45n.

³¹ Vzhledem k teologickým výpovědím v této povídce, kupříkladu F. M. Klácel, který autorce dobře rozuměl, nepodceňuje to, že „obrazy z prostého života nejsou skládány zvenčí, ale tryskají z nitra, z ducha autorčina“. Srv. TRAPL, M. *František Matouš Klácel. Život a dílo*. Olomouc: Katedra FFUP a UP, 1999, s. 80.

³² P_v s. 80.

vespolek se zvat a za svate je mit kaze; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce člověka (srv. Mt 15, 18-19): *On jediný* (srv. Dt 6, 4), *Otec náš* (srv. Mt 6, 9), *tvůrce všehomíru* (srv. Gn 1, 1), *jenž od věkův byl, jest a na věky bude* (srv. Zj 1, 8; 4, 8), *Bůh veliký, mocný - Bůh milosti, setře slzu z lící utýraného člověka* (srv. Zj 21, 4)³³.

Především když se jedná o člověka a jeho důstojnost tak, že jméno člověk má být sdíleno ve všeobecné úctě, pak přichází na řadu řeč o Bohu, který jako původce všeho skrze důstojnost všech lidí ukládá onu povinnost milovat se navzájem. V povídce je paní hraběnka vzorem účinné víry. Věřit a chápat souvislosti je tedy pro Němcovou komplementární se solidaritou s chudým člověkem. Sama autorka zakouší bolestivý rozpor, když v nedostatku žádá a očekává finanční pomoc, a dostane se jí povzbuzení k modlitbě³⁴. Vnímá totiž, že Bůh pomáhá lidem rukama druhých lidí, kteří sdílejí s potřebnými prostor stvořeného světa. To je praktická a materiální pomoc. O povzbuzení živým slovem přítele, nebo duchovní útěše v modlitbě či povznesení při liturgii dobře ví. Zde však naráží Němcová na důležitý apel jakubovské teologie víry se skutky a toho, co znamená bez spekulací evangelijně dávat, aniž by pravice věděla o tom, co činí levice (srv. Mt 6, 3). Zdá se, že toto dávání jaksi „neuváženě“ bylo Němcové také vytýkáno. Nelze se tomu divit, ale zároveň je nepochybné, že pokud věděla, co je to tristně „nemít“ a někdo v dosahu takto také neměl, dělila se o to málo, co „z ruky Boží“ skrze někoho sama dostala. Opravdová láska v srdci k Bohu a bližnímu je představena jako ohnisko života a smyslu lidského společenství.

Někdy by se v díle Němcové mohly jevit její zmínky o Bohu poněkud frázovitě nebo „lidové“. Ovšem právě v otázce bídy a utrpení se vyjevuje její víra. Ptá se totiž po smyslu utrpení slovy „*kdo vidí ty miliony slzí?*“ Odpovídá už zmíněnou hymnickou pasáží o stvoření, pestrosti scénérií světa a výčtu mnohých podob života na zemi.

Nejenže takto představuje víru, která má uvádět do souvislostí vědomí člověka s jeho místem před Boží tváří na světě, aby v údivu uznal tuto ontologickou pravdu a danost. Ujišťuje však také člověka, že právě ti nejubožejší budou potěšeni.

Pro Němcovou je zřejmé, že pravé náboženství má člověku posloužit a pokud jde o pozemské bohatství, tak jeho shromažďování je ospravedlněno, „*aby bylo z čeho klásti na oltář lásky*“, aby se těm „*jimž se ve jménu Boha udělovalo*“, dovtípili „*či to pomocná ruka; (a) v jejich srdcích zůstala ta jména svatými*“. Je to sice zřejmě dobový kontext, jak odkázat slova o svatosti jména do dimenze nebeské, ale trefně zde vystihuje duchovní rozměr lásky a

---

³³ Uvedené biblické odkazy nemají dokládat, jak autorka pracuje s Biblií samotnou, ale jak se v jejím myšlenkovém světě sbíhají bazální biblické výpovědi o Bohu skrze kulturní kontext, liturgii či vlastní spiritualitu.

³⁴ Viz pozn. 235.

solidarity, které mají eschatologickou dimenzi (srv. Mt 45, 40-45). Nejde tady vůbec o hlásání ideologie rovnosti kvůli odstranění chudoby. Němcová dobře ví, co znamená osvícený a odpovědný urozený aristokrat. Nerovnost ve společnosti je daná, ale lze jí překonávat především láskou, která umožňuje upravovat stav poměrů spravedlivěji. Vzájemná pomoc motivována věřící láskou je posvátného rodu, má duchovní základ v řádu světa daného Stvořitelem a Otcem. Všichni lidé jsou Boží děti, což je pro autorku zcela evangelijní východisko, v jehož světle je třeba číst její humanitu. Intenzivně a niterně prožívá mezilidské vztahy, korpus její známé, a přitom nekompletní (!) korespondence výmluvně dosvědčuje, že žila ve společenství a sdílela život slovem a v setkávání.

Němcová ve výpovědi o Bohu myslí na člověka, ale zároveň důležitým zůstává celé stvoření, každý, byť sebenepatrný tvor, ale zároveň v proporcích tisíců těchto tvorů, které povstávají k životu i umírají z dopuštění Boží vůle. Němcová pak milost chápe především v rovině duchovní útěchy trpícího a zkoušeného člověka. Vědomí Boha se pojí s důvěrou v uspořádaný svět a v působení Utěšitele v duši člověka. Člověk takto duchovní je zaujat životem posvěceným v tomto světě, bojuje za dobré věci, žije láskyplné vztahy, s láskou pracuje³⁵.

2. 2 Otec, Všemohoucí, Stvořitel, pouhá láska, nejvyšší umělec

Bůh je všemohoucí a je s ním třeba počítat v jeho tajemné všudypřítomnosti, například během bouřky³⁶ a je také tím, který vždy člověka slyší, přičemž velmi sejde na tom, jak kdo mluví³⁷. Život, a to i ten nejnepatrnější, se odehrává před Boží tváří.³⁸ Svět živlů, zvířat, ale především nejniternější vnitřní život člověka mu není skryt.

„Bůh jedině zná svět, on nahlíží v nejtajnější skryše lidského srdce a soudí je; on rozumí mluvě zvířat, před ním je světlý kalíšek každé bylinky, on zná cestičky každého broučka, šum větru řídí se jeho rozkazem, vody proudí, kam on jim vykázal cestu.“³⁹

Napětí mezi transcendencí a imanencí Boží se často objevuje v oblasti, kde se setkává zdravá víra a láska k Bohu s pověrou. Němcová ukazuje, jak lidová víra spojující projevy přírodních živlů s přímým působením Božím se může nachýlit k pověře, jíž motivuje

---

³⁵ Sv. Tomáš Akvinský, když hovoří o řeholním životě (to co je mu vlastní), diferencuje podle životního stavu, ale láska k Bohu a bližnímu se týká všech lidí a „dokonalý duchovní život spočívá jednoduše v lásce“. Srv. AKVINSKÝ, T., sv. *Dokonalý duchovní život*, Olomouc: Krystal, 1935, s. 7 – 47.

³⁶ „Jen pánbůh je všemohoucí, co vy můžete vědět. Opatrnosti nikdy nezbyvá, to si pamatujte.“ *Bab* s. 19.

³⁷ „Nehrdlouhejte!“ *hrozila babička*, „nevíte, že vás pánbůh slyší!“ *Bab* s. 21.

³⁸ *Bab* s. 19 a 21.

³⁹ *Bab* s. 173.

především strach, nikoliv láska projevená důvěryplnou bází⁴⁰. Vůbec se tedy nejedná o čistou racionalizaci přírodních sil, příčinou všeho je Stvořitel, ale o kultivaci a očišťování víry, která je osobním a důvěrným vztahem. Stvoření a celý kosmos neprobadatelně bohatý je předmětem údivu a obdivu k Tvůrci, který je nejvyšším umělcem⁴¹. Člověk poznává Boha mnoha způsoby, přičemž autorka zdůrazňuje některé z nich, a mají pro ni velkou důležitost.

Vzdělanost a kultivace člověka je důležitou konstantou. Orientovat se ve světě, ale především znát Boha, to, jaký je a jak uspořádává život člověka. Naproti tomu, je-li člověk ponechán nevychově a svévoli, je „bohaprázdný“⁴². Duchovní rozměr je vůbec spjat se vzděláváním, k jeho celistvosti ve škole patří samozřejmě výuka náboženství⁴³, ale i modlitba a vedení k účasti na slavení liturgie⁴⁴, coby výsada spíše než povinnost⁴⁵.

2. 3 Kristus, Spasitel, Pán

Povídkové dílo Němcové vypovídá o Kristu mnoha způsoby. Jak výslovně, zmiňujíc jméno⁴⁶, pozdrav božím slovem⁴⁷, poukazy na Ježíše evangelii, je osobou, k níž se lidé modlí, či v pohnutí vyslovují jméno Mistrovo. Kristus je přítomen v lidové ikonografii, je oslavován v liturgii, vstupuje do lidových vyprávění. Z našeho zorného úhlu je ovšem třeba říci, že bychom ani nehovořili o žádné křesťanské spiritualitě, která by nestála na osobě Krista. Zajímá nás tedy, nakolik se christologie⁴⁸ odráží ve sděleních autorky v jejích povídkách a jak v nich nalézáme tajemný Pánův život mezi námi⁴⁹. Zmíníme několik příkladů výslovného

---

⁴⁰ „Jakub mnohdy jí říkal: „Já nevím, děvče, jakou to radost máš dívat se do nebe, když se Pánbůh hněvá.“ - „Právě takovou, jakou mám, když se směje,“ odpověděla. „Podívejte se, táto, ten oheň, jaká to krása v těch černých mračnech!“ - „Neukazuj!“ okřikoval ji Jakub, „ať ti boží posel prst neurazí. Kdo se nebojí bouřky, nebojí se Pánaboha, nevíš to?“ - „Elška z fary mi četla jednou knížku, tam stálo, že se nemáme bouřky bát co hněvu božího, že máme v ní obdivovat mocnost božskou. Pan farář vždy káže, že je Bůh nanejvýš dobrotivý (srv. Ž 25, 8; 145, 9), pouhá láska (srv. 1 Jan 4, 8; 4, 16), která by to bylo, aby se na nás tak často hněval. Já miluju Pánaboha, a proto se nebojím jeho posla.“ DB s. 126.

⁴¹ „Pánbůh je umělec nade všechny umělce; ale tuto se podívej, jakých krásných květin na světě, o kterých jsme my ani neslyšeli,“ řekl učitel, přišoupana knihu k Dorle.“ Pv s. 66.

⁴² „To je to nejhorší, že to vyrostě jako divá zvíř, že se k ničemu nevedou, že se neučí znát Boha ani svět (srv. Mdr 13, 1), stane-li se zlodějem, potrestají ho; stane-li se hodným člověkem, dobře pro něho. Já kolikrát přemýšlím o tom, ale co plátno, nepředělám to. Nemohu než maličkostí některým pomoci, ale to je proti celku jako rosa.“ že je každý sám sobě odevzdán. Co záleží komu na takovém dítěti, jestli z něho co bude nebo ne?“ Dč s. 205.

⁴³ „Předměty učení měli jsme, jaké jsou obvykle v normálních školách: čtení, psaní, počty, mluvnici, náboženství“. Pu s. 13.

⁴⁴ „Že jsme s chorály nezačali, nýbrž jako s vrchem dokonalosti končili, nemusím snad ani připomenout“. Pu s. 14.

⁴⁵ „Kdo se několikrát v kostele neslušně choval, ten tam na nějaký čas nesměl. My pak sami mezi sebou kárávali nepokojných nenábožných rejdílků, nechtíce pana učitele zarmoutit“. Pu s. 17.

⁴⁶ Např. citové zvolání: „Ježíš Maria, Jakube!“ v povídce Bab s. 197.

⁴⁷ Zejména frekventovaný je pozdrav: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ Bab s. 74; Ses s. 74.

⁴⁸ Ve smyslu opakovaných a souvislejších výpovědí o Ježíši Kristu.

⁴⁹ Nezačleňujeme do našeho výběru autorčiny pohádky, kde postava Pána Krista chodícího po světě se svatým Petrem je významnou součástí. Nakolik je ovšem tento „motiv“ a takto uchopen její vlastní, nebo je především

literárního přiznání se Němcové ke Kristu, což by mohla být i věc spíše kulturní, ale zároveň se zaměříme na principiální přítomnost Pána v jejím referování o duchovnosti člověka. Je důležité zjistit, jestli je Kristus také vzorem lidství, zda je osobou nejen kultu, ale také následování⁵⁰. Zdá se, že nejbliže pak budeme tam, kde se personifikuje nejvyšší ideál autentického lidství, v postavách dobrých lidí.

Kristus je především slaven jako Spasitel a Vykupitel v klíčových událostech liturgie, zvláštní místo má radostná oslava Vánoc⁵¹. Jezulátko je jedním z obrazů Krista, dárce darů. Vánoční čas, štědrost a obdarování je tradičně ztotožněno se štědrostí Boží, zde se ztělesňuje v prostotě a kráse novorozeněte⁵². V často pečlivých popisech reálií autorka neopomene zmínit to, co patří ke kulturně typickému zobrazení Krista, nebo nesporný a symbolický odkaz na něho⁵³. Nejednou se objevuje místo kříže či Božích muk v obci, nebo v krajině, kde aktéři spočinou, nebo se uchylují k modlitbě.

Biblický obraz a poukaz na příkladnou lásku Pána Ježíše k nepřátelům, který snášel nepřijetí a urážky od těch, které přišel vykoupit, poslouží také jako příklad údělu dobrého člověka na zemi, který za svoje dobré jednání také sklízí pomluvy a nevděčnost⁵⁴. Blíže se dotkneme kristovských motivů a charakteristik při pohledu na některé typické postavy autorčiných prací.

Až emblematický motiv postavy sochy Krista a jeho tváře má důležitou roli v symbolistní próze *Čtyry doby*. Setkání s osobou Krista v nedlouhém a jediném rukopisně dochovaném autorčině díle se dle našeho mínění dotýkáme, také díky nesporné autobiografičnosti textu, diskrétní konfese a srdce její spirituality⁵⁵.

---

lidovou tvořivostí, ponecháváme stranou a zaměřujeme se na nesporně její vlastní výpovědi v autorských prózách.

⁵⁰ Srv. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha: Krystal OP, 2010, s. 29-35.

⁵¹ „...až pak tichou nocí zazněl hláhol zvonů, svoláváje věřící do chrámu Páně k radostné slavnosti narození Spasitelova. Vtom ozve se po chrámu radostný jas: „Narodil se Kristus Pán, veselme se!“ - V zbožném plesání, s vroucím díkem vrhá se lid na kolena, děkuje Všemohoucímu, že seslal světu Vykupitele“. P. v s. 43 – 44. „Navrácený ráj (Vánoční narození), znamená možnost žít povolání být osobou, a tedy být obrazem Dítěte Boha, který je osobou, vztahem, láskou, Trojicí. Každý člověk nese v sobě nezničitelnou stopu Stvořitele jako zaslíbení, které se má uskutečnit, protože každý člověk je stvořen a je milován Bohem“. Srv. TENACE, M., *Vybrané kapitoly z antropologie: Stvoření člověka k obrazu a podobenství Božímu*, Refugium, Olomouc, 2001. s. 136.

⁵² P. v s. 46.

⁵³ „V čele světnice, na bílé stěně, visel pěkný obraz: Kristus, jak žehná maličkým“ (srv. Mt 19, 14, 15; Mk 10, 14 - 16). P. u s. 9 „Byla to krásná rytina „Maria“ dle Murillova originálu. - „Dostala jsem ho ve škole za poctu háje mi milej, tedy ho dej Heně. Má ráda obrázky?“ „Akože by nemala. Juj, aká to milota, akuo to miluo děce ten Jezusek!“ zvolal Jano a chvíli se díval naň, než ho políbil a do tašky schoval“. P. v s. 131.

⁵⁴ „Mnoho jste dobrého hudělali, hraběcí Milosti - mnoho - všem - nu ha' si lajú -však oni se jednu poznají! Na Pana Krista“ - při těch slovech stařec posmekl -, „teky láli - ha on je přišil vykúpit'. Odpust'me jim.“ P. v s. 94.

⁵⁵ Dílko vyšlo za jejího života anonymně. V České pokladnici, kalendáři na rok 1856 byla uveřejněna povídka *Divá Bára*; v tomto roce také v rukopisném sborníku k Novému roku 1856 pro J.V. Friče vychází próza *Čtyry doby*. Próza *Čtyry doby* vzniká ve zlomovém, ale tvůrčím období autorčině, ve stejném roce vydání *Babičky*.

2. 3. 1 Obraz Krista v próze *Čtyry doby*

Próza je členěna do čtyř kapitol a odkazuje na čtyři roční období, ale také na stejný počet etap života dívky a ženy.

První doba jako duchovní zasvěcení Kristu, panenské, vedené ještě nevědomou svatou touhou. V pokorném přilnutí k důvěryhodné a důstojné světici, která se má přimluvit, a dokonce i dát milost (lásku), jakou má ona sama, a spočinout u nohou Krásného. „*Je to Kristus a Maří Magdalena. Kristus, krásná, vznešená postava, sedí zahalen v malebné záhyby roucha, dolů splývajícího. Magdalena, vlnadná to krása, klečí k jeho nohous přitulena, tvář, v níž se jeví neobmezená láska a oddanost, majíc obrácenou k němu. Pohled Kristův je upřen na ni, útrpnost a láska jeví se v jeho tváři, ret jako by šeptal jemná slova*“. Je to prostor setkání ve veliké důvěrnosti a přijetí. „*Srdce se děvčeti chvěje, roztoužené oko obrací se k tváři Jeho vznešené. Vidí se jí, jak by ret Jeho mile se usmíval a oko s nevýslovnou láskou na ní dlelo*“. Tento obraz nevinnosti a hluboké přichylnosti dívky k Pánu má svůj tajemný rozměr předchozí nevědomosti, ale neomylného tíhnutí srdce člověka. „*Tvář skrývá se do malebných záhybů bílého roucha, skrápějíc ho slzami. Proč pláče děvčátko? – Ona to neví! – Jsou to slze nevědomé, svaté touhy!*“

Druhá doba je zasvěcení kráse poezie, přijetí smyslného světa, probuzení érotu, opojení smyslnou láskou a svobodou. Alegorická postava bohyně, již se panna zasvěcuje, je poukaz na mýtický svět opojné poetické dimenze života a ideje svobodné lásky bez rozlišení, která se jeví jako přirozená a jistým způsobem nevinná.

Třetí doba je krizí, procitnutím ze sna, střetem s realitou, je zasvěcením budoucí cestě kříže. „*Ó nevěsto, běda ti! – Co jsi to udělala v nevědomosti! – Tys zhřešila! – Jinému zadala jsi duši, jinému tělo, a tebe celou pojal d'ábel v náruč!*“ V první době se duše zasvěcuje Kristu a poezii, dále lásce a svobodě, poté tělo dává ženichovi z nevědomosti, což je vyloženo jako pád. Nerozlučné manželství uzavřené bez lásky je podáno jako hřích. Spojení svatební noci je poskvrnou. Je nastoleno odcizení, protiklad, zmatek. Modlí se při trpkém vstupu do další doby: „*Svatá Máří Magdaleno, stůj při mně!*“

Čtvrtá doba je výstupem na horu, má příděch nejen kalvárského ponížení Ježíšova, cestou kříže. Cesta pod černým závojem, pochybností, zmatku, nejistoty, znechucení bez celistvosti. „*K čemu plížít se životem dále? – K čemu? – Kde cíl mé cesty? - Kde jaké ukojení, usjednocení?*“ Přestože jsou podmínky takové, stále uvnitř žije láska, ale je nepochopena, nepřijímána. „*Láskou horoucí objímám svět; lásku podávám lidem – a oni – špendlíkem mi*

LAISKE, M. *Bibliografie Boženy Němcové: Soupis jejího díla a literatury o něm*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, s. 375.

srdce rozdírají! – Že se lásce kořím, nazývají hříchem; že svobodu miluju – křižují mne –, pravdu když mluvím, zle je, a lhu-li, lajou mi!" Je to evidentní analogie s ponížným Kristem, mučednictvím trpící vroucí, ale nepochopené a nepřijímané lásky. Nejedná se o sebevyzdvihování a obhajobu heroické lásky, je to hluboký nářek a uznání vlastní křehkosti. „*Jak to nést? – Rámě moje není titánské! – Slabá jsem žena - nemocna, jsem hříšnice!"* Je to láska kající, bere na sebe svoje slabosti i selhání, přijímá předchozí etapu jako trest. „*V nevědomosti zhřešila jsem proti tobě, lásko svatá! – Trest mne neminul! – Já se kála!"* Autorka pracuje s přijetím kříže, kající pouti pro své, byť nevědomé selhání vůči ideálu svaté lásky. Nastává důležitý moment katarzní očisty a proměny situace. „*A nyní, plamenem bolesti očištěna, uvědoměna, vrhám se k tvým nohám, všemohoucí, svatá lásko! Přijmi dítě své v milost svou! Sešli mi hvězdu, která by osvětila dráhu života mého! Svatá Maří Magdaleno, pros za mne!"*“. Protagonistka se vrhá pokorně k nohám původní lásky, touží se vymanit z tíživé minulosti, dozrál čas na změnu⁵⁶. Prosba je vyslyšena, scenerie se rozjasňuje, černý závoj padá. Příroda ožívá, „*chmury se rozptylují"*, probouzí se poetický mýtický svět a prolíná se s nebeskou dimenzí hlaholu „*zpěvů andělských"*, je i znovuzrozen hlas hudby a poezie jako „*klokot slavíka"*. Kdysi dívka, ale nyní již žena je unášena ladnou děvou k trůnu lásky, do společenství sourozenců, je nazývána „*sestrou"*. „*A jedna z nich, ta nejkrásnější, zahalena v prameny zlatoskvoucích vlasů, kleká s ní k nohám Jeho, plesajíc s nadšenou tváří: To je náš Bůh! – Bůh ten je Láska! Milujte, a budete spasení!"* Žena prochází katarzí po dlouhé etapě neútechy a ponížení, povstává a je vzata v této scénérii vyprošené a darované milosti skrze vzpomínku na vztah lásky u nohou Pána v blízkém spojení se světící Máří Magdalenou. Její obraz má dimenzi nadpozemskou, zářící a oslavenou. I sebe samu vidí žena v obraze a „*v živé kráse"*. Na světlém trůnu, kde lze tušit Jeho, už není Ježíš v podobě pozemské, který byl zobrazen jako socha z mramoru, která byla oživována živoucím vztahem, ale jako Láska, u jejíž nohou zní chvalozpěv janovsky biblický: „*Bůh ten je Láska! (srv. 1J 4, 8) Milujte, a budete spasení!"* Autorka dovršuje symbolicky podobu duchovní cesty smířením se sebou sama v návratu k Lásce. Je to vrcholné zasvěcení, afirmace první lásky, přerod do plnější eschatologické dimenze.

Okomentované dílo předřazujeme jako východisko pro veškeré další výčty a konstatování o duchovním životě v díle Němcové. Rozumí se, že i toto naše komentování a výběr témat je

---

⁵⁶ „Akt víry je onou situací, která proměňuje hříšníka v ospravedlněné bytí, prožívá ji nepochybně v naději a lásce“. Srv. TENACE, M., *Vybrané kapitoly z antropologie: Stvoření člověka k obrazu a podobenství Božímu*, Refugium, Olomouc, 2001, s. 22.

ovlivněn naším předporozuměním⁵⁷, které jsme uvedli v úvodu. Je to proto, abychom vyslovili podstatné hned na počátku a předešli určitým tápavým nejistotám o víře autorčině. Duchovnost spisovatelčina není naším primárním předmětem zkoumání, zaměřujeme se spíše na to, jak je duchovní život v díle představen, i když je zřejmé, že obojí nelze oddělit. Východiskem však budiž rozpoznání, že v autobiografickém⁵⁸ dílku *Čtyři doby* se zrcadlí bazální pojetí duchovnosti jako reality vztahu. Příznačné pro tento vztah je pokorné, kající, důvěrné přilnutí k diskrétnímu Pánu ve společenství božích přátel (preferované evangelijní svěťice)⁵⁹. Cesta životem je duchovní analogií s životem Ježíšovým, zvláště pak v kenozi křížové cesty. Nutno neopomenout, že i rajska dimenze kolotajícího kosmu je představena v duchovním smyslu. Konečně však nejsilněji je ustaveno, že Bůh je Láska sama s vítězným cílem, spočinutím v nebi a člověk je spasen, pokud miluje.

2. 4 Duch Svatý

Není žádnou samozřejmostí, že by autorka prozradila ve svém díle i pneumatologickou dimenzi skutečnosti a víry člověka nějak přímočaře. Snažíme se sice látku řadit v trinitární linii, což je pochopitelně věcí teologické reflexe a snaha ji systematizovat. Původní narativní látka povídek Němcové však pulzuje v rytmu vlastních zákonitostí⁶⁰ a od výslovných teologických odkazů, které byly již konstatovány v úvodní části a s ohledem na třetí božskou

---

⁵⁷ „Mělo by být zřejmé, že víra představuje základní předporozumění, které dodává teologii statut *intelligence víry*. Na tomto místě upozorňujeme, že *nevíra* není objektivnější, *nevíra* neznamená, že vědec by k problematice křesťanské víry přistupoval bez předporozumění, protože jeho předporozumění je pouze jiné“. POSPÍŠIL, C. V. *Hermeneutika mystéria*. Praha: Krystal OP, 2010, s. 19.

⁵⁸ Podle J. Janáčkové je próza spíše tendenčním uměním a básnickou stylizací. Klíčem ke smyslu je poukaz na reálného příjemce (J. V. Frič pozn.) a „záměr oslovit adresáta jako básníka z rodu romantiků a mezi nositele buřičských gest zahrnout také ženu odmítající ztotožnit potřebu lásky a seberealizace jen s manželstvím.“ Srv. JANÁČKOVÁ, J., *Čtyři doby v prvotní komunikační strategii*. In *Božena Němcová*. Sborník k 140. výročí úmrtí. Odp. red. Marta Zahradníková. 1. vyd. Literární archiv. Sborník č. 34, Památník národního písemnictví, 2002, s. 9 - 16. J. Loužil si zase všimá výroku „*milujte a budete spaseni*“, který má podle něho dikci evangelií, přičemž takový výrok v nich nenalézá. Tvrdí, že když Němcová využívá jazyka a symbolů evangelií, ba že dělá z Krista ručitele „*svaté svobodné lásky*“, neospravedlňuje to ani zdaleka pokusy o křesťanský výklad této prózy u jiných autorů (Felix Vodička, Hana Šmahelová, Jana Bartůňková, Alena Zachová). LOUŽIL, J. Poznámky k „filozofii lásky“ ve Čtyřech dobách Boženy Němcové. In *Božena Němcová*. Sborník k 140. výročí úmrtí, s. 17 - 25. H. Šmahelová konstatuje, že výpověď dílka je nadideologická a nevystačíme si „*s inspirací počátečního feminismu, ani analyzováním zvláštního způsobu psaní*“. Podle ní se jedná o „*svědeckví o existenci jedině, a tedy v podstatě bezrodé identitě lásky*“. ŠMAHELOVÁ, H. „Čtyři doby“ tří žen. In *Božena Němcová*. Sborník k 140. výročí úmrtí, s. 27 - 33. Diskuze nad dílem prozrazuje přístupy, které se také různě vypořádávají s explicitní křesťanskou a symbolickou narací. Nedisponujeme jediným správným výkladem, ale můžeme konstatovat, že Němcová v próze prokazatelně pracuje s principy zúčastněné vztahové spirituality. Kloníme se také k pravidlu, že co autorka vyslovuje, také se jí osobně týká.

⁵⁹ Svatá Marie Magdalena je patronkou žen a zkroutěných kajnic. Její zobrazení v próze skutečně odpovídá typickému pro ni: Ježíšem vyléčená z posedlostí, doprovází Mistra a slouží mu, má žhavou lásku a nesobeckou věrnost. Srv. SCHAUBER, V. – SCHINDLER, H., M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 371 – 372.

⁶⁰ Tyto zákonitosti jsou součástí zase větších celků, přičemž je potvrzují.

Osobu by přicházela pravá chvíle zabývat se rysy duchovnosti člověka. Budeme však hovořit o těchto rysech u literárních postav autorčina díla až v níže uvedených osobních modelech. Výslovný odkaz na osobu Ducha Svatého je pouze v drobných zmínkách na jeho symboliku⁶¹ a dále pak v odkazech na dary, jimiž je obdařen člověk shůry. V jednom případě je „*dar ducha svatého*“ míněn nejspíše v užším smyslu jako dar víry, ale dále pak učenlivosti a dokonce muzikálnosti, která jistého chlapce u jeho matky jaksi předurčuje k úvahám o kněžství⁶². Napříč dílem se o přímém obdarování darem Ducha Svatého nemluví ovšem nijak často. Jiná výslovná zmínka se týká až evangelijního odkazu na potřebu zúročení takového daru, a na to, že někdy nejsou vnější podmínky nakloněny realizaci obdarování⁶³. Zdá se, že Němcová je blízká tomu, aby hovořila o duchovním obdarování ve vztahu k umění. V povídce *Pohorská vesnice* je to kupříkladu mimořádně hudebně nadaný slepý mládenec⁶⁴.

2. 5 Svatí

Boží přátelé, světce, s nimiž lid žije v blízkých vztazích, lze potkat rozesety po celém díle. Přirozeně se odráží v liturgickém roce v čase svátků a dobře tak časově lokalizuje líčené události⁶⁵. Často je to doba radostná, plná života, například okolo slavnosti narození svatého Jana Křtitele v sepletí s oslavou slunovratu. Hojnému zobrazení či zmínkám se těší sv. Jan Nepomucký⁶⁶. Svatojánská úcta pak zvláště vynikne při líčení zbožnosti Čechů ve Vídni⁶⁷ a je zajímavě propojena s důrazem na spirituální dimenzi vnímání člověka, že Bůh „více“ promlouvá teprve v mateřštině⁶⁸. Působivá je také epizoda z *Pohorské vesnice* se záhadným „zjevením sv. Anny“, která má lidový ráz, ale dobře vystihuje podstatu obracení se lidí k světcům, kteří jsou v nebi blízko Bohu. Žena vypráví příběh, jak se vydala na „pouť do Hajku k sv. Anně“ s prosbou o uzdravení dítěte⁶⁹. Osoba, která se ženou po mši hovoří, je

---

⁶¹ „Uprostřed stál lípový stůl s trnožemi a nad ním visela od stropu dolů holubička, na podobenství svatého Ducha.“ *Bab* s. 11; *Dn* s. 117.

⁶² „Pánbůh mu dává dar ducha svatého, učení jde mu jak by hrál, hezky zpívá na kruchtě, ráda bych tedy ten nějaký groš na něho obětovala, aby z něho byl pan páter.“ *Bab* s. 82.

⁶³ „A je to přece jen škoda a hřích, když má člověk dar ducha svatého a nechává ho bez úroku (srv. Mt 25, 27; Lk 19, 23). Ale když není k tomu příležitosti, co si může člověk pomoci.“ *Bab* s. 82.

⁶⁴ „Pánbůh ho má rád, toho chlapce, že mu dal takový dar umění. A proto také netroufá si ani ten nejrozpuštěnější chlapec Józovi v čem ublížit, každý má před ním úctu, že je miláček boží, proto jim také ani nápadné není, že nemluví obyčejným jejich nářečím, ale jako kniha.“ *Pv* s. 29.

⁶⁵ Svátek sv. Martina. *Bab* s. 124 – 125.

⁶⁶ „U mlýna před vraty stála socha svatého Jana Nepomuckého mezi dvěma lípama.“ *Bab* s. 30. Ve skutečnosti stojí na onom místě pozděně barokní socha Panny Marie z roku 1796.

⁶⁷ Oblíbená je píseň „Svatý Jene, patrono české země!“ *Dč* s. 219.

⁶⁸ „Slyšíc kázání německé, zdálo se jí, jako by neslyšela slova božího; a nejvíc litovala, že si ani zazpívat nemůže v kostele. Říkala to také paní Kateřině, a ta jí slíbila, že půjdou jednou na české kázání k Matce boží na schodech“. Nebo: „On začínal modlitbu německy, ale lid dokončoval česky“. *Tamtéž*.

⁶⁹ „...a prosila jsem svatou bábu, aby se u svého vnuka Ježíše Krista přimluvila za jeho zdraví“. *Pv* s. 134.

záhadná, ale pomůže jí, ač o dítě přichází, přijmout tuto ztrátu, což ona pak posléze hodnotí jednoznačně jako milost⁷⁰. Je pak vhodné dále připomenout sv. Máří Magdalenu (patronku kajcníků) v již zmiňované próze *Čtyry doby*, kde působivě ztělesňuje pokornou kajcnost a niternou oddanost Kristu.

2. 6 Panna Maria

Zdaleka nejfrekventovanější světeckou osobností v díle Boženy Němcové je Panna Maria, Matka Boží, Madona⁷¹. Několikrát se objevuje typická aktualizace a přisvojování si Matky Boží v regionu, či konkrétním místě, jako je „Matička klatovská“⁷². Od ikonografické přítomnosti na svatých obrázcích⁷³ či sochách, růžencových odkazů, událostí poutě, ale především se vztahem k její osobě je spjato mnohé další. Za pozornost stojí poukazy na lidovou zbožnost ve spojení s léčivým pramenem⁷⁴, vírou v pomoc při uzdraveních nemocných. Jak dovede být mariánská zbožnost pestrá, tvůrčí a inspirující, tak je tomu i v pojetí Němcové⁷⁵. Babička vyprávějící v obrazném přirovnání o bolestech i radostech milenecké lásky, tak se k ní dostává skrze působivé propojení lidového vyprávění o původu „slziček Panny Marie“⁷⁶. Byť nemá vypravování primárně za cíl poukázat na Marii, přesto právě skrze ni o ní nemálo vypoví. Trpící Matka, která následuje svého syna na křížové cestě, z jejichž slzí a Ježíšovy krve se rodí něco krásného. Obraznost a poetika lidového vyprávění, které Němcová umně uchopuje a zakomponovává do symbolické řeči, pak především promluví k srdci kněžny a komtesy o lásce. O kráse v mariánském duchu, která poutá zbožnou pozornost, se zmiňujeme také na jiných místech. Zásadním příkladem k tématu je příběh mládence Jakuba Haliny z povídky *Chudí lidé* (viz níže).

Můžeme klást důrazy, že toto je evidentní a skutečný spirituální akcent mariánské úcty, nebo psychologicky řešit, že Němcová, když nejednou představuje slušného a krásou jatého

---

⁷⁰ Pv s. 134 – 135.

⁷¹ „Kdo je ta Madona?“ - „Madona se říká v Itálii Panně Marii,“ odpověděla komtesa. Bab s. 90.

⁷² Kar s. 91; Cp s. 248.

⁷³ „Mezi obrazy svatých na stěně visel též obraz Panny Marie s Ježíškem, olejovými barvami pěkně malovaný, též ve zlaceném rámcí.“ Chl s. 120.

⁷⁴ „Lidé říkali, kdo z ní pije, že se od vnitřních neduhů uzdraví; přičítali jí zázračnou moc. Na stromě tu pověsila vděčná něčí ruka obrázek Panny Marie, na poděkování za svoje uzdravení. Chl s. 152; Pv s. 24.

⁷⁵ Nejen vždy v pozitivním, vyzrálém smyslu, ale i to co je viditelně „kýčem“, má svůj širší kontext.

⁷⁶ „Ano, slze Panny Marie. Povídá se tak o tom kvítku. Když pána Krista Židé na Kalvárii vedli, Panna Maria ho následovala, ačkoliv jí srdce pukalo. Když viděla na cestě krvavé stopy ran Kristových, hoře zaplakala a z těch slzí matky boží a krve syna jejího vyrůstaly po cestě na Kalvárii prý takovéto kvítka,“ pravila babička. - „Je to tedy kvítí bolesti a lásky,“ řekla kněžna. - „Milenci netrhají jeden druhému slzičky, myslí, že by museli plakat,“ začala zase babička a podávala paní kněžně sklenici smetany, prosíc spolu poniženě, aby přijala zavděk. Paní kněžna babičce neodepřela. „Ty můj bože,“ pokračovala babička v předešlé řeči, „ono je vždy proč plakat, i kdyby slzičky se netrhaly, při lásce bývá hoře i radost. Jestli jsou milenci šťastni, jiní lidé jim pelyňku přisypou.“ Bab s. 185 – 186.

muže, plného úcty k Panně Marii, chce také kultivovat muže a prostě je jenom poroučí Ženě. Obojí se však může svobodně prolínat, a jak se ukazuje, mariánský tón a spiritualita lásky má zde své nesporné ohnisko.

3. OBRAZ STVOŘENÍ: KOSMOS A ČLOVĚK

3. 1 Stvoření: Boží kosmos

Svět v díle Boženy Němcové je Bohem stvořený⁷⁷. Tam, kde se hovoří o kráse přírody, tvorech i člověku, je řada odkazů k Původci, jak už bylo uvedeno výše. Neživá příroda je dynamická a plná živelů, na něž se uplatňuje rozlišující náhled. Mají původ od Boha a jsou respektovány, někdy se zdá, že s určitými náznaky pověry (viz kap. 5. 12) je jim dopřávána náboženská úcta⁷⁸. Živá příroda je také obdařena ve své dobrotě vlastnostmi, které slouží člověku a zasluhují si úctu pro svůj původ. Například chválu si pro své léčivé účinky květů a mnohostrannou využitelnost zasluhuje černý bez, „*poněvadž Bůh velkou moc do něho vložil*”⁷⁹. Hrabě v *Pohorské vesnici*, kupříkladu svou svěřenkyni zasvěcuje do poznávání krás přírody a v důsledku toho se jí jeví v „*každé malé chudobce obraz všemohoucnosti božské*”⁸⁰.

Pohled na živočišnou říši a v ní panující řád a na dovednosti tvorů starat se o vše potřebné je pojmenován sice jako pud, ale darovaný Bohem, účelný a budící obdiv a uznání. Nerozumní tvorové se tím podobají rozumným lidem⁸¹.

Ovšem i ten nejmenší tvor není vyjmut z pozornosti svého Stvořitele⁸², kterého také tvorstvo jaksi přirozeně chválí⁸³. Je také naznačeno, že to, co se jeví v přírodě člověku sympatické a co naopak ne, ještě není zcela rozhodující pro jeho hodnocení⁸⁴.

Zároveň je přítomen v lidském pohledu na stvoření soucit a nejednou nalezneme v tomto soucitu analogii s lidským údělem. Je to propojenost údělu světa a stvoření s lidským životem. Se zvláštní citlivostí se Němcová dotýká vztahu živé přírody a člověka. Jako Bůh

⁷⁷ Autorčin náboženský cit a básnické uchopení světa při vši soustředěnosti na člověka, má také co říci v oblasti „kosmické teologie“. Srv. ŠPIDLÍK, T. Cesty české teologie. In *Otázky české spirituality*. Velehrad: Refugium, 2001, s. 9 – 11.

⁷⁸ Oheň jako „*boží ohniček*” (*Bab* s. 100), nebo blesk coby „*boží posel*”. *DB* s. 126.

⁷⁹ *Chl* s. 117.

⁸⁰ *Pv* s. 25.

⁸¹ *Pv* s. 116; *Bab* s. 89.

⁸² „*No, skřivánek esce menší, ha Pánbůh ho přece opatří; co stvoří, to nehumoří,“ řekla bába*”. *Pv* s. 11.

⁸³ „*Ptáčkové, chudinci malí, nade mnou se vznášeli, zpěvem Pánaboha chválíce; jinak všude svatě ticho*”. *Bab* s. 156.

⁸⁴ „*Ono není žádné zvíře tak dobré, aby nebylo zlé, jako zase žádné tak zlé není, aby dobré nebylo, jako to u lidí bývá. Je to mýlka, když myslíme, že to zvíře, které má hezkou, mírnou tvář, musí být také dobré, a které se nám nelíbí, že je zlé. Tvářka je mnohdy lhářka ve světě. Bývá tak, že člověk to, co se mu protiví, co ho nedojímá, snáze oželí, ani tak nelituje jako to krásné, co se mu líbí, a proto bývá mnohdy k onomu nespravedlivý*”. *Bab* s. 172.

dbá o ty nejmenší, i člověk se k nim sklání⁸⁵. V jednom případě je to zážitek člověka, který bolestně vnímá pokácení břízy, která k němu „vnitřně“ promlouvá, jako kdyby byla osobou⁸⁶. Tento zásah do přírody onen člověk dokonce vnímá jako vinu. Němcová zde nelíčí sentimentálního a změkčilého muže, spíše odkazuje na duchovní podstatu stvoření a toho, co je obdařeno životem. Jádrem výpovědi navzdory jisté poetické či pohádkové hyperbole ukazuje na riziko lidského zvěčňování živé přírody, která také leží Bohu na srdci. Budeme-li pak níže hovořit o eschatologické perspektivě člověka, tak i tyto motivy můžeme chápat jako odkazy na ono biblické „sténání celého stvoření“ (srv. Řím 8, 22). Následující případ zabití srny ještě prohlubuje toto vnímání živého vztahu k přírodě a soucitu s ní⁸⁷. Do třetice epizoda vrcholí líčením o odsouzeném člověku za vraždu, kde Němcová pokračuje v linii milosrdného a chápavého pohledu na dění ve světě, jehož se dotkneme níže u tematiky hříchu.

Stvořená příroda je představena téměř jednoznačně jako dobrá, ale především je vyzdvihnuta jako krásná. Ovšem člověk ve svém citlivém vztahu k ní také musí překonávat určité protiklady. Všimněme si dvou příkladů pohledu na přírodu. První z nich je pohled pohnutého, zamilovaného člověka do krajiny, hodně citově zabarvený a vzrušený. Tento vznět se však pojí s důvěrou a vděčností k Pánu. Zakoušená radost při východu slunce (příslib dne, toho, co dobrého přichází) se pojí s radostí z krásy a scenérií přírody, kdy „*modrozelené vrchole a špice hor ozářeny byly zlatem*“, krajina ožívá díky metaforám jako „*vysokorostlí mládci vrchů, jež ruka lásky z temna lesního si přivedla*“. Tento básnický pohled je důležitý. Nejde jen o nějakou účelovou „krasomluvu“, krása promlouvá básnicky, krásné slovo je oslavou, doxologií neomylně stoupající k Bohu v atmosféře lásky⁸⁸. „*Z hájů, z lesa, z každého křoví ozýval se zpěv ptactva, povětrí bylo prodchnuto tím nejvonnějším kadidlem, všude, kam oko pohlédlo, bylo vidět, že příroda světí slavnost lásky*“⁸⁹.

Druhý je kontemplující pohled, vyrovnaný, plný moudrého porozumění pro celistvost nahlíženého. Hlubší vhled do duchovní povahy světa, který je viděn pokojnými očima lásky a moudré víry, nalzáme v *Babičce*⁹⁰. „*U ní byla veškerá příroda oduševněna dobrými i škodnými duchy; ona věřila i v zlého ducha pekelného, kterého Bůh na svět posílá, aby*

⁸⁵ Například z úcty k chlebu, Božímú daru např. nasypat mravencům - „*Aby měli také posvácení*“. Vzp s. 307.

⁸⁶ „*Proč chceš usmrtit můj mladý život, co jsem ti udělala?*“ Bab s. 171.

⁸⁷ Bab s. 171 - 172.

⁸⁸ „Svět je něčím víc než jen problémem, který je třeba vyřešit. Je radostným tajemstvím, jež kontemplujeme s plesáním a chválou“. FRANTIŠEK. *Laudato si'.* Encyklika *O péči o společný domov*. Praha: Paulinky, 2015, s. 12.

⁸⁹ Pv s. 180 - 181.

⁹⁰ Podle Franz von Baadera, láskyplný vztah k přírodě, matce zemi, pramení ze smíření s Bohem. Srv. LAMBERT, W. *Franz von Baader a jeho filozofie modlitby*. Velehrad: Refugium, 2015, s. 300 – 302.

zkoušel lid boží, ona to vše věřila, ale nebála se, majíc v srdci pevnou, nezvratnou důvěru v Boha, v jehož moci celý svět, nebe i peklo a bez jehož vůle člověku vlas z hlavy nesejde. Tu důvěru hleděla také vštěpovat v srdce dětské”⁹¹.

V *Pohorské vesnici* mládenec Petr krátce medituje s údivem nad živoucí pestrostí přírody a jejího podivuhodného uspořádání, „že to nemůže hani lepší být”⁹². Uvědomuje si, že ho tato mnohost přesahuje a nebyl by schopen ji obsáhnout, i kdyby mu někdo odpovídal na všechny otázky. Podivuje se nad veškerou účelností, která umožňuje člověku na světě hospodařit, a především určitým způsobem parafrázuje biblické výpovědi o člověku, aby nade vším panoval. „Hale když si pomyslím, že to Bůh všecko jen člověku k radosti ha hužitku stvořil, že mu dává vnuknutí, kterak by všeho pohužívát’ měl, ha že ho hudělal nade vším pánem: tu děkuju Pánubohu za všecko, jsom spokojen, nikomu nezávidím bohatství, hani hučenost’, hani stav”⁹³.

Je důležité, že je vysloveno určení vztahu člověka ke světu, ale jedním dechem i uznání určité stavovské rozrůzněnosti. Každý člověk je totiž stvořen podle Božího obrazu, má synovský podíl na Božím dědictví a vlastní odpovědnost za péči o něj⁹⁴. „*Sedlák jako pán stvořen k obrazu božímu* (srv. Gn 1, 26 - 27), *jeden i druhý má podíl na otcově dědictví* (srv. Lk 15, 12.31), *o to mě nemůže připravit’ nikdo, jen já sám*”⁹⁵.

Další rozměr chápání světa, jaký je možno u Němcové zachytit, je v užším a spíše pavlovsky „pejorativním” smyslu⁹⁶ v kontrastu s Boží dobrotou⁹⁷. Uvedený protiklad by mohl být chápán jako povzdechnutí si člověka nad těžkým údělem, nebo zkažeností světa, ale je poměrně zřejmou ozvěnou teologického nahlížení na situaci světa v jeho polarizaci hodnot⁹⁸. Zajímavé je to v případě velkého města (Videň), přičemž Němcová napříč dílem spíše vyzdvihuje prostý a zbožný venkov. „*Bude ono to v každém velkém městě tak; to víš, více ohně více dýmu, více lidí více hříchů*“. „*A zde v té Sodomě, ty můj světe, jak se krásné*

---

⁹¹ *Bab* s. 129.

⁹² *Pv* s. 117.

⁹³ *Pv* s. 117.

⁹⁴ Srv. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 39 – 41, 49 – 54.

⁹⁵ *Pv* s. 117.

⁹⁶ „*Chlapec se zasmál a zakroutiv si hlavou pravil: „Ni ver, už som dost’ světa skúsil. Svet je zlý — len Pánuboh je dobrý*”. *Pv* s. 176.

⁹⁷ „*Inu řeči se mluví, chleb se jí, voda plyne - člověk si někdy všelijak ty trampoty plaší. Ale je to, holka, jeden plat, jestli se smějete nebo pláčete, buďte tedy veselá a pomyslete si, že Pánbůh všude kraluje*.” *Dč* s. 181.

⁹⁸ Podle Šmahelové jsou to antinomie, které mají v sobě životodárné napětí, ale i touhu je zrušit. S nimi se pojí i „základní způsob vidění světa, o němž však byla Němcová schopna vypovídat výlučně řečí uměleckého díla“. ŠMAHELOVÁ, H. *Autor a subjekt v díle Boženy Němcové*. Praha: Karolinum. 1994, s. 147.

děvče na ulici ukáže, už je obchází jako lvové řvoucí, kterak by je pohltit mohli (srv. 1 Pet 5, 8)!⁹⁹

Problém města tkví v tom, že je zde větší koncentrace lidí, a tím i více hříšníků a příležitostí ke špatnostem. Nejvíce jsou zde ohroženy dívky, v dobovém jazykovém úzu panny, ale právě ohrožení jejich počestnosti, tedy panenské čistoty je v povídkách autorky opakovaně tematizováno. Tato čistota se zde také významově prolíná s tradičně přítomným duchovním smyslem této hodnoty ve společnosti. Světu nechybí polarita, ale u Němcové jednoznačně dominuje dobro mezi lidmi, evangelijně řečeno, dobré setby je více. *„Zdalo se mi, že jsem přišla mezi samé dobré lidi,“ povídám. „Dej Pánbůh!“ přisvědčil domácí, „to je to nejlepší. Říká se: mezi dobrými lidmi že ráj. - Věřte mi, paní, ono je přece více dobrých lidí na světě než zlých. - A kam by se dělo, nemůže býti více koukole než pšenice (srv. Mt 13, 24-30; 36-42); kdeže bychom se octli!“¹⁰⁰*

Zaznívá tu tedy mínění o světě lidské společnosti a jeho porušených vztazích, což také odpovídá konstantní tematice autorčiných prací ohledně uspořádání společenských vztahů¹⁰¹. Jak jsme si naznačili, nejedná se o izolovaně chápanou sociální otázku, ale o náhled na lidskou společnost jako součást Božího kosmu.

3. 2 Země, vlast, domov

Stvořený svět, včetně světa neviditelného, příroda, ale také v užším smyslu vlast, společnost a obec, to je prostor, v němž se u Němcové vše odehrává. Celistvé pojetí světa vzhledem k člověku jako poutníku je přívětivé, protože *„všude zem Páně“¹⁰²*, ale vždy je lepší mít domov a zakotvení. Můžeme přednostnímu důrazu na vlast a češství u naší autorky rozumět jaksi samo sebou, zdá se však, že je také vyjádřen i v náboženském smyslu¹⁰³. Klíčová je pro národní identitu člověka rodná řeč¹⁰⁴ a v úzkém vztahu k jeho duchovnosti¹⁰⁵.

Je zajímavé, že pro Němcovou v mnoha líčeních je sice identita češství důležitá, ale zároveň v rámci státního zřízení přirozeně vedle národností jiných, což nevyklučuje některé

---

⁹⁹ *Dě* s. 197.

¹⁰⁰ *Chl* s. 127. O velkém městě jako o „Sodomě“ také v *Don* s. 10.

¹⁰¹ Poslední autorčin rozpracovaný povídkový fragment se příznačně nazývá *Urozený a neurozený*. Téma je vlastní povídkám *Babička*, *Pohorská vesnice*, *V zámku a v podzámčí* atd.

¹⁰² *Bab* s. 81; *Kar* s. 78; *DB* s. 156.

¹⁰³ *„Milujte tedy i vy českou zem co matku svoji nade všecko, pracujte pro ni jako hodné děti a prorocství, jehož se bojíte, se nevyplní“*. *Bab* s. 122.

¹⁰⁴ *„Dost možná, milostivá paní, ale byly by se mi odcizily. Kdo by je tam byl učil milovat svoji otčinu a mateřskou svoji řeč? Nikdo. Byly by se cizí řeči, cizím mravům naučily a konečně zcela zapomněly na svoji krev. Jakkak bych se mohla z toho před pánembohem zodpovídat? Ne, ne, kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku“*. *Bab* s. 78.

¹⁰⁵ *„Vidíš, kam bys se podíla. Nikdo by tě neznal hani by ti neřekl „Pozdrav Pánbůh!“* *Kar* s. 94. Potkat se s krajanem v cizí zemi patří výslovně k duchovní útěše. Srv. *Don* s. 9.

konfliktní vztahy, jejichž podstata však není primárně národnostní. Modlitba za panovníka i vrchnost je přirozenou součástí respektu k výše postaveným¹⁰⁶. Bůh dává pozemské vládce, a to, jak je společnost uspořádána, zakládá náležité vztahy, v tomto případě také poslušnost¹⁰⁷. Němcová povětšinou neřeší problematickou situaci lidu vůči kontroverznímu panovníku. Její lid je poslušný svému císaři, vzpomíná na něho v dobrém, například výroky - „*dej mu Bůh věčnu radost*“¹⁰⁸ a pamatuje na něho v modlitbě¹⁰⁹.

3. 3 Společenské vztahy

Pro sociální otázky citlivá spisovatelka prozrazuje své nahlížení na tyto problémy velmi často. Rozvrstvení společnosti, problému chudoby a vztahu vrchnosti a poddaných se dotýká významně kupříkladu v povídkách *V zámku a v podzámčí* a *Pohorská vesnice*. Společnost v prvně jmenované povídce dělí na tři hlavní skupiny: zámožné hospodáře, chudší řemeslníky a poslední, tak zvanou lůzu, podruhovinu, „*kteřá živa byla z ruky do úst!*“¹¹⁰.

Autorka na různých místech zmiňuje změny společenských poměrů, způsobené především ústupem některých řemesel¹¹¹ apod. Podstatný akcent však vždy směřuje na odpovědnou lásku člověka, soudnost majetných a solidaritu s potřebnými či níže postavenými, přičemž vrchnost a priori necejchuje jako špatnou pro svoji třídní příslušnost. Zdá se, že uspořádání světa s jeho nerovnostmi je přijímán sice jako fakt, ale také jako příležitost k realizaci vzájemné lásky. Změna k lepšímu a růst nespočívá ani tak ve změně stávajícího uspořádání, ale ve vnitřní změně člověka. Ta se pak odráží i v sociální spravedlnosti například tak, aby nadřazení platili zaměstnaným tolik, z čehož pak mohou důstojněji žít¹¹².

3. 3. 1 Chudí a potřební

Chudí a všelijak potřební jsou v díle autorky přítomni vždy. Nejedná se však o skutečnost zcela nutnou¹¹³ či dokonce dobrou, ale při vši její bolestivosti je to danost a příležitost pro všechny. V jednom dialogu v povídce *V zámku a v podzámčí* je postiženo, jak se zhoršená sociální situace během blížící se epidemie nemoci dotkne nejvíce právě chudých, kteří jsou

---

¹⁰⁶ Teologická dimenze vztahu k pozemským vládcům se zdá v díle duchovně zdravá, ale zasluhovala by si bližší reflexi. Srv. POSPÍŠIL, C.V. *Jako v nebi tak i na zemi*. Praha: Krystal OP, 2010, s. 61 – 81. ALTRICHTER, M. *Spirituální teologie*. Velehrad: Refugium, 2017, s. 128 – 148.

¹⁰⁷ „*Císař pán je náš pán, sloužit mu jsme povinni*“. *Kar* s. 78.

¹⁰⁸ *Pv* s. 19 a 60.

¹⁰⁹ „*Haně to bylo ale přece ještě mnoho, ačkoliv i za to vroucný otčenáš za císaře pána obětovala*“. *Kar* s. 111.

¹¹⁰ *Vzp* s. 293.

¹¹¹ *Chl* s.141.

¹¹² Viz ohrazení se ženy vůči nadřazenému v době kdy se šíří mezi chudými cholera. *Vzp* s. 299.

¹¹³ Přítomnost chudých na světě je vyjádřena s jistou hořkou ironií. „*A kdyby nebylo chudobných, ani by slunce nehrálo,*“ *prohodila zase ta ostrá*“. *Vzp* s. 299.

nejzranitelnější, protože se „o chudého každý otře“. V nesnadné situaci i v jejím očekávaném zhoršení je vyjádřena vůle k důvěře v Pána¹¹⁴. Naděje platí pro každého v různých stupních sociálních vrstev, přičemž Bůh na chudé zvláště myslí¹¹⁵. V obavách žen, které nepatří k úplně nejchudším, o ty opravdu nuzné, kterým samy nejsou sto pomoci, také zazní „i k nám přijde království nebeské; za chudými jde Pánbůh!“¹¹⁶ Otázkou však je, jak se nasadí lidé, kteří mohou ve vztahu k chudým něco udělat. Tuto „otázku“ Němcová velmi řeší, nikdy však bez osobního pohledu na konkrétního člověka, a v jejím přístupu hraje zásadní roli východisko křesťanské lásky.

3. 3. 2 Osobní model 1: Vdova Karásková

Vdova Karásková z povídky *V zámku a v podzámčí* nepatří k postavám, které jsou sledovány v příběhu po celou dobu. Její role je v podstatě epizodní, ale z celku díla vystupuje jako výrazná tvář trpícího člověka. Její příběh především velmi názorně poukazuje na disproporci mezi marnivostí majetných a hloubkou ponížení těžce zkoušeného chudého člověka.

Pokud ovšem odhlédneme od záměru Němcové silně zapůsobit na ploše příběhu v dialektice: bohatý na scestí versus chudý trpící, nabízí se tu pohled na analogii s trpícím Kristem.

Karásková je žena, která dospěje k závěru svého života souhrou všelijakých nepřízní osudu, přičemž nemoc manžela po úraze a ztráta prostředků v jeho léčbě završuje pohnutý sled událostí. Pro určité dilema, či spíše povzdychnutí „*Kdyby ho byl Pánbůh raději hned k sobě vzal, než to dlouhé trápení, bylo by jí alespoň těch pár zlatých zůstalo a nemusela by žebrot*“, má Němcová pochopení. Vyzdvihuje však navzdory tomu, že Karásková riskuje ztrátu všech prostředků, že manžela miluje a obětavě za něho „*dá poslední krůpěj krve*“. Je otevřená také přijmout - „*i třeba mrzák byl, že by si nežalovala, jen kdyby jí ho Pánbůh nechal*“¹¹⁷. Autorka ukazuje, že utrpení přichází také nezaviněně a člověk, který miluje, ho přijímá a čelí mu.

Skon jejího manžela pak její krizi prohlubuje, ztrácí sílu, přichází neschopnost zastávat dobře svoji práci, dostavuje se nemoc. Žena, která byla dříve schopna pracovat „*dokud*

---

¹¹⁴ „Ba kdybychom neměly doufat v Pánaboha, kam bychom se poděly v té bídě a psotě“. *Vzp* s. 299.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ *Vzp* s. 300. Je u autorky patrné, že prosbu z modlitby Páně za každodenní chléb živě chápe ve spojitosti s odpovědností za chudé i s perspektivou příchodu nebeského království. Srv. *KKC* 2828-2837.

¹¹⁷ *Vzp* s. 298.

vládla", jako dívka byla „krev a mlíko“, nyní je „chudák jako krucifix“¹¹⁸. Přirovnání výmluvně odkazuje na strohost kříže. Má však svoji hrdost a nechce se doprošovat, nebo dát staršího syna za pasáka hus. Ztrácí tím přízeň těch, kteří byli ochotni ještě nějak pomoci. Dostávají se na okraj společnosti. Nuzná rodina musí odejít z dosavadního příbytku a cestou se rozloží pod křížem, aby spočinula. Malý chlapec, jediný, kdo v rodině může ještě něco udělat, se rozhoduje naložit si na záda svého mladšího sourozence a jít pro pomoc. Je to obraz spásné dobroty a vůle ve slabém dítěti¹¹⁹.

V krajní situaci žena bolestně hovoří: „*Ach dítě, kdybychom raději všechny tři spali u tatínka v hrobě, bylo by pro nás nejlíp,*“¹²⁰ což žena později hodnotí jako hřích před Bohem, že na sebe přivolávala smrt. Němcová tak vytváří krutý obraz, který zrcadlí realie světa. Bolestná modlitba vdovy, v níž se prolíná volání k nebeskému Otci, nebo svatému Josefu, (či dokonce jeho jmenovci zesnulému manželovi?) je prosbou o pomoc, aby nepodlehla zoufalství a jasným ztvrzením toho, že u lidí nenachází dost soucitu¹²¹.

Chlapec přesto zajistí u dobrých lidí dočasnou podporu, s matkou se nasytí a vše vypadá na chvíli nadějněji, ale jeho mladší bratříček náhle umírá. Matka je zlomena, i když se jí se synem dostává spočinutí u solidární rodiny. Maminka synkovi v posledním hovoru krátce před svou vlastní smrtí odkazuje smířlivé porozumění situaci ztráty bratříčka, přijetí Boží vůle a vyzývá ho k věrnosti Bohu v poukazech na eschatologickou naději radostného společenství v nebi. „*Už se těší v lepších radostech a nezávidí nám, hochu,*“ odpověděla matka tiše. – „*Je u tatínka v nebi; snad si zavolá maminku za sebou, měl pravé očko otevřené jako tatínek, a to se říká, že někoho za sebou volá.*“ – „*Ach maminko, to bych já také umřel s vámi, copak bych si tu počal bez vás.*“ – „*Jak Pánbůh chce, Vojtíšku, - kdybych ti měla umřít, bude se Pánbůh o tebe starat a pošle ti lidi, kteří by tě rádi měli jako já.*“ – „*Oh maminko, já nechci - já umru s vámi, když vy umřete, - tak mne žádný nebude mít rád jako vy.*“ – „*Mlč, hochu, nesmíme se proti Pánubohu prohřešovat - já se už dost prohřešila, že jsem sama na sebe smrt volala. Pánbůh tě neopustí, když se ho nespustíš, a jednou se všichni v radosti věčné shledáme.*“¹²²

---

¹¹⁸ Vzp s. 295.

¹¹⁹ Vzp s. 303.

¹²⁰ Vzp s. 295

¹²¹ „*Tatíčku nebeský, - smiluj se - u lidu není slitování - povolej nás k sobě - Josefe, oroduj za svoje nevinně trpící děti - za svoji Kateřinu - před trůnem božským! - Smilování - sice si musím zoufat!*“ Vzp s. 305.

¹²² Vzp s. 313.

Pasáž ozřejmuje řadu věcí ohledně utrpení člověka, které má některé své postižitelné příčiny, ale zároveň i dimenzi tajemství Božího úradku, který je třeba v posledku přijmout s vědomím, že završení života jde třeba i skrze kříž a smrt, ale člověka čeká věčná radost¹²³.

3. 3. 3 Praktická láska, solidarita a subsidiarita

Němcová napříč svým dílem, když upozorňuje na nedostatky, nechává své postavy přinášet nápady a tvořivá řešení, jak řešit nouzi. Například na jedné straně část lidí drahotou bohatne a jiná část chudne. Řešením je spravedlivá mzda, solidarita horní vrstvy, zajištění péče v nemocnicích ap. Východisko je však prosté, je jím vědomí sounáležitosti a prakticky činná láska. „*K tomu, milostpaní, jen potřeba obecnomyšlnosti a pravé lásky, kde ta je, tu nebývá nic nemožného, ani nejtěžší oběť. Bohužel, mezi námi je ale mnoho lásky na jazyku, v srdcích však pramálo!*“¹²⁴

Jak bylo uvedeno výše, láska má svůj původ v Bohu. V mnoha povídkách na různých místech zaznívá a je zobrazena řada příkladů, jak se taková láska projevuje. Je zajímavé, že je chápána jako něco vlastního křesťanské konfesi¹²⁵. Příležitostná sousedská výpomoc zaznívá téměř jako něco samozřejmého¹²⁶. Dobří lidé si u Němcové zkrátka všemožně pomáhají a z našeho hlediska je důležité zmínit, že je to jak praktickou pomocí, tak namnoze modlitební podporou. Všimněme si však především principu pomoci chudým, který se objevuje častěji. Almužna má správnou hodnotu pouze za určitých podmínek. „*Člověk, který může pracovat, almužnu se snižuje, ale práci stává se neodvislým, svobodným, tomu pan hrabě dobře rozumí, proto nedává almužnu než starým, neschopným k práci lidem a mrzákům*“¹²⁷.

Je tedy nanejvýš dobrá věc být solidární, ale spíše se preferuje pomoc s trvalejším výhledem, aby člověk neztrácel důstojnost a byl podporován ve vlastní iniciativě¹²⁸.

---

¹²³ Obecně rozšířené vědomí o jakémsi životě za horizontem smrti se nedá srovnávat s výživným souslovím „věčná radost“. Tajemství eschatologické perspektivy života je u Němcové v jejím díle výrazem naděje nekončících vztahů. O. Clément říká, že tajemství smrti lze nahlížet skrze drama prvních kapitol Geneze ve svátostech, „hlubinách církve a v záblescích intuice dětství, lásky, krásy“. Zdá se, že právě takové náhledy jsou autorce blízké. Srv. CLÉMENT, O. *Tělo pro smrt a pro slávu*. Velehrad: Refugium, 2004, s. 118.

¹²⁴ *Vzp* s. 318 - 319.

¹²⁵ „*I nemluv o tom,*“ *zakřikla ji Tonička,* „*vždyť nejsme pohané, abychom jeden druhému nepomohli!*“ *Cp* s. 261.

¹²⁶ „*Vždyť jsme sousedé,*“ *řikal,* „*jestli my si nevypomůžem, kdopak by nám měl vypomoci. Až vám Pánbůh obrodí, splatěte mi zrnem a budeme spraveni.*“ *Bab* s. 82.

¹²⁷ *Pv* s. 59.

¹²⁸ „*Udělalí byste dobrý skutek, milostivá paní, když byste těm lidem pomohli, ne ale almužnou,*“ *řekla babička.* - „*A jak tedy?*“ *Zaplat' Pánbůh za všecko, ale almužna, milostivá paní, takovým lidem spomůže jen na čas.* *Bab* s. 85.

V bezprostřední pomoci se rozlišuje, zda jde o skutečně potřebného¹²⁹, i kdyby se zaštit'oval kupříkladu zbožným úmyslem putovat na významné místo¹³⁰.

Případy hmotné nouze nebo neštěstí, jako je požár městečka, je velkou příležitostí, dokonce vykládán jako „*prst boží*“, projev Božího dopuštění pro majetné, aby nahlédli své bohatství ve správném světle a „*nespoléhali na ten mamon světa a nechali nádhery*.“¹³¹ Skutečně je pak vrchnost tou, která dá na obnovu po neštěstí nejvíce prostředků. Je zřejmé, že spisovatelka v pohledu na svět, kde má vládnout upřímná láska, očekává od vrchnosti soucit a ochotu podpořit slabé a chudé. V některých případech vrchnost líčí jako všestranně uskutečňující tento model, jinde je potřeba nějakého apelu, který zjednává proměnu srdce, což je případ paní Skočdopolové.

3. 3. 4 Osobní model 2: Paní Skočdopolová

Paní Skočdopolová je příklad majetné ženy, která se obírá věcmi, které jsou jasně vylíčeny jako marné. K marným a malicherným starostem se uchyluje prý také z důvodu, že nemá děti a je vnitřně nespokojená¹³². Povrchní snaha získat urozenost ji vedla k tomu, aby „*naváděla pana manžela tak dlouho, až jí koupil přídatné jméno, von Springenfeld*“¹³³. Věnuje přílišnou péči rozmazlování malého psíka, který se těší větší pozornosti a komfortu než mnozí lidé. Tento motiv bolestně kontrastuje s tristní situací chudých lidí v podzámčí. Dalším omylem je, že paní dopřává sluchu své módní, ale intrikující a pokrytecké komorné, na čemž je znázorněno, co znamená, je-li člověk odchýlen od dobrého směřování nezdravými vztahy. Němcová také dává v jemném odkazu odušit něco o narušeném vztahu paní s jejím manželem, kteří v sebe ztratili vzájemnou důvěru¹³⁴.

Zlom a prozření nastane v okamžiku, kdy paní nahlédne pod zvrácené a sobecké plány svojí „mamzel“ a jejího nápadníka. Přichází krize, nemoc, která má však očistný účinek. Paní si uvědomuje svůj omyl, komu naslouchala, jak vychýlená byla její nepravá láska k psíku¹³⁵, který zde plní úlohu výrazného symbolu marnivosti. Podstatná je však praktická změna v jednání, která vyrostle z mezní situace ohrožení života vážnou nemocí. Paní začíná mít

¹²⁹ „*Skoupi byli moji domácí oba dva na takové lidi, kteří ze žebroty dělali řemeslo.*“ Chl s. 131.

¹³⁰ „*A když slyšeli, jak pěkně pan farář odbyl drzého jednoho chlapa, který žádal, aby prý mu dal pan farář na cestu do Maria Celly, že tam chce putovat k Panence Marii, tu si dokonce nedělali z toho žádné svědomí a domácí paní odbývala je slovy pana faráře: „Až bude Pánbůh rozdávat tulákům a lenochům, pak si přijďte!“*“ Chl s. 131.

¹³¹ Chl s. 122.

¹³² Vzp s. 318.

¹³³ Vzp s. 286.

¹³⁴ Vzp s. 349 - 350.

¹³⁵ „*Ten psík - s tím se nemělo přece jen dí, jak se děje, - na takovou hříšnou lásku se Pánbůh nerad dívá, a já se vždy bála trestu*“ . Vzp s. 352.

zbystřenější smysl pro potřeby lidí z nižší vrstvy okolo sebe. Dobrá sloužící Klárka, která napomohla záchraně syna vdovy Karáskové, se dočká podpory paní v jejím sňatku. Osirelý chlapec dostane péči a podporu, aby se mohl dobře rozvíjet a dostát své touhy pomáhat lidem v povolání lékaře. V uvedeném příkladu Němcová představuje niternou proměnu člověka, která vede skrze silný otřes ztráty iluzí a prožití křehkosti života člověka. Je to cesta od sobectví a život ohrožujícího hříchu k lásce k bližnímu.

4. POVOLÁNÍ ČLOVĚK

4. 1 Vůle Boží a vůle lidská, osud

Podstatný rozměr života člověka, který se vztahuje k Bohu, je určité porozumění tomu, co se ve spleťtých okolnostech odehrává, a jaký to má smysl. Člověk objevuje, kým je a kam míří. To vše se odráží v běhu života literárních postav ani ne tak v nějakých rozvinutých reflexích, které tu však částečně také jsou, ale především se vyjevuje v konkrétních příbězích. Boží vůle, její hledání nebo přijetí, anebo také téma osudu, jsou tím, co se napříč životy postav povídek Němcové opětovně objevuje. V celkovém úhrnu se dá říci, že většina lidí nějak ví, jak žít, ostatně je mnoho daností a logických souvislostí, které člověka směřují (stavovská příslušnost, nutnost jít pracovat do ciziny ap.). Boží svět v díle spisovatelky je bohatý na všelidské kolotání, ale exponované okamžiky různých příběhů odkazují na vyšší smysl, potřebu hledat a nalézt správnou cestu, což je zde projevem lidské svobody. Jedna věc je tedy povolání člověka obecně v duchovním a např. i v akcentovaném morálním smyslu (být dobrým člověkem), včetně dimenze eschatologické (zda bude v nebi)¹³⁶. Další věc je jeho jedinečný životní příběh, vztahy, práce atd. (co dobrého v životě dělat, nebo jak život unést).

Ve vztahu k osudu se projevuje na několika místech motiv jakýchsi předpovědí budoucího nebo proroctví, které se ovšem nemusí vyplnit. Takové výpovědi se především týkají spíše větších celků jako národ nebo obec. Narážka na Siblyno proroctví v *Babičce*¹³⁷ nebo výklad, že pozorovaná kometa je znamením blížící se nouze¹³⁸. Čtení symbolů a znamení je blízké nejen jakémusi porozumění Boží vůli, ale také pověrám. Je však v souladu s pochopením

¹³⁶ Skrze Slovo vše povstalo, vše má existenci od Boha (srv. J 1, 3). Podle Benedikta XVI. naslouchat vtělenému Slovu, jedinému prostředníkovi Boha a člověka a Spasiteli, nás skrze biblické zjevení přivádí k tomu, abychom uznali základ veškeré reality v tomto Slovu. Srv. BENEDIKT, XVI. *Verbum Domini - Slovo Páně. Posynodní apoštolská exhortace o Božím slově v životě a poslání církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, čl. 7 – 8, s. 15 – 16.

¹³⁷ *Bab* s. 121.

¹³⁸ *Vzp* s. 299.

světa, který je Boží, že vše je v jeho rukou¹³⁹ včetně věcí budoucích. „*Budoucnost má Bůh v rukou. Co bude, to bude, tomu se, holka, nevyhneš, a nejlíp, když se odevzdáš pevnou důvěrou do vůle boží!*“¹⁴⁰

Co se z lidské strany nedá ovlivnit, co člověka přesahuje, je nejednou doporučováno, zejména prostřednictvím moudré rady, přijmout s důvěrou. Z mnoha příběhů je zřejmé, že člověk je ve své situaci vystaven určité nutnosti hledat, ptát se a bojovat za dobré věci. Toto úsilí je velice často provázeno modlitbou.

4. 1. 1 Člověk a jeho srdce

Člověk stojí ve středu zájmu literárního světa autorčina. Na něho upírá pohled, jeho charakterizuje, vyzdvihuje či oslavuje, ale také hájí, ospravedlňuje i těší. Konstantně pracuje s kategoriemi jako: duše, srdce, добрta, laskavost, milosrdenství. Vypovídá tak o člověku v duchovních hodnotových kategoriích, biblickým jazykem vrostlým do reality života a zakotveným v dědictví kultury. Jednotlivec, začasto ústřední postava příběhu (i příběhů, které se prolínají) putuje (i spočívá) v Božím světě v perspektivě žádoucí plnosti, o kterou usiluje a k níž míří. Vzorové postavy povídek žijí ctnostmi víry, naděje a lásky anebo do nich dorůstají¹⁴¹. Krása je přitom průvodní veličinou. Dobrý člověk je pracovitý, zbožný, laskavý, milosrdný, nezištný, solidární atd., což lze pozorovat především na jeho jednání. Je však také charakterizován krásou. Jednou je to krása vnější, která je v souladu s tou vnitřní, podruhé vzhled tomu sice nenapovídá, ale krása spočívá skrytě v jeho dobrém srdci a v jednání plném lásky. Dobrého člověka nalézají spisovatelka napříč stavy a společenskými vrstvami. Namane se však otázka, kde se v tak hojné míře dobrý člověk bere? Sice je na jednom místě řečeno, že není tolik dobrých lidí na světě, ale jinde zas, že dobrých lidí je nakonec na světě více než zlých. I když není výslovně řečeno, že člověk je tvorem, o němž Bůh řekl při stvoření, že je to velmi dobré (srv. Gn 1, 31), řada výpovědí o člověku jaksi počítá s jeho vrozenou dobrotou¹⁴². Se špatnými náklonnostmi člověka autorka sice také pracuje, ale spíše předpokládá člověka jako od počátku přirozeně dobrého. Při vši univerzálnosti dobra v lidech

¹³⁹ *Bab* s. 63.

¹⁴⁰ *Bab* s. 164.

¹⁴¹ Základní pohyb člověka životem je, aby ve svobodě a lásce z darované přirozenosti dorostl do živé osoby, podle Krista. I literární postava, symbol člověka, osoby, se musí zobrazit tak, aby byla živá. Má tvář, poslání, jakýsi úkol, charakter, jedinečnost, miluje druhého a harmonizuje svět. Kvalita, která jakoby ještě více zpětně ozařuje celou osobu v jejím příběhu, je v jeho perspektivě v nebi. Osvěcuje i trpké etapy příběhu útěšným a zcelistvujícím oslavením. Srv. ŠPIDLÍK, T. *Vědy - umění - náboženství. Protiklad nebo soulad?* Velehrad: Refugium, 2009, s. 60 – 68.

¹⁴² „*Kdybys byl dříve u některého šlechtice byl sloužil, nebyl bych se tomu divil, myslil bych, že ti to poručil; ty ale nesloužil jsi, jen u sedláka, viděl jsem tedy, že ti ta slušnost je vrozená*“. *Un* s. 284.

v díle Němcové ale celistvější krása a dobrota konkrétního člověka nejvíce vyniká v jedinečném a osobitém příběhu.

4. 1. 2 Osobní model 3: Pan Hájek, dobrý člověk

Dobrymi lidmi je krajina povídek Němcové vydatně zaplněna. Dobrý člověk vozka Hájek je po fyzické stránce celý muž, což harmonicky souzní i s jeho nitrem, tedy „dobrotou srdce“¹⁴³. Ohledně vnějškového zdání je vyjádřeno, že je sice i v prostších šatech „hrubší“, ale je podstatné poznat ho vnitřně¹⁴⁴.

Všeobecně platí za dobrého, což souzní s tím, že se mu také daří v jeho řemesle¹⁴⁵. Bezpochyby je to tedy pracovitost, ale také dobré vystupování, které výkon jeho povolání zahrnuje, a velmi dobře tak působí na okolí. Právě slušnost a jemnost navenek je dána do přímé souvislosti s jemností mysli a dobrým srdcem. „*Řeč jeho nebyla hrubá, surová, a slušný měl způsob v jednání, což bylo přirozené jemnější jeho mysli a dobrému srdci.*“¹⁴⁶

Výrazným projevem širokého srdce je to, jak dbá o pohostinnost a pospolitost s těmi, se kterými sdílí putování na cestě¹⁴⁷. Hájkova všeobecná známost a dobré jméno ho provází. Lidé v autorčině díle dávají své děti na učení do světa s důvěrou, „*aby spoléhali na Pánaboha a dobré lidi*“. Hájek je právě z mála těch, na kterého se lidé s důvěrou obracejí, přimykají se k němu, on se jich ujímá a je ochoten jim posloužit¹⁴⁸. On takovým lidem všemožně na cestách pomáhá a navazuje tak na tradici, jak „*to od otce již vídal*“. Dědí tak nezištnost vpravdě evangelijní: „*co dobrého uděláš, to nikdy nepočítej - to je jinde zaznamenáno!*“¹⁴⁹ Celistvost dobrého člověka se začíná dobrou výchovou, ale i školní formací, ve vzdělanosti. Věrnost v řemeslné tradici je ohodnocena, syn opouští studia, ač mu jdou, a ujímá se živnosti po otci. Úspěch v řemesle se snoubí jak s dovednostmi, tak s ochotou a dobrotou. Má také soucit se zvířaty, která mu v řemesle slouží, dobře investuje do silných koní, aby se slabší netrápily¹⁵⁰. Je ve svém jednání svobodný a nápadně zdrženlivý. Ohledně nápadnic u něho platí - mnohá, ale ne ta pravá. Je to idea vyvolené plné lásky, na

---

¹⁴³ „*Vysoké jeho čelo a široká brada s hlubokým důlkem ukazovaly na ráznou povahu, v jasných modrých očích bylo ale také viděti velikou dobrotu srdce*“. Dč s. 171.

¹⁴⁴ Dč s. 214.

¹⁴⁵ „*Přáno mu, je to dobrý člověk,*“ říkávalo se ale vždy, když byla řeč, jaké má v povoznictví štěstí. Dč s. 172.

¹⁴⁶ Dč s. 190.

¹⁴⁷ „*Madlena nechtěla první den do hospody, že má dosti jíst. „No nechť, ale až to sníte, musíme jíst pohromadě.*“ Madlena jedla první den na voze - a chlapce vzal Hájek do hospody, jakž to vždy dělával“. Dč s. 191.

¹⁴⁸ „*Ale ono je pořádku takových milosrdných a nezištných lidí, jako byl pantáta Hájek*“. Dč s. 172.

¹⁴⁹ Dč s. 172.

¹⁵⁰ Dč s. 173.

kteřou se čeká¹⁵¹. Když pak nalezne tu, kteřou rozpoznává po delším čase jako tu pravou, pokorně se jí nabídne. Takový okamžik nastává poté, co se mužně zastane své svěřenkyně, již doprovodil do Vídně, kde ji ohrožuje její zhrzený nápadník.

Dlužno dodat, že pan Hájek je vylíčen téměř bez odkazů na duchovní souřadnice či explicitní zbožnost. Dobrý člověk je zde pracovitý a šlechetný muž, který dobře stojí ve svém povolání a při svých cestách je opatrovníkem slabších. Autorka jeho portrét vykresluje pomocí ctností, které jsou životné v praktickém jednání, ale zrcadlí ovšem evangelijní imperativy.

4. 1. 3 Osobní model 4: Pan učitel

Postava z poslední autorčiny povídky Pan učitel je ztělesněním dobroty a lásky s akcentovanou nezištností, všeobecně přijímána a vyhledávána¹⁵². Pro dítě, jehož očima je v povídce především nahlížen, má zásadní vlastnosti, že je laskavý a vlídný. Zbavuje strachu a počátečních nemalých obav školačky a pozitivně motivuje. Takové dobré slovo se nezapomíná a malého, do světa vstupujícího člověka, si získává. „*Vtom otevřely se postranní dveře a do síně vešel pan učitel. Jak nás spatřil, pozvedl černou aksamitovou čepičku nad lysou hlavou, poděkoval na Anežčino pozdravení, a, skloniv se ke mně, za ruku mne vzal, pohladil a velmi srdečným hlasem promluvil: „To je Bětuška, moje nová žačka, není-li pravda? Z té bude dozajista dobrá dívčina!“ Co jsem pana učitele viděla a co na mne tak laskavě promluvil, odpadla mi od srdce všecka tíže*”¹⁵³.

Výuka ve škole je líčena jako zajímavá a spořádaná, ale také se neobejde bez neposlušnosti některých dětí. Zdůrazněn je ovšem laskavý a trpělivý přístup, spravedlivé posuzování. Ve vzpomínce po učitelově skonu zaznívá, že byl prost hněvu a jeho ruce neměly zálibu v trestání, ale v žehnání¹⁵⁴. Zásadní je také jeho smysl pro dispoziční děti a pozitivní motivace¹⁵⁵. Mnohvrstevnatě pozitivní vliv učitelského působení se projevuje časem na „tváři“ obce, která se proměňuje k lepšímu tím, jak žáci uplatňují svoje vzdělání¹⁵⁶. Dověření poslání a díla je shrnuto s eschatologickým zřetelem: odměnou za celoživotní práci

---

¹⁵¹ Dč s. 174.

¹⁵² „Byltě pan učitel učiněná dobrota a láska, jak k nám, tak i k lidem. Kdo jaké rady potřeboval, jakou stížnost měl, kdo prosbu jakou nebo žádost napsanou mítí chtěl, každý jen k panu učiteli, ten poradil a posloužil každému poctivě, nežádaje odměny“. Pu s. 17.

¹⁵³ Pu s. 8.

¹⁵⁴ Pu s. 22 - 23.

¹⁵⁵ „K čemu má člověk chuť, v tom i lépe prospěje“. Pu s. 19.

¹⁵⁶ Pu s. 22.

učitele je, že z chlapců vyrostli počestní muži, zůstává vděčnost Bohu za požehnání v díle¹⁵⁷. Učitelův skon provází srdečná vděčnost těch, kdo jej milovali. Umírá v Pánu a předtím „s Bohem svátostně se smířil“, ruce složeny na prsou „držíce křížek“¹⁵⁸. Nad hrobem se opět symbolicky pne kříž, učitel je pohřben vedle své dobré ženy, ale autorka neopomene odkázat na to, co je živoucí, pravý pomník - vtištěn v paměti těch, kteří žijí z obdarování dobrým člověkem.

Z hlediska teorie komunikačních strategií¹⁵⁹ není zjevně lepšího příkladu v autorčiných pracích, než postavy „na zakázku“, jíž je pan učitel ze stejnojmenné povídky. Povídka byla napsána pro učitelský kalendář¹⁶⁰, tedy cílí zajisté na budování praktického ideálu pedagoga. Autorčin narativ však přesahuje veškerou účelovost, krásné slovo nese ještě více než jednu dobře míněnou ideu. Zvláště z dnešního pohledu je věc jasnější, už nelze mluvit o dopadu na adresáty, tedy učitele, ale na všechny čtenáře krásné literatury. Pan učitel je dobrý člověk, nositel všeobecně lidských kvalit, a není už tak důležité, že se jedná o pedagoga, přestože právě i za to můžeme být vděční. Možno říci, že i povolání je přesaženo lidstvím, i když můžeme počítat s tím, že autorka chtěla asi především ono učitelské povolání naplnit vší kvalitou a polidštit ho, protože realita školy nebyla, eufemisticky řečeno, příliš idylická. Pokud mluvíme o idealizaci osob, tak zaráží jeden fakt. Jak autorčina skutečná babička, tak skuteční učitelé, se kterými se autorka jako dívka setkává, určitě nebyli tak harmoničtí, jako vystupují z díla. Nemůže však jít jen o „silovou“ idealizaci. Roli sehrává řada faktorů: 1. idea, kterou sleduje - chce chválit a zhodnocovat, 2. vzpomínka na dětství je většinou syntézová a smířlivá, 3. musela sama něco z popsaných dober skutečně zakusit – lidé, na které vzpomíná (z empirie konstruuje model) museli být nositeli oné dobroty a krásy, které ona je schopna vidět (i chce vidět). Je vhodné připustit, že pravidlo „čistému vše čisté“ patrně platí i na Němcovou. Je schopna tak sugestivně pochválit a oslavit dobré v člověku, že ani čirá a dovedná fabulace toto nemůže sama dokázat. Genialita je napájena skutečnou pravdou a skutečným dobrem, proto básnička zpívá tak krásně.

---

¹⁵⁷ „Zde jest úkol můj dokonán; umru pokojně a děkuji Bohu, že požehnal práci mojí!“ a tato byla jeho poslední slova“. *Pu* s. 23.

¹⁵⁸ *Pu* s. 22 - 23.

¹⁵⁹ Z hlediska posouzení autorských záměrů H. Šmahelová uvádí, že v prvních prózách byl záměr Němcové „podat objektivní zprávu“. Pro pozdější dílo pak není „charakteristická tendenčnost sama o sobě, ale způsob tematizace, který jí přibližuje k vyjádření vlastní představy světa jako obrazu božího řádu“. ŠMAHELOVÁ, H. *Autor a subjekt v díle Boženy Němcové*. Praha: Karolinum. 1995, s. 193. Osobitý a svobodný způsob uchopování tvorby Němcové se odráží i do zobrazování duchovních témat, která však vychází ze základní báze katolické víry.

¹⁶⁰ Povídka byla publikována v září 1859 ve Sborníku, kalendáři učitelském na rok 1860. LAISKE, M. 1962. s. 344.

4. 2 Hřích a milost

Tradiční biblický pojem hřichu je v povídkovém díle také frekventovanou skutečností. Přestože spisovatelka akcentuje především to, co je dobré a krásné, tak přirozeně otázka hřichu s tím kontrastuje¹⁶¹. Nachýlenost člověka ke zlému není dominující výpovědí o člověku. Hřích je buď slabost s nejasným původem, nevědomá špatnost, chybné rozhodnutí, vědomá hloupost¹⁶² proti obecně dobrým věcem či autoritě¹⁶³, nebo problém vášní¹⁶⁴. Nejedná se však jen o mezilidský rozměr jednání, ale člověk takto jedná proti Bohu¹⁶⁵. Hřích je řešitelný lítostí, jeho vyznáním a pokáním.

„Vlas má svůj stín, milý bratře, ha všickni sedíme při hříšné vodě. — Viš, co pan farář káže: „Kdo hřích vyznává, z něho povstává!“¹⁶⁶

Výslovně sice není překonání hřichu vázáno na Kristovu zásluhu, ale jak bylo uvedeno, je-li jaké odpuštění hříchů, má zdroj ve Vykupiteli a všeobecně je to sdíleno. Závažnější problém výrazného lidského provinění proti životu člověka vraždou má zajímavé postavení ve zhodnocení naší autorky. Tajemství viny ve Viktorčině příběhu je otázkou jak nad Viktorkou samotnou, spíše ale nad jejím svědkem¹⁶⁷, dokonce pak i nad jakousi neznámou hrou osudu, ale toto vše je svěřeno do Božích rukou. Výrazný případ je pak v povídce *Babička*, převyprávěný příběh o setkání myslivce s odsouzeným vrahem, jeho krajanem, jenž měl být brzy popraven. Němcová empaticky rozlišuje a neodsuzuje podle zdání. Protiklad vyniká při srovnání dvou odsouzených (analogicky ke dvěma lotrům z evangelia): pohledný provinilec vraždou ze žárlivosti, kterého lidé litují a nevhledný vrah, v němž se skrývá citlivé srdce a osobní historie, která ho zranila a společensky vychýlila, se kterým lidé soucit nemají¹⁶⁸. Onen zločinec také odmítá kněze a pohrdá ve svém odsouzení lidmi. Němcová jde ve svém soucitu tak daleko, že přesto divokého člověka líčí milosrdně a statečně problematizuje povrchní soudy. Prvoplánově neakcentuje oprávněnou svátostnou penitenci

¹⁶¹ „Zásadně a neodvolatelně se už prosadila jednota milosti a přirozenosti, která působí na přirozenost jako spásné blaho, a ne jako zatracení“. Srv. RAHNER, K. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii*. Velehrad: Refugium, 2011, s. 72.

¹⁶² „Žádný nejsme prost hříchů ha chyb, to víme,“ řekl zase Vávra, „není si člověk vždy dost múdrý, pochybí z nevědomosti, hale když chybu pozná, má ji napravit“. *Pv* s. 58.

¹⁶³ „Eh takových pánů, jako jsou naši, háby pohledal, ha hřích má, kdo se jim rúhá,“ dokončil Vávra svůj hovor. *Pv* s. 61.

¹⁶⁴ V povídkách *Cesta z pouti* je to narážka na svědce, který by hřešil vědomě a bezohledně, v *Barušce* je mladý muž sice také motivován k svedení dívky „d'ábelsky“, ale radikálně svůj čin přehodnotí a důsledně napravuje, poté co dívku velice raní. Důležité je, že kapituluje také před její krásou a čistotou. *Cp* s. 249; *Bar* s. 39.

¹⁶⁵ *Kar.* s. 107; *Cp* s. 264; *Chl* s. 157; *Vzp* s. 313.

¹⁶⁶ *Pv* s. 115.

¹⁶⁷ „Co se jinak dělo, kdož to ví, ale muselo se zle dít podle všeho, a kdo tu duši na svědomí má, těžko nese!“ *Bab* s. 68.

¹⁶⁸ *Bab* s. 172 - 173.

jako jinde¹⁶⁹, ale představuje hluboké vyznání zúčastněnému člověku, se kterým se tragický viník doopravdy srdečně setkává před Boží Tváří¹⁷⁰.

Lidská nachýlenost k hříchu je všeobecně přijímanou skutečností¹⁷¹. Výrazných postav hříšníků nebo skutečně zlých lidí není napříč dílem mnoho. Všude je zem Páně a dobrých lidí je více než zlých, to jsou platné teze autorčiny, které dílem dominují. Nelze tedy hovořit o čirém idealismu, Němcová s fakticitou „zlého člověka“¹⁷² pracuje, ale zcela vystupuje do popředí dobrý člověk. Je-li někdo hříšný, či dokonce zlý, je otevřena tomu, že takový člověk se může obrátit i ve zkoušce nemoci, či před smrtí. Ne však vždy, někdy zazní jen lakonické konstatování, že nějací nedobří lidé prostě nedopadnou dobře¹⁷³.

4. 2. 1 Osobní model 5: Pašerák Srna

V povídce *Pohorská vesnice* platí pašerák Srna (zvaný Sršáň) za jednoznačně zápornou postavu. V celém díle je to téměř výjimečný případ. Němcová se nikdy nevěnuje, krom stručných charakteristik či narážek u jiných postav, podrobnější psychologii někoho nedobrého. Jeho zkaženost tkví v řadě aspektů: je svévolný, nedbá např. na dobrý vliv farářova kázání, ani prostřednictvím napomenutí od své ženy¹⁷⁴. Jedná podle toho, co se hodí jemu, manipuluje míněním druhých, pomlouvá a sleduje své cíle. Je v rozporu se zákonem - pašuje, nevnímá solidní vrchnost, závidí, nepřijímá svůj úděl a stav. Snaží se bránit dobrému vlivu jiných na synovce, aby si ho pojistil pro kooperaci na své činnosti¹⁷⁵. Jeho pojetí spravedlnosti je mylné, bere ji do svých rukou, organizuje krádež u dobrého hraběte Hanuše. Je schopen se klamat i v sebepochopení (nepřipouští si vinu, či si ji omlouvá), nebo úsudkem o okolnostech (vše prochází a daří se mu)¹⁷⁶. Konečně se synovec dovrtí a jeho špatnému vlivu se vzepře¹⁷⁷. Srna napomáhá, aby zloději mohli okrást pana hraběte, akce je však zmařena, ale jeden z nich se chce ještě hraběti mstít a zastřelí místo něho slovenského drotara

¹⁶⁹ „Umínla jsem si jít dnes k svatě zpovědi a s panem farářem se poradit“. *Kar* s. 107 - 108, nebo *Pu* s. 9.

¹⁷⁰ Zveřejnění této události setkání „v prostoru milosti“ lze chápat i tak, že čtenář je pozván k hlubší zúčastněnosti na tajemství provinilého člověka.

¹⁷¹ *Pv* s. 115.

¹⁷² „Nuž hle, bez tejto (zbraně - valašky, pozn.) *Hronec nevyjde z domu. Trefí se potkat zlou zvěř, aj co horšího, zlého člověka!*“ *Chph* s. 39. Jinde je například autorka ve slovníku přímočará („*hanebník*“ je dívky hoden leda „právem d'ábla“ a je „*zlosyn*“), když se odmítnutý nápadník vydává až do Vídně za dívkou, která tam před ním utekla a chce se jí pomstít a ublížit. *Dč* s. 241.

¹⁷³ „*Ten jeden chlapec byl v učení, ale zběhl, a oba byli v domě co posluhové. Oba se zkažili na těle i na duši, oba záhy zemřeli na ošklivé nemoce*“. *Chl* s.144.

¹⁷⁴ „*Já se znám, pan farář nebude mne hučít znát; co jsem, to jsem, jiný nebudu*“. *Pv* s. 161.

¹⁷⁵ „*Láká ho prý, aby chodil s ním za hranice, a tam že se učí pít a karbanit. Namlouvá ho prý k pytláčení, štve proti všem dobrým lidem a tak prý dělá z něho zlého člověka.*“ *Pv* s. 140.

¹⁷⁶ „*Proto mne hale přece Pánbůh sílí, že jsem dost zdráv, ha vždycky mi chčestí přílo, že jsem chčastně všade prošil. Člověk musí byt chytrý.*“ *Pv* s. 149.

¹⁷⁷ „*Jdi, d'áble, ha nesmrad' mi tu!*“ *Pv* s. 165.

(dráteníka). Pašeráka pak na útěku zloději ještě stihnou zbit a podle svědectví kněze později „v nemoci, která dlouho trvala, Srna zkrotl a dal se na pokání”¹⁷⁸. Ani člověk značně vychýlený tedy není bez šance na nápravu. Osobní model výslovně „záporné postavy”, musí zůstat z proporčních důvodů jediný, aby zůstal patrný důležitý fakt: autorka oslavuje především člověka dobrého a v každém díle se najde ústřední portrét dobrého a krásného člověka, ale ani ten nezůstává osamocený. Vždy se najdou nějakí další ryzí a upřímní lidé, nebo alespoň uznalí a přející.

4. 3 Láska mezi mužem a ženou

Jedním z nejčastějších témat autorčiných děl je láska mezi mužem a ženou. Vzárust sympatií, náklonnosti, vzněcující se láska mezi dvěma mladými lidmi se objevuje velmi často a patří ke krásným pasážím jejího díla¹⁷⁹. Dilema nalezení pravého partnera, anebo obhájení rodičího se vztahu, je také úskalím nalézání a přijetím Boží vůle. Němcová v celém díle tuto otázku nejednou řeší a zohledňuje řadu různých přístupů s porozuměním jak pro zamilované, tak pro rodiče, příbuzné, přátele a společnost. Především je to mladý člověk, který hledá podporu a porozumění, přičemž důležitou je i nějaká autorita, ale kupodivu jen zřídkakdy je to kněz, spíše někdo starší z lidu či rodiny¹⁸⁰. Častým úskalím je nepřízeň okolností rodičího se vztahu a zejména v některých povídkách nepřejícnost rodičů. Uposlechnout jejich vůli přináší i tragické konce¹⁸¹. Realita manželství, kdy žena z této příčiny „*necítíc se ani nešťastnou, ani šťastnou, jako obyčejně na sta žen i mužů*”,¹⁸² kteří pak takto spolu žijí, je líčena jako problematická. Ačkoliv je to posuzováno také objektivněji a odpovědně¹⁸³, spíš je kladena do popředí spontaneita vztahu s kritériem srdce, tedy hlubšího tajemství lásky. Autentický cit a solidně rostoucí hluboký vztah dvou, kteří si sebe svobodně najdou, má přednost před jakoukoliv „výhodností” danou zvenčí, nátlakem rodičů, ap. Přestože Němcová v této otázce ve svém díle trochu „rebeluje”¹⁸⁴, tak svůj ideál konfrontuje se závažným argumentem čtvrtého přikázání, úcty k rodičům. „*Jářku, holka, pamatuj na čtvrté přikázání „Cti otce svého a matku svou“ (srv. Ex 20, 12; Mt 15, 4; Lk 18, 20; Ef 6, 2) - měla bys*

¹⁷⁸ P_V s. 196.

¹⁷⁹ „*Když já u vás jsem, nemusíte se ničeho bát,“ to řka, vzal Hájek Madlu do náruči jako děcko a na vůz ji vysadil. Madla zůstala jako kalina; Hájek mlčky sedl vedle ní, a srdce mu tlouklo jako v zvonu, nemohl chvíli slova promluvit. Madla také nemluvila. Jeli úrodnou rovinou. Dč s. 193.*

¹⁸⁰ „*Jdi, děvečko, jdi a poruč to všecko Pánubohu; vymodlený muž ani žena nejsou požehnáni. Na Bohu se nemá nic moc žádat, on ti to dá, ale nepožehná. Poslechněte rodičů, ať v dobrém, ať v zlém. Bůh vám to v nebi věčnou radostí nahradí*”. Ov s. 90.

¹⁸¹ „*Hrob spojil milence, které zlost bezbožníkova, neústupnost a surovost vlastních rodičů rozvedla*”. Ov. s. 93.

¹⁸² Dč s. 185.

¹⁸³ Tetka v povídce *Dobrý člověk* apeluje na „*trošku lásky*”, nebo přivyknutí. Dč s. 176.

¹⁸⁴ Dívka, která se nechce vdát z vůle rodičů a utíká do Vídně, jistě není konvenční přístup.

poslechnout.“ „Ach, tetka, vždyť já se za ně proto každý den modlím, a srdce se mi třese lítostí, když na matku pomyslím. Chci se jim také vším dobrým odsloužit, ale po vůli jejich být nemohu, nechť se již se mnou děje zle nebo dobře“¹⁸⁵.

Její „zákon lásky“ se však zdá být někdy upřednostňován a je dokonce volena i neposlušnost vůči příkázání. Ponejvíce je přáno svobodně zvolenému vztahu, ale tu a tam zaznívá i potřeba přijmout i jinou možnost jako své dobro, byť prozatím nezakoušené¹⁸⁶.

Není ovšem negováno manželství jako takové, právě naopak¹⁸⁷, ale mnohokrát je prokreslen ideál ryzího a svobodného souhlasu¹⁸⁸ jako jeho důležitý základ. Svatba a manželství pak začasto patří k řadě dovršení a point více jak poloviny povídek (např. *Babička*, *Baruška*, *Dobry člověk*, *Chyže pod horami*, *Pohorská vesnice* atd.). Zrod a růst vztahu je tajemstvím Boží vůle v příběhu člověka. Nejčastěji se rozněcuje v půvabných podobách, prochází protivenstvími i dramatickými okamžiky a dospívá k pozhnanému završení ve svatbě. Autorka se v tomto „modu“ pohybuje nejčastěji. Při vši dominanci útěšně a pozitivně završených vztahů muže a ženy jsou tu však i příběhy se znepokojivým výkyvem či tragickým vyústěním.

4. 3. 1 Osobní model 6: Viktorka¹⁸⁹

Dvacetiletá Viktorka „svižná jako srna, pracovitá jako včelka, nikdo nemohl by si byl lepší ženy přát“¹⁹⁰ je ale považována také trochu za pyšnou, když chce ještě zůstat svobodná. O vojákově, černém myslivci, který za děvčetem až umanutě chodí, si lidé myslí, že „nemá dobrý rozum“ a že je „morous“¹⁹¹ a dokonce se bojí jeho pohledu kvůli urknutí¹⁹². Viktorka se unáhluje a uchýlila by se k sňatku s kýmkoliv, jen aby se vyprostila z naléhavé přítomnosti vojáka. Nejasné nutkání jí znesvobodňuje. Stěžuje si na nepokoj, potíže v modlitbě, přeje si,

¹⁸⁵ *Dč* s. 176.

¹⁸⁶ „Chundera je mi tak protivěn, že bych raději v černé zemi ležela, než bych šla za něho. Vstávajíc lehajíc prosím Pánaboha, aby rodičům myšlénky jiné vštípil, aby mne k němu nenutili“. „Milé děvče, také jsem jednou prosivala Pánaboha, aby obměkčil tvrdé otcovské srdce, ale nadarmo - Pánbůh mne nevyslyšel - a snad k mému dobrému“. *Cp* s. 262.

¹⁸⁷ K proměně situace rodiny a manželských vztahů v době osvícenství, industrializace, počínající sekularizace a končících feudálních vztahů, tedy de facto ke kontextu duchovního zápasu o jeho hodnoty doby Boženy Němcové: VAVERKOVÁ, K. Proměny rodiny od nástupu industriální společnosti. Pokus o nové uchopení křesťanské rodiny u Bernarda Bolzana a jeho žáků. In AMBROS, P. (ed.). *Evangelium pro rodinu dnešní doby*. Velehrad: Refugium, 2014, s. 204 – 220.

¹⁸⁸ Výše byl také zmiňován „nevědomý hřích“ manželského slibu v próze *Čtyry doby*.

¹⁸⁹ *Bab* s. 17; 51-69; 83; 192 - 208.

¹⁹⁰ *Bab* s. 51.

¹⁹¹ Mrzout, nevrly člověk. REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Praha, Leda, 2012. s. 389. Morous - zamračený, nevlidný člověk, zde dokonce v původním významu upír. *Babička –slovník*. [online] <<https://www.muzeumbn.cz/babicka-kniha-19/>>

¹⁹² *Bab* s. 51 - 52.

aby jí „Pánbůh z toho kříže pomohl“¹⁹³. Matka jí přivede ke kmotře kovářce, místní ženě, která „umí od takových věcí pomáhat“. Do jejích „dovedností“ patří pomoci lidem od toho, *když se někomu něco ztratí, když krávy nedojí, když kdo koho uhrane*” a „*umí všecko uhádnout*“, tedy jakási lidová vědma¹⁹⁴. Když konstatuje, že na ni neměl bezprostřední vliv skrze uhranutý předmět, nebo nějaký prostředek v jídle ap., ale je „*morous*“, doporučí určité procedury a jednání¹⁹⁵, které ji mají ochránit. Kovářka znovu radí a věří, že to přemůžou, i kdyby to „*ancikrist byl*“. Ukládá jí modlitbu - „*k andělu strážci a za ty duše v očistci, za které se nikdo nemodlí*” a když tím „*některou vykoupíš, bude za tebe orodovat*.” Zřejmě se také chystá na nějakou magickou praktiku, když úspěch podmiňuje tím, že musí „*dříve od něho dvě věci mít*”. Viktorka namítá, že se modlit už ani nemůže. Přesto bojuje dál, „*sebrala všecku svoji sílu, modlila se vroucně, a když chtěly myšlenky jinam zabíhat, hned si myslila na umučení Páně, na Pannu Marii, aby jen zlá ta moc odstoupila*”¹⁹⁶. Prožívá nutkání, vnitřní hlas, ať jde na jetelinu, rozumí tomu, že je to „*nějaké pokušení*” a že je sama sobě „*škůdcem*”, přesto se neubrání. Po incidentu se zabodnutým trnem v noze, kdy Viktorka omdlí a posléze také s myslivcem mluví, se cítí přemožená, že jí „*pánbůh opustil*”, že je ztracena „*na věky věkův*”, že jí „*není pomoci*”. Nevyhne se tedy tomu, od čehož jí kmotra odrazovala: „*ty jeho oči na mne zasvitly jako to boží slunko; já musela svoje oči zakrýt! Ale což to bylo všecko platno, když začal na mne mluvit! Och, vy jste měla pravdu, milá kmotra, že učaruje i hlasem; mně zaznívá ustavičně v uších jeho hlas, jeho slova, když mi povídal, že mne miluje, že jsem jeho blaho, jeho nebe!*”¹⁹⁷.

Vojáci však odcházejí, vnější činitel není dostupný, ale Viktorce je zle. Kovářka chce volat kněze, patrně se bojí, že může zemřít, ale nastane zlepšení, a tak k tomu nakonec nedojde¹⁹⁸.

Kovářka ovšem sama u sebe přičítala zlepšení tomu, že se ďábelské moci zbavila a ráda přece slyšela, když lidé povídali: „*Ta kovářka, to je metr, kdyby té nebylo, už by Viktorka víc nechodila*“. Dokonce uvěří, „*že svým uměním děvče zachovala*”¹⁹⁹. Příslib, že se vše časem urovná, zvrátí vzkaz, který myslivec pošle Viktorce, která za ním uteče. Vydají se za ní,

---

¹⁹³ Bab s. 53.

¹⁹⁴ Poměrně ve shodě s jinými podobnými typy v jiných povídkách, u nichž se mísí zbožnost s pověrečnými praktikami. Vědma jako věštkyně, čarodějnice. REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Praha, Leda, 2012. s. 702.

¹⁹⁵ „*Ráno když vyjdeš z komory, nikdy se nezapomeň pokropit svěcenou vodou a řekni: pánbůh se mnou a zlý pryč. Když jdeš polem, nikdy se nedívej ani za sebe, ani kolem sebe, a kdyby i voják k tobě promluvil, nic nedbej, a kdyby mluvil jako anděl. On dovede i hlasem učarovat; raději si hned uši zacpi*”. Bab s. 54 - 55.

¹⁹⁶ Bab s. 57.

¹⁹⁷ Bab s. 59 - 60.

¹⁹⁸ Bab s. 61.

¹⁹⁹ Tamtéž.

dokonce jí ani nedávají vinu²⁰⁰, pokouší se ji najít a přivést zpět, srozumění s tím, že pokud se to nepodaří, „*poručí to pánu Bohu*”. Po roce se pak Viktorka vrací v žalostném stavu, těhotná a stranící se společnosti, skrývající se v lese. Nakonec porodí, dítě patrně vhodí do řeky a zůstává v bezútěšném stavu mimo společnost. Tragicky pak zahyne při bouřce.

Klíčové téma z našeho pohledu je situace, kdy má Viktorka bojovat s přítomností neodbytného muže a svými nutkavými stavy jako s pokušením. Není však snadné porozumět líčeným souvislostem. Myslivce je motivován tajemnými pohnutkami, je to člověk zatížený něčím nedobrym z minulosti. Nezdá se, že by šlo jen o to, že je prostě do Viktorky zamilován. Temné obrysy pak mají i obsedantní Viktorčiny stavy. Lze uvažovat o tom, že je prostě jen myslivcem přitahována, ale zakazuje si to nejprve přiznat. Bylo by to zároveň něco nežádoucího, takový vztah se nezdá být společensky vítán. Připusťme, že je v děvčeti vášeň, která se jí zmocňuje, ale zároveň ji děsí. Rozhodnutí vdát se je nouzovým řešením, není zvoleno svobodně. Návštěva kmotry je problematická, obsahuje sice dobré prvky, jako nevést s pokušením dialog, usilovat v modlitbě, ale zároveň pochybné pověrečné praktiky. Nakonec i vyvstane jistá nuance, že nedojde k pomoci kněze (měl být sice ve hře především kvůli zaopatření v ohrožení života) a i kmotra je pyšná na svoji zásluhu. Navíc vede Viktorku problematicky, protože ji sice podporuje v důvěře v Boha, ale zároveň také děsí. To, že je vše ztraceno, vyslovuje nejprve ona. Dívka, která jí má důvěřovat, nedostává pevnou oporu. Vypadá to později sice tak, že Viktorka se chce opravdu zbavit nutkání, ale spíše se pak vztahu poddá. Zvítězí v ní jedna z protikladných tendencí. Nalézáme prvky duchovního rozlišování, jak si je žádá složitost životních situací²⁰¹. Jisté je, že byť se jedná o literární epizodu, dobře zrcadlí vědomí toho, že člověk může být vtažen do okolností, kdy nevládne iracionální silám, s nimiž se potýká. Tragédie Viktorčina života je tajemstvím pro všechny okolo ní, ale někteří lidé a zejména babička ji zastřešuje podstatným porozuměním. Je jím soucit s nemocnou, odevzdání do Božích rukou a ponechání soudu nad viníkem pravému Soudci. Takový přístup svědčí o uvědomělém souhlasu s Ježíšovým evangelijním imperativem – nesoudit, být milosrdný, mít důvěru v Boží prozřetelnost.

---

²⁰⁰ „*Jí vinu nedávejme, ona za to nemůže, leda to, že se mi měla dříve svěřit, dokud bych jí byla mohla ještě pomoci. Ale teď je pozdě, on jí udělal, a dokud on bude chtít, musí za ním chodit. A kdybyste nyní nakrásně za ní šli a domů ji přivedli, musí zase za ním,*“ rozhodla kovářka. *Bab* s. 62 - 63.

²⁰¹ Zakouší Viktorka pokušení anebo jen antinomické pozvání vyjít ze své dosavadní teze: *nechci milého, ještě se vdávat nemíním?* Mohla se tak skrze krizi posunout k dospělejšímu postoji? Zásadní se však zdá autorčin narativní záměr (vize tragického osudu), v němž popis přicházejících podnětů odpovídá v duchovním rozlišování spíše pokušení (disharmonie a chaos). Srv. ALTRICHTER, M. *Spirituální teologie*. Velehrad: Refugium, 2017, s. 186 – 194. Srv. ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*. Velehrad: Refugium, 2012. s. 266 – 285.

4. 3. 2 Muž a žena v biblických odkazech

O vztahu muže a ženy (či spíše častěji ženy a muže), pro spisovatelku tak citlivé a inspirativní tematice, by se napříč dílem dalo říci velmi mnoho. Řada aspektů již byla uvedena. V několika biblických odkazech a jednom krátkém pojednání v *Pohorské vesnici* se pokusíme základní pojetí tohoto vztahu postihnout. Muž a žena k sobě patří podle jednoho užití biblické parafráze, kde kvůli mluvčímu (muž) dochází k inverzi ve výpovědi známé pasáže, kdy žena opouští rodiče. „*Mají se rádi, ať spolu zkoušejí; ty, mámo, víš, žes pro mne opustila také otce i matku (srv. Gn 2, 24), a to je určení každého děvčete*”²⁰².

Na adresu správného vývoje a výchovy dívek k manželství zazní, že jejich záštitou má být „*bázeň boží*”²⁰³, *hluboký mravní cit a zaměstnání*”. Svoji obrazotvornost mají sytit spíše představami klidné domácnosti a ne „*čtením nervy dráždícím*”. Je zajímavé, že se zmínka rozvíjí o myšlenku, že by měla dívka znát dobře sama sebe, a tedy to, kde leží „*základ pravého štěstí*”²⁰⁴. V jedné humorně míněné průpovědi také mluvčí vysvětluje vzájemný vztah s dívkou - krajkou a odkazuje na příbuzenství od Adama²⁰⁵.

4. 3. 3 Malá „teologie ženy”²⁰⁶

Ústy hraběny v próze *Pohorská vesnice* zaznívá stručné, ale poměrně bohaté pojednání o ženě. Konstatuje současný stav postavení ženy, který je zapříčiněn hříchem muže, který ženu nepatřičně ponechává v nevědomosti. Přitom takový stav neodpovídá Božímu záměru. Ženě je dáno vysoké postavení a úkol mít v rukou „*blaho veškeré budoucnosti*”. Pokud toto muž nerespektuje, staví biblicky na „*sypkém základě*” (srv. Mt 7, 26), jeho hřích proti ní jej zpětně ochromuje a svazuje. Důstojnost ženy je v tom, být mužovou spolupracovnicí (podle Gn 2, 18-20 pomoc jemu rovná). Má v ruce „*palmu víry a pochodeň lásky*”²⁰⁷ a jde dokonce před mužem, když on „*kráčí do boje ducha*”. Pokračuje pak mariánskou analogií. Vznešený obraz silné ženy, která „*potře patu hada nepřítele*” (srv. Gn 3, 15), je ještě umocněn o obraz ženy milující „*povýšenou na vysoký stánek*”²⁰⁸, na nějž se ona povznesla, *vyvýšit velebný obraz*

²⁰² Bab s. 163.

²⁰³ Biblické sousloví, zde asi nejbližší významu zbožnosti (srv. Sir 1, 11-20; Př 1, 7), jejíž odměnou je blaženost a Boží milosrdenství (srv. Lk 1, 50; Ž 103, 17). Srv. LÉON-DUFOUR, X. (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. (1981) 2003, s. 20 - 21.

²⁰⁴ Pv s. 89.

²⁰⁵ „*Od Adama jsme bratr a sestra, jinak jen krajané*,” uvádí v odkazu na všeobecně známou výpověď knihu Genesis směrem k dívce muž, který v ní později nalezne manželku. Dč s. 198.

²⁰⁶ Pv s. 89 - 90.

²⁰⁷ Tyto „insignie ctností” mohou být aluzí, nebo reminiscencí na Ef 6, 14 - 17; 1 Pet 5, 4; 1 Kor 9, 25.

²⁰⁸ Ozvěna loretánských litaní - „*Stánku Ducha svatého, Stánku vyvolený, Stánku zbožnosti*”, v některých dobově blízkých verzích také: „*Nádobo duchovní*”.

lásky". Nejedná se zřejmě jen o vyzdvihování ženy pomocí zbožných slov. Žena je totiž považována za „*velebný*“ (tedy velký, důstojný) obraz lásky Kristovy, „*oné lásky, jež z kříže za nepřátele svoje prosí*“ (srv. Lk 23, 34)²⁰⁹. Rozumí se tedy, že je pouze jedna láska a žena je jí účastna. Tady však se rozkrývá to, co pro naše striktní chápání obrazu muže a ženy bývá nesrozumitelné. Dva odlišné principy jsou sjednoceny jedinou láskou a mají úkol jediné lásky. Němcová, zdálo by se, v patosu ohlašování „nové ženy“ jí přisuzuje spasitelskou úlohu, v níž „*musí vrátit lidstvu ztracený ráj*“ a „*do její(ž) ruky vložil Bůh moc roztrástit modlu ješitnosti*“. Tato hyperbola nemíří k oddělení od muže, je to nejspíš míněno jako společný úkol rozpoznáný v dějinném pokroku a vzestupu role ženy. Je zajímavé, že zde konstatuje mužovo zavinění, ale jde o jasný poukaz k následnému hledání souladu, nikoliv rozdělení. Obroda vzájemných vztahů má i rozměr proměny ženy samotné. Jít cestou nalezení pravé identity „*drahocenné perly*“ (srv. Mt 13, 46), jež je z evangelia přejetým obrazem, a která „*spočívá na dně vlastního srdce*“. Pro ženu to má znamenat výzvu, aby pochopila svoji situaci a odpovědnost, protože se „*musí pro (onu perlu) ponořit!*“ Žena má nově objevit vlastní povolání, které má pramen v Božím určení. Zajímavým dovětkem budiž i to, že poté, co je toto vysloveno, se zřetelným pohnutím a v rétorické nadsázce, jsou autorčina (mluvčí je hraběnka, ale jistěže i sama spisovatelka) slova odměněna reakcí: „*O ty svěťice moje!*“ Mohlo by se namítnout, že jde o pouhou „sakralizaci idejí“, které jsou vyslovovány, ale vidíme i to, proč může nositel (či přinejmenším autor) takových slov být vnímán, *eo ipso*, jako člověk posvěcovaný slovem, které nese. Nejde nám o přecenění tohoto sémantického zabarvení, ale vyjádření různých idejí v období Národního obrození se dělo za pomoci náboženského jazyka²¹⁰.

Lze namítnout, že „sakralizovaný“ slovník ještě nemusí znamenat duchovní slovo (srv. Mt 7, 21). Musíme uvážit, co je věrohodnější, tedy: vychází národní obrození z pohybu Ducha, anebo pouze z lidského repertoáru dodatečně pracujícího s náboženským slovníkem? Předně u Němcové se domníváme, že hlásí-li se ke Kristu, nemůže to nebýt z Ducha. A hlásí se k němu doopravdy? Explicitních zmínek není sice přešel, ale povahou díla a tím, co vystupuje nakonec do popředí, je to vtělovaná moudrost evangelia, života utvářeného Slovem. Malý fragment o „teologii ženy“ pak uzavírá pan farář svým „*Amen*“, „*dívaje se*

---

²⁰⁹ Podle Jakuba Demla se tato podoba lásky v utrpení, oběti a křížování pro spravedlnost vztahuje k samotné autorce. Kněz a básník hovoří takto: „*tady na kříž byla přibita žena, poněvadž viděla Krásu a všem ji chtěla dát*“. Srv. DEML, J. *Tasov*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 120 - 121.

²¹⁰ Srv. RANDÁK, J. Sekularizace náboženské řeči a gest v české revoluci 1848/49. In FASORA, L. HANUŠ, J. MALÍŘ, J. (eds.). *Sekularizace v českých zemích v letech 1848 - 1914*. CDK, Brno, 2007, s. 49-65.

s hlubokou úctou na trojlist ušlechtilých duší". Přestože v tomto závěru můžeme tušit také jemnou sebeironii Němcové, vyslovené je míněno vážně a biblická báze byla prokázána.

4. 3. 4 Čistota a panenství

Frekventovaný výraz *panna* je míněn jako označení pro slečnu²¹¹, ale také ve smyslu jako identita počestné dívky. Mohutná křesťanská tradice zachovávání panenství v evangelijním duchu zde jistě není bez vlivu. Nezdá se, že by Němcová přímo akcentovala evangelijní zdůvodnění, ale čistota je vázána na pojem srdce. Rozumí se tedy celistvost v plnějším duchovním smyslu. Zajímavá je četnost tematizace v povídkách *Baruška a Dobrý člověk*. Služebné dívky ve Vídni jsou na počestnosti ohrožené, nebo se objevují narážky na nevybíravé tendence některých mužů. Němcová potřebu zachování čistoty nezadaných slečen konfrontuje také s určitou benevolencí v prostředí služebných dívek, která panenství nedoceňují. Čistota a zachování mravní úrovně jako něco zpozdilého a „nepraktického“, co také brání se lépe „zařídít“ na úkor ústupků v morální oblasti. „*Co nevidíš, jak se má kojná dobře a že dostává více na měsíc za nic, nežli ty s tím sprostým panenstvím za celý rok dlouhý za pilnou práci?*”²¹²

Autorka tímto hájí důstojnost ženy v citlivém vztahu mezi moc majícími bohatými muži a chudými dívkami. V povídce *Sestry* je zneužití důvěry chudé dívky tematizováno a přivedeno do tragických důsledků. Tyto akcenty by samozřejmě odkazovaly na potřebu určité morálky, ale pro autorku je uvedené zdůraznění hlubšího rázu. Dívce sluší celistvost a krása, ať už spěje k partnerskému vztahu, nebo zůstává svobodná.

4. 3. 5 Osobní model 7: Baruška

Ústřední hodnoty, které vynikají na postavě Barušky, je především prostota²¹³, pokora, zbožnost a mravní čistota²¹⁴. V řadě charakteristik a odkazů nešetří autorka poukazy na vyšší ideál krásy. Obraty „*panenská krása*”, nebo „*svatost panen*” zaznívá v kontrastu na pokleslé měšťácké mravy²¹⁵. Dívka vychází vstříc životní výzvě svého otce, jít na zkušenou sloužit do

²¹¹ „*Však mamsel je chybně vyslovené francouzské slovo mademoiselle, a to znamená též panno*“. *Vzp* s. 291.

²¹² *Bar* s. 32.

²¹³ „*Baruška jest jak náleží hezké, milé děvče, byť by nebyla takovou krásou, jako jmenují antickou, jež myslím hodí se více bohyněm nežli našim děvčatům skutečným*“. *Bar* s. 19.

²¹⁴ „*Baruška jsouc počestná, pilná, pokorná, přívětivá, majíc tedy všech p, jak se říkává, jak jinače, než že musila se zalíbiti každému, kdo ji blíže seznal; ale pýcha a sobectví brání takovému bližšímu seznání a přízni*”. *Bar* s. 31.

²¹⁵ *Bar* s. 18 - 19.

Vidně. Její příběh je dramatem statečnosti ve snášení obtíží služby²¹⁶, ponížení prosté dívky od společensky výše postavených, ale především zápas o zachování cti. Pod tíhou obtíží všedního dne těžké služby si nechá poradit, aby našla citovou oporu v nějakém muži, dobrém příteli. Bezelstná Baruška záhy útěchu nalézá u malíře Lešenského, ale ten ve svých úmyslech podlehne pokušení. Zavede dívku do nevěstince, kde se skryjí před deštěm. Sice kapituluje před její čistotou a vzdává se nečistých úmyslů²¹⁷, ale prostředím, kam ji zavedl, způsobí její zatčení a jeho uvěznění, když chce její čest opožděně chránit před policií. Dívka je zatčena jako domnělá nevěstka, ale je záhy rozpoznána jako nevinná a propuštěna. Hanbu nemůže však snést a pokusí se utopit v řece²¹⁸. Je zachráněna a „zázračně“ se jí ujímá dobrá vdova paní Milinská, u níž se Baruška zotaví. „*Utěš se, ubohá; jsi-li vskutku nevinná, budu ti matkou a zastanu se tebe; jsi-li padlá a chceš se polepšit, chci ti podati ruku a být ti podporou ve všem.*“ - „*Ó Bože,*“ zvolala Baruška a padla na kolena, „*já pochybovala o tobě, že jsi spravedliv, a ty mi posíláš anděla svého!*“²¹⁹

Ochranielka později moderuje nápravu vztahu s Lešenským, který hluboce lituje svého jednání a oba mladí lidé dospějí od smíru ke snoubenectví a později k manželství.

Tento smířlivý a románově trochu nerealistický příběh nemůže však svojí „naivitou“ zastříť podstatné, co je v autorčině rané povídce vysloveno. Krása člověka spočívá v jeho prostotě a lásce, v čistém srdci tkví veliká síla, ale také zranitelnost ve světě, kde může velice trpět. V ochranielce Milinské se zosobňuje zachraňující a usmiřující Boží milost s mateřskými rysy.

---

²¹⁶ „*Rok není věčnost, chci trpělivě snášeti a obětovati Bohu ty trpkosti; zkouší mne Bůh; kéž bych byla nalezena dostojná!*“ *Taková bývala její konečná modlitbička před usnutím*”. Bar s. 33.

²¹⁷ „*Lešenský choval se k ní nenucené, důvěrně, ale s největší šetrností a úctou; čím déle s ní mluvil, tím více obdivoval její vědochtivost, důvtip, jakýmž každou jeho myšlénku pojala, její jasné náhledy o všem, a klaněl se srdci tomu panenskému, nevinnému, plnému šlechetných citů. Čím výše však vstupovala jeho vážnost a láska, tím více litoval svého nešlechetného úmyslu a tím více vstupoval strach, aby ten přenáhlený krok neměl pro Barušku zlých následků. Věděl dobře, že opět zákony k prohledávání veřejných míst, kde nevěstky se zdržují, zostřeny jsou, nejednou byl svědkem, jak surově dohlídači s takovými děvčaty zachází, které za často bezděky do takových míst se dostanou a rády by hanbě utekly a se polepšily, kdyby se jim příležitost k tomu naskytla. Když si pomyslí, že je Baruška též v takovém místě, že by mohla přijíti stráž a nevinnou s vinnými sebrat, pošel ho mráz a rychle se chopil sklenice a pil, jakoby na znamení, že by rád odešel*”. Bar s. 41.

²¹⁸ „*Bože, jak směla před něho vstoupiti; byla otcovou jedinou rozkoší, jedinou chloubou, každý ji ctil a jmenoval okrasou osady, a nyní měla přijít domů veřejně zneuctěna, zhanobena. „Ne, ne, — domů ne!“ vzdychla ubohá. „Ale kam? Bar s. 47.*

²¹⁹ Bar s. 48.

4. 3. 6 Manželství

Dovršením lásky muže a ženy na světě je manželství a v díle dominuje tato její uspořádaná podoba. Manželství a rodina jsou chápány jako Boží dar²²⁰, člověk v nich může být šťastný. Důležitá je vděčnost a pro vzájemnou spokojenost péče a ohled na partnera i v různých specifických rysech. „*Jsem ráda na světě,“ říkala, „a proč bych nebyla? Pánbůh mi dal všechno: dobrého muže, hodné děti - neboť ten náš chlapec je také hodný; máme živobytí dobré, i musel by se na mne Pánbůh hněvat, kdybych se měla za to ještě mračit. Ba ne! Čistota je půl zdraví, a veselost celé; a proto jsem já nikdy ani nestonala. Já děkuju Pánubohu každý den, že jsem taková, jaká jsem. Copak by dělal můj staroušek, kdybych byla mrzutá? Neměl by mne ani tak rád, vid’?“*²²¹

Přestože v povídkách dominuje spíše tematika zrodu vztahu a jejich završení svatbou, je několik příkladů, které naznačují něco z hlubší problematiky dalšího soužití. Obraz manželství napříč dílem je rozsáhlé téma. Zmíněno již bylo několik motivů, které se vyskytují častěji: potřeba svobodného²²² a vzájemně vyzrálého souhlasu, upřednostnění lásky před finanční stránkou budoucího vztahu. Manželství je povoláním, které je také důležité objevit a vnitřně do něho dorůst. Napříč povídkami je několik odkazů na vnímání jeho eschatologické dimenze například navzdory úmrtí jednoho z partnerů (trvání vztahu a modlitby)²²³. Němcová popisuje často zrod a protivenství toho, co předchází vzniku manželství. V modelovém příběhu Viktorčině to bylo tragické nenaplnění vztahu, v příběhu Pavla z *Pohorské vesnice* je manželství vybojovaná veličina, jíž předchází konverze a zároveň se snoubí s objevením životního poslání v práci.

4. 3. 7 Osobní model 8: Pavel z *Pohorské vesnice*

Jedna z důležitých postav povídky je mladík Pavel, který s nelehkou minulostí v kombinaci s vychýlenou momentální situací a řadou frustrujících okolností prožívá vývoj, který autorka chce vyzdvihnout. Je to náprava a uspořádání člověka až k jeho zcelistvení. Jako dítě, spolu s matkou, zakouší bití od otce, který chodí se strýcem Srnou pít. Hospodárná a pracovitá matka, „dobrá duše“, mu dává dobrý základ, stejně tak dědeček, který mu předal lásku k mysliveckému řemeslu. Po smrti otce se Pavla drží jeho strýc, který ho svádí

²²⁰ Manželská láska je také cesta spásy. Srv. RUPNIK, M. I. *Adam a jeho žebro*. Velehrad: Refugium, 2010, s. 34.

²²¹ *Chl* s. 130.

²²² „*Toť je proti Pánubohu, k čemu je děvče, než háby se vdalo?*“ *mrzela se Milotová*. „*Jestli se Karla vdá nebo nevdá, pro tuto zůstane svět světem,*“ *odpověděla MarKyta*. *Kar* s. 88.

²²³ Srv. ALTRICHTER, M., Eschatologická dimenze manželství. In AMBROS, P. (ed.). *Evangelium pro rodinu dnešní doby*. Velehrad: Refugium, 2014, s. 255 – 263.

k pašeráctví, podrývá jeho vztah k dobré dívce a vmlouvá mu averzi vůči vrchnosti. Srna je exemplárním příkladem rafinovaného svůdce, člověka, který ohýbá dění, jak potřebuje, manipuluje, účelově pomlouvá. Mladík je pak vyličen jako svéhlavý, nedbalý, hádavý, pravý, ve společnosti pro styky se strýcem-pašerákem není vnímán úplně dobře. V jádru je však člověkem, který je druhým nápomocný²²⁴ a jen ten, kdo jej zná blíže ví, „*jak upřímný, hluboký i něžný cit pod drsnou korou skrývá*”²²⁵. Frustrující okolnost je nejistota ve vztahu k dívce Dorle, kterou upřímně miluje, ale strýc vztah rozvrací, aby synovce neztratil, protože sám i při své vychýlenosti ví, že opravdová láska „*ušlechťí i toho nejdivočejšího člověka*”²²⁶. Dobrý přítel Petr nakonec Pavlovi a Dorle pomůže vyvléci se z vlivu strýcových pomluv a jejich dosud nevyjasněná náklonnost se plně rozvine. Souběžně s tím mladík zápasí s dalším společensky problematickým jednáním, jímž je pytláctví. S ručnicí po dědovi svévolně střílí škodnou, ale nikdy pro svůj zisk. Ukazuje se, že je to upřímná, ale matkou nerozpoznaná, touha po mysliveckém povolání²²⁷, která v něm dřívě a převrátila se do pytláctví²²⁸. V nachýlené situaci chlapcově (pytláctví, pašeráctví, frustrace z nevyjasněného milostného vztahu, zlá potyčka v hospodě a zranění) vyzrává jeho přerod. „Milostiplně” autorka zajistí přízeň okolností (např. solidní a nasazující se přítel²²⁹, nebo Pavlova matka, která „*modlívala se zaň, aby ho zlý duch nezavedl*”²³⁰), ale zejména mladík sám se rozhoduje vymanit se ze špatného vlivu strýce a vsadit na lásku k Dorle. Oba se šťastně ujistí o vzájemné lásce, která byla v nejistotě. Svatba vše dovršuje a dostavuje se pak i uplatnění v mysliveckém povolání.

Úhrnem je možno říci, že člověk, v jádru dobrý, třebaže s těžkými východisky a v řadě erozivních vlivů, může být upřímným rozhodnutím pro dobro²³¹ a lásku ukotven v dobrém životě. Ukotvenost se projevuje opětovným začleněním do společnosti, zpěvem při liturgii²³².

---

²²⁴ „Ze však ho přece náviděli, bylo tím, že znal zastati kus práce, že byl ochoten k pomoci, že byl k starým zdvořilý a slabých se zastal při všem. I chlapci ho měli rádi, byť i pánovitě s nimi jednal, on byl přece veselý společník, a když byl některý v potřebě, Pavel mu zajisté pomohl”. P_v s. 99.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ P_v s. 100.

²²⁷ „Jemu byla milejší ručnice a pes, odkaz to dědův, než chalupa, ke které by se rád byl nehlásil, kdyby ho matka byla chtěla nechat učit myslivectví; ale ona bránila, že je ho potřeba doma, aby se stal pořádným rolníkem, a strýc a spolu poručník Sršán také nechtěl, proto však, aby mohl síly chlapcovy co nejdříve používat”. P_v s. 101.

²²⁸ P_v s. 101 a 115.

²²⁹ „On měl Pavla příliš rád, než aby se byl dal od lidí přemluvit, a věřil v jeho srdce příliš pevně, než aby se byl dal mýlit pomíjející jeho chladností. P_v s. 103 - 104.

²³⁰ P_v s. 102.

²³¹ „Pavel divě vyskočil ze židle a Petr zároveň s ním, vzkřikna na Sršána: „Zadržte! Nevyplachujte si svou nectnou hubu poctivými lidmi ha nepřikrývejte je pláštěm nepoctivosti, který na vašem bedru visí. Vy nactíhutrači, - kdyby nebula vaše hlava šedivá, tedy bych vám ji —, hale nechť to je na vaší duši. Však Pánbůh slyší!” P_v s. 107.

²³² „Byla zpívána; když v Krédo bas sám zpívat začal, ohlédli se všickni na kruchtu šeptajíce si: „Tot’ zpívá Pavel!” - „No, huž je na dobré cestě”. P_v s. 184.

Z druhé strany je to řada okolností, které jsou „milostí“ a požehnáním, které přicházejí a nastolují soulad.

4. 3. 8 Mateřská láska

Mladík Petr (dobrý přítel Pavlův viz výše) vypravuje svědectví o bolesti z lásky a hněvu, když chce ublížit svému soku. Zvláštní zážitek, kdy už pojal úmysl ublížit, ale je od něho odvrácen díky slyšení hlasu své zemřelé matky, která ho za života dovedla mateřsky usměrnit, usmiřovat a těšit. Mimořádný zážitek vyvolá vzpomínku na matčinu lásku, její duchovní vedení a přimluvu, což je událost víry. Nemusíme vidět příliš explicitní vstup Pána do života člověka dle naší představy (*deus ex machina*), ale vnímat niterné, avšak impozantní působení skrze vzpomínku na podstatné. „*Petře, nezapomínej na Pánaboha! Když ti bude nejhůř, modli se, však on nejlépe ví, co ti bude k dobrému.*’ - *Oh mámo, mámo, kdybys ty se bula se mnu modlila! - Hale já zapomnil na všechno, na modlení, na Pánaboha, na tebe, na všechno!*”

Je to příklad *anamnésis*, která napomáhá odvrátit se od hněvu, jednostrannosti, proměňuje myšlení a obrací srdce syna k uspořádané lásce. Zároveň však i výklad okolností vlastního mladíkova příběhu, když ho kamarád našel v mezní situaci, aby ho zachránil, sám chápe jako Boží pomoc na přimluvu své zemřelé, milující matky. Pro upřesnění ještě dodejme, že to znamená vědomí eschatologického stavu věcí, maminka je u Pána a přimlouvá se za něho.

„*Neviděl jsem než jedno stvoření na světě, právě to, co mi nebulo súděno! Ha proto jsem chtěl i duši zatratit! Hale máma si mne od Pánaboha vyprosila ha vedla tebe, Pavle, na tu cestu do lesa, kudy nikdo hani nechodí, háby s mne našil.*“

Mladík se zaujetím a vděčně interpretuje svůj příběh a uvedené ještě prohlubuje. Poukazuje na velikost oné přimluvy své matky a na plody, které mu to v prodělané nemoci přineslo, tedy pokoj a radost. Předává toto poznání a doporučuje ho příteli jako vlastní apel i k jeho nápravě, odvratu od nebezpečného vychýlení. Dává mu před oči jeho matku, nabízí ve vyličení mateřské lásky podnět k empatii s její úzkostí o milovaného syna. Událost víry jednoho se stává požehnáním pro druhého²³³.

---

²³³ „*Když jsem to pak ochuravil, vidil jsem hustavičně mámu hu lože sedít, slyšil jsem, kterak se nade mnu modlí, ha cítil jsem ruku její na hlavě. - Ha to jsem bul tichý, nic mne nebolelo. - Ona mi jisté pokoj duše vymodlila; vždyť se povídá, že matčina modlitba z mořského dna vynímá. — Vidiš, já to věřim. Když jsem se pozdravil, bul jsem pokojný, i veselost se mi vrátila. Tvoje stará matka, chudák, jistě dnes celý večer vzpomíná; povídala mi, když jsem se hu vás zvečera zastavil, že má o tebe strach, že tě nerada vidí chodit se strýcem, prosila mne, háby za tebu šel ha dým tě vrátil, že budu nuť ,zaplat’ Pánbůh’.* Pv s. 112.

II. OBRAZY DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ

5. MODLITBA A ZBOŽNOST

Téma modlitby a modlitební život ve sledovaných dílech má pro naše analyzování nejedno úskalí. Modlitbu jako takovou můžeme rozčlenit na výčet jejích podob, důležitý je však také její osobní charakter a spjatost s osobním příběhem. Ten nelze převypravovat a musíme vždy odkázat na něj, protože právě v něm se také vyjevuje duchovní cesta člověka. Pokusíme se však představit jednotlivé charakteristiky modlitebního života u postav Němcové přece jenom trochu obecněji. Jak jsme z počátku uvedli a ukážeme si i více, modlitby míří k Bohu Otci, Kristu, Panně Marii a svatým (nebo dokonce jde o prosbu vdovy u zesnulého, o němž věří, že je v nebi). Bude nás dále zajímat, kdo, kdy, kde, jak a proč se modlí. Konstatujme nejprve, že tento jev (fenomén) téměř samo sebou patří k dobové kultuře²³⁴ a není sporu o tom, že náboženský a duchovní život byl jaksi samozřejmější součástí života než dnes. Soustředíme se však na to, jak od tohoto trochu povšechného tvrzení právě skrze téma modlitby objevovat hlubší dimenzi člověka u Boženy Němcové²³⁵. Pokoušíme se vycházet od jevu k jeho příčině a smyslu.

5. 1. Věcná a jevová stránka modlitby

Skutečnost modlitby prozatím spíše věcně (a tedy zúženě) vzato, v podobě odříkávání nějakých slov s náboženským obsahem, má napříč povídkami různou podobu. Je to něco, čemu se člověk učí od dětství v rodině²³⁶. Dále pak společná modlitba žáků ve škole jde ruku v ruce s výukou náboženství a osvojení si stylu života, do něhož modlitba patří, přičemž je vše propojeno se začleňováním do svátostného života²³⁷. Ke stylu života dospělých a starších lidí pak neodmyslitelně modlitba patří.

---

²³⁴ Barokní zbožnost, která má v díle Němcové lidovou podobu, je také vázána na zbožnost rakouských panovníků *pietas austriaca*, která měla své specifické rysy. Úcta eucharistická, ke Kristově Kříži, k Panně Marii – zejména *Imaculaty* a svatých. Srv. CORETHOVÁ, A. *Pietas Austriaca. Fenomém rakouské barokní zbožnosti*. Velehrad: Refugium, 2013.

²³⁵ Němcová sama hovoří o modlitbě na několika místech svých dopisů. Vzpomínka na vroucí dívčí modlitby – H. Jurenkovi 27. srpna 1854. Srv. NĚMCOVÁ, B. *Korespondence II*. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 66-67. Dále ronizující narážka na Štulcovo doporučení modlit se v nouzi („*Wo nicht Menschenhilfe ist, ist nicht Gotteshilfe!*“ – přkl. Kde nepomůže člověk, nepomůže Bůh!) - V. Č. Bendlovi, mezi 25. únorem a 4. březnem 1857. Srv. NĚMCOVÁ, B. *Korespondence III.*, s. 31. Opakovaně ukládá synu Karlovi, aby se pomodlil „otčenáš“ u hrobu svého děda i za ní - Karlovi (20. června 1856 a 10. září 1856). NĚMCOVÁ, B. *Korespondence II.*, s. 206-207; 232.

²³⁶ K základním starostem rodičů také patří, - „*aby její dítě umělo na modlitbách říkat a se podepsat, tomu že je tatík sám za několik zimních večerů naučí*“. *Pu* s. 6.

²³⁷ „*Dítky, modleme se!*“ - *Dítky, čekající již na toto vybídnutí, všechny slušně povstaly a sepjavše ruce, na kříž nábožně pohlédly a zrakem tamo upřeným říkaly mírným hlasem kratičkou modlitbu, kterou pan učitel, též ke kříži obrácen, předříkával. Vidouce takto jeho opravdovou nábožnost, tvářili jsme se všickni po něm, aniž komu*

Mnohokrát zastihujeme aktéry povídek v jejich pravidelných modlitbách během dne v určitý čas daný liturgickým rytmem. Nejednou, pokud se zrovna nejedná o existenciálně vyhocenou situaci modlitby, jak si ukážeme později, je čas všední modlitby, zejména té večerní, v atmosféře souladu, pokoje, kolkolem přítomné krásy ve své obyčejnosti i jemné idealizující poetice. „*Tu zaznělo z věže klekání. Každý se požehnal svatým křížem, sepal ruce, a matky braly dětem hračky z rukou, napomínajíce: „Což neslyšíte Anděl Páně!“*“ *Ve farské zahradě pod ořechem stáli také tři muži a modlili se, a pomodlivše se, řekli si: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ Dali si dobrý večer, pak zasedli k večeři.*”²³⁸

Je to často obraz dobře uspořádané širší společnosti obce, v níž jsou přítomny a propojeny důležité konstanty života, lidská práce a modlitba²³⁹.

Pevnou součástí života je pak mše svatá, především ta nedělní. Že se jde v neděli do kostela, pokud to jde, je jakousi samozřejmou konstantou²⁴⁰, ale je to i hluboká potřeba posily pro život, třeba v případě lidí, kteří pracují ve světě a opouštějí kvůli práci svoji obec²⁴¹. Sváteční den je skutečně odlišný od všedního, má posvátný charakter²⁴². Bytostně se odráží na duchovně ukotveném a slavícím člověku²⁴³. Blahodárný rozměr slavení neděle je znázorněn na uspořádanosti člověka jak v mravech²⁴⁴, zevnějšku²⁴⁵, estetice a uměleckých projevech²⁴⁶. Zmíněno je i rozlišení časné ranní mše a „hrubé“, tedy hlavní, jíž se účastní také děti²⁴⁷.

---

na mysl přišlo mezi modlitbou se ohlížeti, rozprávěti, tím méně dováděti. Někdy, zvláště kdy jsme se připravovaly ke svatě zpovědi anebo ke sv. přijímání, poklekl před křížem a předříkával nám krátké sice, ale dojemné modlitby. Po modlitbě následovala píseň buď obsahu nábožného, anebo podněcující k učení, k mravnosti, k pilnosti, načež jsme začali se učit”. Pu s. 9.

²³⁸ Chl s. 126.

²³⁹ „Pak zvonili klekání, a lidé započínali den, čímž ho i skončili, modlitbou a práci.” *Chudí lidé (Chl)* s. 127.

²⁴⁰ „Neděle byla. Nač Bartoš a dcera jeho byli by pomysleli dříve nežli na kostel” *Baruška (Bar)* s. 28 nebo *V zámku a v podzámčí (Vzp)* s. 29.

²⁴¹ „To jsou hen tam z dolní dědiny, Lehoťané, čipkáři, co kupčí se světem. Když přijdou z ciziny, jdou nejprv do kostela a k stolu Páně, a když zase do světa musí, než odejdou, opět do kostela jdou a k stolu Páně, to vždy tak. A pan farář dá jim požehnání, aby se jim dobře vedlo na cestě,“ *pravil Zverka. Chph* s. 38.

²⁴² Velice pracovitá hospodyně „jen v neděli a ve svátek si dala pokoj”. *Chl* s. 129.

²⁴³ „V neděli se jim zdála babička vždy trochu jinačí, tvář jasnější, laskavější; také bývala pěkněji přestrojena,...., Děti si povídaly, že je babička v neděli „hrozně hezká!“ *Bab* s. 28.

²⁴⁴ „Ráno, když jsme měli jít do kostela, dovedl nás tam, a uspořádal a napomenul nás, abychom se nábožně modlili, zpívali, a tiše se chovali, šel na kruchtu”. *Pu* s. 17.

²⁴⁵ „V neděli ha svátek se převlečí do čistého oděvu ha jdu na mši. To se ti naši chlapci na ně dívají!“ *Pv* s.13. nebo *Pv* s. 98.

²⁴⁶ „Stávalo se ale, když se dávala zpívaná mše, že musel veškeré své umělosti upotřebit — tu hrát na varhany, tu sólo na housle, a zas na klarinet pískat, zpívat bas i tenor”. *Pv* s. 26.

²⁴⁷ *Bab* s. 28; *Pu* s. 17.

Mše je také společenská událost a přináší podněty k rozmlouvám a sdílení života²⁴⁸. Nezůstává jen u nedělní mše coby lidového koloritu doby, který ovšem dominuje. Kostel, podle babičky „boží kostelíček“²⁴⁹, je místem, kam se začasto putuje a k výbavě také patří modlitební knížka²⁵⁰. Zbožnost dobrých lidí, kteří jsou klíčovým motivem autorčiných próz, se nespokojuje s „pouhou“ mší nedělní a sváteční, ale také ve všedních dnech²⁵¹.

5. 2 Tři mše jako prostor niterného setkání

Z řady zmínek o události mše, které jsme si uvedli, si povšimneme tří pro naše sledování duchovnosti člověka vypovídajících míst. Řekněme, že mše je v nich scénou velmi důležitou. Mše ve vězení v povídce *Sestry* je prostorem modlitebního zápasu dvou sester. Jedné, která je odsouzena za zoufalý prohrěšek na životě nemanželského a tajně porozeného dítěte, což je ovšem důsledek kruté hrátky urozeného muže, který ji klamal. Druhá sestra je obtížena spoluvinou, odsouzená k mírnějšímu trestu, ale nechťic opustit milovanou sestru. Situace mše se nesoustředí nijak na dění při bohoslužbě, o tajemství eucharistie nemluvě, ale slouží k vystižení podstatných odevzdávaných úmyslů a proseb v okamžik více než příhodný. „*Mše svatá začala; ženy klekají. Johanna vroucně se modlí, prosí za dítěto nevinné, za muže milovaného, jehož stesk srdce jí rozrývá, prosí o sílu v utrpení, o navrácení blaha vezdejšího. Hedvika prosí o smilování; o věčný pokoj*“²⁵².

Zajímavá je i zmínka o přihlížejícím muži, který je osudem obou sester zasažen a který „*se srdcem plným zármutku; chce hledat i on potěchu v modlitbě, ale nemůže se modlit, v duši jeho ozývá se bezvolně tiché lání, an vidí pouto na noze Johanny a vedle ní zvadlou růži, druhdy okrasu celého okolí, utrhnutou, v prach zašlapanou hanebným svůdníkem!*“²⁵³ Němcová dobře postihuje, že vnitřní zápas člověka se děje v modlitbě a motiv bohoslužby jí slouží jako vhodné místo postižení vnitřních dramát.

Docela jinak se tomu má v rané povídce *Baruška*. „*Baruška vidouc tu ohromnou prostoru, ty štíhlé pilíře a to klenutí k nebi se pnoucí, cítila, kterak i jí se srdce šíří a klene se v chrám Páně. A mezi těmito zkamenělými city dávných věkův jak libě vane živé slovo nadšeného*

---

²⁴⁸ „Když sedávali staří v zahrádce, přisedl k nim obyčejně také stárek, a to se povídalo o ranním výkladu a kázání, povídalo se, jaké byly vyhlášky, za koho bylo modlení, s kým se kdo na mši sešel; z toho se přišlo na úrodu zvláště i vůbec...“ *Bab* s. 32.

²⁴⁹ *Bab* s. 208.

²⁵⁰ „...položila na stůl ruční šátek a modlitební knihu, vázanou v dřevěných, žlutým plechem pobitých deskách, ozdobených zelenými a červenými kameny skleněnými, jakož se obyčejně do kostela nosily“. *Pv* s. 51 – 52.

²⁵¹ „Když je kostel u ruky, může se člověk vždy na tu boží mši svatou odprázdnit. U nás, to se střídáme sestarym obden,“ *řekla domácí. Chl* s. 128.

²⁵² *Ses* s. 73.

²⁵³ *Ses* s. 73.

kazatele, jak se upíná v myslích, jak zde co blesk rozmítá marné úmysly a jak rozhřívá ztvrdlé předsudky a zapuzuje mraky kalné chtivosti sobecké, člověk pomocí slova živého, slova vroucího vniká v hlubokosti bytosti své, cítí zde Boha a cítí se v Bohu. Jaká to pak shodlost povznesené mysli s hudbou oslavující a doprovázející služby boží. V takových okamžicích ovšem vzácných poznává člověk citem, co jest modlitba, co náboženství. Baruška měla takovou dobu, a když už dávno byla vyšla z chrámu, vždy byla ještě plná duše její a v sebe obrácena, jako by tam byl svět mocnější nežli ten, jenž smysly naše vábí. Konečně ovšem vítězí tento svět skutečný”²⁵⁴.

Scenérie bohoslužby zde slouží ve svém slavnostním vyznění jako průhled do duchovní niternosti mladé dívky. Němcová líčí duchovní zakoušení jako citové pohnutí, povznesení a zvnitřnění, které má ovšem povahu i jakéhosi vytržení a je také v určité kontradikci k běžně vnímanému reálnému světu. Nedá se však jednoduše říci, že by se jednalo o krajnost upřílišněného spiritualismu. Věci tohoto světa nejsou Němcové ani trochu cizí, naopak si jich všímá s hlubokým zájmem a pečlivostí. Podstatné jsou pro ni sice vnitřní rozměry člověka a duchovní ponor do sebe, ale navzdory tomu, jak se toto vytržení projevuje, neodcizuje člověka životu a světu, ale posiluje vztah k němu. Duchovně vnímavý člověk pak je i takto uspořádáván pro rozlišení skutečných hodnot. Autentické poznání a zakoušení, co je modlitba a náboženství, je zprostředkováno živým a vroucím slovem, krásou interiéru i hudbou.

Podobnou situaci nacházíme při líčení přítomnosti mladíka na mši v próze *Pohorská vesnice*. „Nevšímal si pranic lidských povídaček a úsudků, jakéž o něm pronášeli. V kostele si nikdy nevšímal, kdo se po něm obrací a kdo ho pozoruje. Vždy stával na jednom a témž místě u sloupu, jak to z domova zvyklý byl, a vroucně se modlil. Když oči pozdvihl, obrátil je na překrásný oltářní obraz nejsvětější Panny Marie, do jejíž milostné tváře se všecek ponořil; čím déle do ní hleděl, tím milostnější se mu viděla býti. Světlá zář vůkol ní skvěla se víc a více, plamenné paprsky rozstřelujíc na vše strany; před chlapcovým zrakem mýjelo klenutí chrámové, celý širý obzor viděl před sebou co jediný oltář a na něm stát velebnou postavu královny nebes, nad čelem korunu z hvězd nejskvělejších utkanou. Okolo ní viděl vznášeti se na růžových oblacích anděly boží, slyšel kůry nebeské, slávu její hlásající. Zdálo se mu, že se naň milostně usmívá, že mu ruka její kyne, a s citem úcty, blaženosti, jež vysloviti mluva lidská chudá jest, padal na kolena k nohám jejím, duši svou jí vzdávaje”²⁵⁵.

Když odhlédneme od toho, že bychom primárně spíše očekávali od scén během mše svaté nějaký výraznější poukaz na směřování protagonisty k Bohu Otci nebo Kristu, tak nacházíme

---

²⁵⁴ Bar s. 28.

²⁵⁵ P_V s. 130.

silný mariánský tón, kterému ještě později dopřejeme sluchu. Znovu se opakuje již konstatované: mše je spíše určitým literárním prostorem pro vyjádření niterných skutečností a teologie ústředního liturgického dění není zdůrazněna, anebo „mše“ se jako teologické téma předpokládá, aniž by teologie byla někdy zmíněna. Primární je subjektivní zakoušení posvátných skutečností, které se zde líčí jako poněkud paralelní k slavení mše, mladík je uchvácen krásou, zakouší vztah k Panně Marii a blaženě kapituluje v setkání s nevýslovnou nebeskou realitou. Společně s předchozím příkladem je zřejmé, že bohoslužba je místem slavné a triumfující božské dimenze života, přičemž poetická a smyslová stránka je velmi silně zastoupena. Jednou je to místo modlitebního zápasu, podruhé vytržení a setkání s živým slovem, a napotřetí vroucí modlitbou a kapitulací před milostnou tváří krásné Ženy, která je personifikací Boží lásky.

5.3 Kněžství

Kněžské povolání, postava kněze a tematika s tím spjatá má v díle specifickou úlohu, přestože na první pohled nijak výrazně nevystupuje do popředí. Bližší pohled nabízí řadu podnětů a souvislostí. Vyličení postavy faráře v povídce *Chudí lidé* ústy jednoho mluvčího vyznívá trochu nelichotivě, ostatně i ráz celého městečka, kam se vypravěčka chystá. „*Jediný člověk, s kterým by se dalo promluvit, je farář. Byl dříve zámeckým kaplanem, a je prý člověk vzdělaný. Ale ten mimo svoji povinnost obírá se celý den jenom květinami, ryje a kope v zahradě, a když jsem ho navštívil, byl mrzut*”²⁵⁶.

Vše se má zcela jinak při bližším seznámení jak s místními lidmi²⁵⁷, tak i samotným knězem. Vypravěčka nejenže kněze později shledá jiným, než byl povrchně představen, ale i od svého prvního dojmu se pak v dlouhodobějším horizontu posune k plnějšímu poznání. „*Nemnoho jsme spolu rozprávěli; ale z toho poznala jsem, že je pan farář muž nevšedního vzdělání a velmi ušlechtilého chování. I postava jeho byla důstojná. Vysoký a štíhlý, měl tvář snědou, ostrých tahů. Na vysokém, širokém čele spočívala síla a myslivý duch. Černé vlasy, černé, bystré, pronikavé oko jiskřilo se pod černým obočím. Člověk stížený zlým svědomím sotva by pohledu jeho byl snesl. Avšak okolo úst a v usmání jevílo se tolik dobrotivosti, že kdokoli se ho jaksi bál, dokud nemluvě se na něho díval, s úplnou důvěrou k němu se obracel, jakmile promluvil. A hlas jeho byl zvučný, jako nástroj, z něhož tak libé zvuky večer vyluzoval. Tak jsem pana faráře posuzovala hned poprvé. Seznavši později jeho neunavenou*

---

²⁵⁶ Chl s. 113.

²⁵⁷ „*To tu máme hodného pana faráře*“ (...) „*To je pravé boží požehnání*“.(...) „*Ten jest vám moudrý*“! Chl s. 116 - 117.

*pěči o svěřené jemu duše, jeho opravdivou křesťanskou lásku, prázdnou všeho sobectví, s hlubokou úctou hleděla jsem na kněze, jenž se stal dobrodincem celého tamějšího okolí*²⁵⁸.

Autorka zjevně postupuje tak, jako mnohokrát v případě řady postav, odmítá povrchní hodnocení a úsudek podle zevnějšku. Teprve bližší a osobní setkání v průběhu času ukazuje, kým se člověk zdá být a kým doopravdy je. Uvedené naskicování osobnosti zmíněného kněze je jednou ze světlých výjimek napříč povídkovým dílem autorčiným. Kněží jsou nedílnou součástí společnosti, jak ve městě (tam ponejvíce při mši sv. – *Baruška, Dobrý člověk*), nebo na venkově, kde jsou patrnější ve společenském dění²⁵⁹. Významnější portrét, kromě uvedeného, však v díle chybí. Němcová v zástupu svých postav sice další výraznou kněžskou postavu nemá, ale kněží, faráři, velební pánové či kněžství obecně v díle hrají nemalou úlohu.

Kněžské povolání je skutečnost, se kterou se u některých bystrých jinochů počítá²⁶⁰. Nicméně vyjasnění povolání má svoje úskalí, zvláště v kontextu toho, jak je u autorky zastoupen důraz na partnerskou lásku a manželství. V tomto ohledu nalézáme dvě epizody, jak byla otázka povolání ke kněžství „řešena“. V *Babičce* je to případ Jiřího, který je bystrý a ve studiu by pokračoval, ale ke kněžství „nemá chuti“ a dá přednost tkalcovskému řemeslu, což jak je řečeno, mu nijak nesníží důstojnost, bude-li dobrým člověkem, přičemž o to „být pánem“ primárně nejde²⁶¹. Jiný příběh v *Divé Báře* ukazuje, že mladík by se měl stát knězem na přání rodičů, ale čeká, zda dívka, kterou miluje, se pro něho rozhodne. Nestane se tak a cesta k jeho povolání je tak osvobozena²⁶². Němcová nenabízí další hlubší rozlišování v této tematice, ale tuto otázku bezpochyby zmiňuje i s ohledem na svobodu člověka ve volbě partnera a životního povolání, která je jejím tématem.

Kněží neodnímatelně patří do života obce ve svátostném působení (křty, zaopatřování, pohřby²⁶³, zpovídání²⁶⁴, sloužení mše²⁶⁵, kázání, svatby, žehnání²⁶⁶), což je samozřejmou součástí života. Svátosti jsou naznačeny, zmíněny, ale v nestejně míře blíže popsány. Mimořádně (a značně symbolicky) se kněz také nasazuje při požáru městečka²⁶⁷.

---

²⁵⁸ *Chl* s. 128 - 129.

²⁵⁹ Paradoxně postava kněze v *Babičce* téměř schází. Kněžství však a témata s ním spjatá ve stěžejním díle Němcové zastoupena jsou.

²⁶⁰ *Bab* s. 36. (viz pozn. výše)

²⁶¹ *Bab* s. 157.

²⁶² *DB* s. 157.

²⁶³ Farář má také „dojímavou řeč“ u hrobu dobrého učitele, shrnující a dobré slovo o životě člověka. *Pu* s. 24.

²⁶⁴ *Kar* s. 107; *Pv* s. 115.

²⁶⁵ Viz kapitola Tři mše.

²⁶⁶ *Chph* s. 38.

²⁶⁷ *Chl* s. 123. (viz Boží Tělo)

Důležitá „přítomnost kněze“ mezi lidmi je nejen viditelná: duchovní pánové přezkušují žáčky ve škole²⁶⁸, farář se účastní života v obci²⁶⁹, zajde do dobré hospody²⁷⁰, ale také i méně explicitní. Lidé se vztahují k tomu, co farář říkal v kázání, jak tlumočil Boží slovo²⁷¹, nebo dával napomenutí. Přijímáno je to většinou kladně a respektem k nesporné autoritě. Výjimečně se jedná o nepřijetí ze vzdoru svévolného člověka (pašerák Srna v *Pohorské vesnici*)²⁷², anebo v případě kázání proti pověrám, kdy se lidé příliš nedovedou změnit²⁷³. Kněz je také nositelem podpory ve vzdělávání, což koresponduje s akcentem autorky i její doby. „*Oh jen školy - dobré školy - školy pro velké i malé,“ horlivě vždy říkal pan farář a bystré jeho oko vzplanulo vždy neobyčejným ohněm*“²⁷⁴.

Pastýřská péče je zmiňována také v řadě případů, kdy kněz může poskytnout solidní radu ohledně konkrétních problémů²⁷⁵, tak i obecnějších hodnot (např. sociální spravedlnosti²⁷⁶), nebo člověka doprovází v jeho vývoji a směřování²⁷⁷. Pastýři jsou příkladem solidarity, rozličné neokázalé podpory potřebných²⁷⁸, ale i rozlišují, zda to někdo nechce zneužít²⁷⁹. Nejednou svědčí o duchovních dějích mezi lidmi (o pokání hříšníka, zbožnosti povzbuzené krásným obrazem v kostele²⁸⁰).

Zajímavým je také příklad vztahu obce ke svému již staříckému knězi, kterého se nechtějí vzdát, přestože již musí kázání číst a lidé u něho usínají. „*Po kolik let říkal pan farář, že půjde na odpočinek, ale když mělo k tomu přijít, zdálo se mu, že by nemohl ani jinde žít než na faře, kde žil co pastýř plných třicet let mezi svými ovečkami a knihami*“²⁸¹.

Oproti tomu však, ačkoliv je nedaleko dostupný mladší kněz, páter Augustin²⁸² (jeden z mála kněží mající v díle Němcové jméno) a kterého mnozí vyhledávají, nechtějí se odloučit od svého faráře. Takový citlivý postoj lidu ke svému pastýři odpovídá ideálnímu obrazu

---

²⁶⁸ *Pu* s. 21.

²⁶⁹ *Pv* s. 185.

²⁷⁰ *Pv* s. 55.

²⁷¹ „*Ale když se jim zase dobře vedlo, přišli jednou z kázání, kde pan farář mluvil o milosrdenství, a jak může každý člověk i z mála dávat a jak má jeden zbytečných potřeb a druhý nedůstatek. I přemejšleli o tom Hlouškovice manželé a pak si povídali takto: „Máme se dobře, Pánbůh nám požehná. Jakkak, kdybychom si každý den s něčím na ty vzpomněli, co nemají ničehož?“*“ *Chl* s. 131.

²⁷² *Pv* s. 161.

²⁷³ *Chph* s. 32; *Pv* s. 176.

²⁷⁴ *Chl* s. 152.

²⁷⁵ „*I radil se s panem farářem, jak by nejlépe upotřebiti mohl nabytých vědomostí, neboť pan farář mu vždy ve všem radil a chtěl, aby též později bez něho nic nepodnikal*“.
Chl s.167; *Kar* s. 107 - 108.

²⁷⁶ *Pv* s. 101 a 153.

²⁷⁷ *Pv* s. 82 - 84.

²⁷⁸ Zmínka o knězi, který přijal dva chlapce, sirotky za vlastní. *Pv* s. 61.

²⁷⁹ *Chl* s. 131. (viz kap. 3. 3. 3 Praktická láska, solidarita a subsidiarita)

²⁸⁰ *Pv* s. 196 a 138.

²⁸¹ *Pv* s. 27.

²⁸² „*To je jinší kazatel, ten humí svědomí rozebrat; při tom se duše potěší!*“ *Pv* s. 27 - 28.

polis, jak ho zobrazuje Němcová zejména v povídce *Pohorská vesnice*. Je zajímavé, že při tom, jak jsou kněží a faráři v povídkách představeni, nenalézáme výrazné a explicitní výroky, které by Boží služebníky přímo spojovaly s Kristovou osobou. Exemplární příklady však nechybí a působí velmi přirozeně. Jak ovšem žije Pán v postavách z řad prostého lidu, je kapitolou samotnou, přestože už mnohé bylo v řadě osobních modelů naznačeno. Výraznější příklady ještě představíme níže.

5. 4 Boží Tělo

Pozdržme se pro celistvost obrazu duchovního života po jeho jevové stránce u některých jeho momentů. Liturgická slavnost Těla a Krve Páně je zachycena v povídce *Babička* s typickým rozmístěním čtyřech oltářů („jeden krásnější než druhý“) ve venkovním prostoru náměstí. Dominantní dojem ze slavnosti je pestrost a půvab v barvitě různosti. Významný je ovšem i jakýsi apel na chování při takové události jako je pohled k oltáři²⁸³ a modlitba k radosti Pánu, nebo jen důstojná chůze v procesí²⁸⁴. Je patrný autorčin úhel pohledu rodiče či vychovatele směrem k dítěti. Němcová duchovnost odpovídající dětem vyjadřuje ruku v ruce především s potřebou spořádanosti a poslušnosti, přičemž modlitba je důležitá. Výchovná napomenutí ke zbožnosti mají někdy úsměvné zabarvení laskavých pohrůžek²⁸⁵.

Právě při slavnosti Božího Těla v *Babičce* se dostáváme i ke zmínce o ústředním liturgickém dění na rozdíl od jiných mešních scén v ostatních prózách.

Zajímavým okamžikem mimo liturgické dění ohledně oltářní svátosti je scéna požáru v povídce *Chudí lidé*. Protagonistou scény je staříčkový kněz, který poté, co s dalšími lidmi zachrání cenné věci z kostela a oltářní svátost, modlí se v polích. Požár městečka dramaticky roste a on ve výjevu s téměř mystickým vyzněním přežehnává oheň eucharistií a sám vypadá „jako kdyby to nebyl ani on“. „Stál tam jako v ohni a velebnou svátostí přežehnával oheň.“ Oheň pak skutečně dále nepokračuje, ač by se to dalo očekávat. Němcová dramatickou scénu dokončuje slovy, v nichž zazní silný dojem: „Bylo to věru jako zázrak boží!“²⁸⁶ a zda byl, nebo ne, ponechává otevřené.

---

²⁸³ *Bab* s. 94.

²⁸⁴ „Adelko a ty, Helenko,“ napomínala babička, „až půjdete procesím, dávejte také pozor na cestu, abyste neupadly. Barunko, ty se po nich ohlídni. Vy, chlapci, jděte slušně, abyste neudělali neštěstí se světly. A také se v kostele a u oltářů modlete, aby měl Pánbůh z vás radost!“ *Bab* s. 93.

²⁸⁵ „Jeniku, Jeníku, tys bezbožný hoch, letos budu přece muset svatému Mikuláši žalovat na tebe!“ kývnula babička přísně hlavou na hochu“. *Bab* s. 96.

²⁸⁶ *Chl* s. 123.

Nechceme nijak přeceňovat uvedený příklad, ale je možné úhrnem říci, že událost mše svaté má důležité místo a nezpředmětnitelné tajemství eucharistie, a tím i poukaz na přítomnost Boží moci nezůstává bez povšimnutí.

Výslovnou účast při svatém přijímání jsme již zmiňovali a s další se setkáváme v rámci události každoroční tradiční pouti v *Babičce*.

5. 5 Pout'

Událost²⁸⁷ pouti má ve vyličení Němcové mnoho rovin. Od společensky-kulturního rozměru v jeho mnoha "světských" rysech, barokního echa až po zobrazení autentické lidové zbožnosti. Poslední jmenované včetně osobní roviny zakoušení pouti nás zajímá především. Viditelný a konkrétní cíl každoroční pouti je v *Babičce* skutečné mariánské poutní místo²⁸⁸ v Malých Svatoňovicích a celý ráz události je mariánský. Účastníci se vydávají na cestu s různými úmysly²⁸⁹, poutní kolorit s sebou nese pro děti také možnost něco dostat („*přineste nám pouti*“), pro starší, kteří nemohou putovat, vzpomínku a přímlovu („*obětujte za nás zdrávasek*“)²⁹⁰. Nechybí jemný projev společenské soudržnosti, člověk jdoucí na pout' myslí na své blízké a přátele, což je patrné v nevinném poukazu na přímlovnou modlitbu, vrostlou do života²⁹¹. Ráz putování je zpěvný, plný společných modliteb a doslova propojený s posvěcujícím průchodem krajinou. „*Zdravas, dcero Boha otce, poutníci vpadli plným chórem do jeho noty, mládenec vyzdvihl do výše ověnčený kříž a houf putoval za ním na cestě k Svatoňovicům. Při každém kříži neb kapličky drželo se zastavení, obětoval se Otčenáš a Věřím ke cti a chvále boží u každého stromu, na nějž zbožná mysl obraz Panny Marie zavěsila, u každého kříže, kde se nějaké neštěstí kdy stalo, modlili se*“²⁹².

Na postavě babičky, vzorné poutnice, Němcová vykresluje, co také patří k duchovní disponovanosti na pout', půst o chlebu a vodě²⁹³ a obrácená mysl k Bohu²⁹⁴. Nenápadný, ale

---

²⁸⁷ „Svatoňovská pout' byla obyvatelům malého údolíčka byt' i ne vzácnou událostí, neboť se rok co rok opakovala, ale vždy tak znamenitou, že bylo co mluvit o ní celých čtrnácte dní. Jestli se někdo ze sousedství do Vambeřic vypravil, mluvílo se o tom čtvrt roku před a čtvrt roku potom, a o poutnici marucelské vypravovali si lidé od leta do leta". *Bab* s. 119.

²⁸⁸ Je zmíněna také pout' do Vambeřic, nebo „marucelská“ tj. Mariazell, významné centrum mariánského kultu v rámci rakouských zemí barokní doby. Srv. CORETHOVÁ, A. *Pietas Austriaca. Fenoméum rakouské barokní zbožnosti*. Velehrad: Refugium, 2013, s. 74 – 76.

²⁸⁹ „U žernovské kapličky stojí houf poutníků, muži, ženy i děti, nejedna matka nese si dítě v peřince s sebou, by je obětovala matce boží a buď zdraví ztracené, buď štěstí pro ně vyprosila". *Bab* s. 111. Nebo případ matky a nespavého dítěte. *Bab* s. 115.

²⁹⁰ *Bab* s. 112.

²⁹¹ „Vzpomeňte i na mne s otčenáškem. Šťastnou cestu!“ „Dejž to pánbůh, vzpomeneme.“ *Bab* s. 111.

²⁹² *Bab* s. 112.

²⁹³ *Bab* s. 113.

²⁹⁴ „Když jdeš na pout', musíš mít obrácenou mysl k Bohu a nemyslit na jiné věci. Zpívejte, anebo se tiše modlete.“ *Bab* s. 112.

velmi zajímavý poukaz na babiččinu evangelijní citlivost pro chudého prodejce na poutním trhu a neokázalost biblického, když něco „dává pravice, nesmí vědět levice“ (srv. Mt 6, 3)²⁹⁵.

Samotné poutní místo má pak svoje typické a důležité reálie jako je studánka se sedmi prameny a zázračnou vodou s obrazem Panny Marie, u níž se poutníci symbolicky omývají, pokorně klečí a s modlitbou a v posvátné úctě z pramene pijí. Poutní kostel je osvětlen, scéna je plná pestrého prolínání různých písni, které přináší procesí poutníků z mnoha koutů.

„Ach babičko, zde je krásně!“ šeptá Barunka. „Jakž by nebylo; klekni a modli se,“ odvětjuje jí babička. Děvče kleká k stařeně, která hlavu až na zem kloní, vroucí modlitbu zasílajíc k nejsvětější rodičce boží, jejíž obraz na oltáři se skví ozářen množstvím světél, ozdoben věnci a kyticemi, jež nejvíce obětovaly nevěsty a panny, by nejsvětější Panna z daru přála jejich lásce, oděn v drahé roucho, ověšen skvostným šperkem, obětmi to těch, kdož stísnění chorobou pomoc u jejich nohou hledali i také naši“²⁹⁶

Dílčího cíle je dosaženo, poutníci spočinou a dostává se jim místa k noclehu. Další rozměr pouti je však ještě rozvinut v následujícím dni bohoslužbou s účastí u „stolu páně“, před níž se poutníci mezi sebou smiřují.

Nechybí nákup předmětů ke štědrému obdarování pro své blízké doma. Taková zdánlivě banální skutečnost je poukazem na lásku mezi lidmi, kteří na sebe myslí a navzájem se zasvěcují Pánu. Předměty z poutí, zejména růžence a obrázky, pochopitelně také posvěcené, jsou toho výmluvným zhmotněním²⁹⁷.

Závěr pouti patří modlitbě a svěřením se „pod ochranu matky boží“²⁹⁸, přičemž i cestou zpět jsou konána zastavení na místech, kde lidé prožili tragické události, jež si žádají vzpomínku a ochotu (přání) „obětovat otčenáš za jejich duše“²⁹⁹.

Z uvedeného vyplývá, že pout' má mnoho vrstev významů, zejména však v životě modlitby člověka zaměřuje vztahování vlastního života, svých blízkých i zesnulých k Bohu s výrazným zakotvením v mariánské úctě³⁰⁰.

---

²⁹⁵ Bab s. 116.

²⁹⁶ Bab s. 112 – 113.

²⁹⁷ Bab s. 115 a 116.

²⁹⁸ Bab s. 116.

²⁹⁹ Bab s. 117.

³⁰⁰ Pojetí a zobrazení pouti u Němcové má skutečně znaky konce barokní pouti a je v ní viditelný rozměr národní síly lidu. Náznakově i jako (ignaciánské) duchovní cvičení, snaha se soustředit na Boha. Srv. AMBROS, P. *Teologicky milovat církev. Vybrané statě z pastorální teologie*. Velehrad: Refugium, 2003, s. 284 – 293. Důležitý se také jeví návrat domů a motiv zážitku, na který se vzpomíná a je sdílen.

5. 6 Putování

Povídkový fragment *Cesta z pouti* z doby (1859–61) autorčina „nejtěžšího vnitřního rozruchu“³⁰¹ nám také může posloužit k uchopení tématu „poutí“. Jedná se sice v prvním plánu jen o lingvistický „oslí můstek“, přičemž se chytáme slova pout', ale jen připravujeme cestu k zajímavým analogiím. Nedokončený příběh se dotýká tematiky náboženské pouti, jak byla představena výše jen okrajově. Dívce, která se chce dostat z Prahy, kde byla na svatojánské pouti a na návštěvě u příbuzných, se nepodaří stihnout vůz, který by ji odvezl domů do Šumavské vsi. Snaží se povoz nějak dostihnout, ale cestou zabloudí. Příběh se nese v duchu napjatého pocitu, že cosi stále uniká a naděje na dosažení se újí. Na oné cestě („poutí“), v onom bloudění, dochází k prožitkům hrdinky a setkáním, která jsou duchovně hluboká a citlivá. Například vstupuje v jedné vsi shánějíc vodu do příběhu chudé rodiny, kdy matka někde shání obživu, nemocný otec, upracovaný dělník, spí a setkává se jen s desetiletou dívenkou a menšími sourozenci. Němcová vystihne, jak je „andělsky“ podaruje chlebem a zase pak „mizí“. Příznačně pak „ještě“ věnuje dětem svatě obrázky z pouti³⁰². Příslib přimluvné modlitby dítěte je zde něco hluboce duchovního³⁰³. O nezištném evangelijním dávání se Němcová pak později zmíní, když dívka vypráví o svých strastech na cestě a svoji dobročinnost „pochopitelně“ zamlčí³⁰⁴. Dalším momentem je setkání s vlastní nepatrností v situaci bloudění, ve světě, který člověka přesahuje. Nejde jen o to psychologicky konstatovat pocit (např. v náročné situaci si jednou cestou prozpěvuje, jednou je jí úzko), jedná se o to, že následuje útěcha darovaného spočinutí v modlitbě³⁰⁵. Téměř jako v každé povídce autorčině nechybí motiv lásky, především milenecké. Příběh o jedné z nich zde vypráví poutnici podivuhodně blízká a důvěrná dívka, přičemž se obě podivují, jak si v nahodilé momentce setkání tolik rozumí. Vrátime se k této epizodě o hluboké lásce v tématu hledání a rozlišování Boží vůle, které je jedním z důležitých ohnisek existenciálního napětí v díle spisovatelky. Zvláště pak v konstantní tematice snoubenectví, které se dotýká i eschatologických souvislostí.

³⁰¹ KUBKA, F., NOVOTNÝ, M. *Božena Němcová*, Praha: V. Neubert a synové, 1941, s. 275.

³⁰² „No, tvoji patronku, svatou Alžbětu, nemám, ale dám ti svoji patronku, svatou Veroniku - tumáš!“ *S radostí děvče sáhlo po malovaném obrázku se zlatým okolkem. „A jak se jmenuje ta maličká?“ - „Mařenka.“ - „Tu máš tedy Pannu Marii. To jsou obrázky z Prahy ze svatojánské pouti, schovejte si je.“* Cp s. 252.

³⁰³ „A co řeknu mamince, kdo nám to všechno nadělil?“ *ptala se ještě Bětuška. „Co jí řekneš? Řekneš jí, že vám to Pánbůh nadělil.“ Bětuška se na ni podívala a nevědouc, jak jinak vděčný svůj cit projeviti, pravila: „Však já se budu za vás s maminkou modliti.“ „Modlete se, abych se dostala šťastně domů! A vrať se nyní, Bětuško, tatínek se zajisté již probudil. Spánembohem!“* Cp s. 251 – 252.

³⁰⁴ Cp s. 255.

³⁰⁵ „Jako hlas z nebe zazněl jí zvonek večerním pozdravem, a nikdy snad tak vroucně se nemodlila jako tehdy, neboť zvonek zvěstoval jí, že je nablízku lidem.“ Cp s. 254.

Povídka je nakonec přetržena a nedokončena po exponované scéně, kdy spící dívku, která našla útočiště na noc u dobrých lidí, nalezne v komůrce mladík, který zde obvykle spává a nečekaně té noci přijde. Je zcela přemožen překvapením a krásou³⁰⁶, odchází ven do sadu a komicky ho uzemní, ale „neprobudí“ větve, o níž se udeří. Ať už jsou okolnosti onoho nedokončení této povídky jakékoliv, můžeme ho také analogicky číst tak, že právě nevýslovnost setkání s krásou (dějovou linií zinscenované autorkou bravurně) v dokonalé cudnosti a čistotě je vlastně na místě nechat nedokončenou. Čtenář neví, jak bloudění dívky dopadne, setkají se tito dva později, dovrší se nějak příslib, který zaznívá? Nevíme. Zůstává napětí příběhu, hluboký zásah do srdce a otevřené tajemství.

„Takto si na smrt nemocná Božena Němcová představovala lásku“³⁰⁷, bývá opakováno právě s ohledem na tuto scénu. Uvedme však na pravou míru jen několik faktů. Autorka dobře zná realitu neuspořádané intimity (viz poměry služek ve Vídni v povídce *Baruška*, poněkud chlípny mladík v *Cestě z pouti* atd.), a dle našeho soudu není ani trochu naivní, spíše usuzujeme na její důvody promluvit o lásce s čistým srdcem. Dobový kurz „vší počestnosti“ je úzkostlivě střežen, v oficiální literatuře by jen tak neprošlo nic, co by vybočovalo z dobrých mravů, i když mravy společnosti byly „prozaičtější“. Krásná setkání mladých lidí, zrození lásky a její růst je v autorčině díle trvalým tématem a má svůj spirituální rozměr, o němž se pokusíme promluvit níže.

5. 7 Symboly spjaté s modlitbou (předměty, obrazy, řečové figury, osobní modely)

5. 7. 1 Růženec

Snažíme se postihnout modlitební život v povídkovém díle. Některé předměty (atributy modlitby) se vyskytují o něco častěji než jiné, což je právě případ růžence. Běžně je zastoupen ve výčtech věcí, které má prostý člověk ve výbavě, kupuje se na poutích, je dárkem z pouti a důvěrnou památkou na milého člověka³⁰⁸. Je také posvátným atributem modlitby na cestu v pozemském putování i za jeho horizont, když jej kupříkladu babička dává zemřelé Viktorce do rakve³⁰⁹.

---

³⁰⁶ „Bože, kdo je to? Jaké to krásné stvoření! Jak tu krásně leží.“ - Tváře mu planuly i oči a tělo se mu chvělo, nemohl z ní oči spustit. - Václav stál u lože jako začarován, nevěděl, bdí-li, či sní-li. - Srdce mu prudce bilo, ruka se mu třásla, planoucí oko nespouštělo se z tváře dívčí a chvějící se rtové šeptali: „Bože, jaká je krásná, a tak tu spí jako fialka v listu.“ Cp s. 269.

³⁰⁷ KUBKA, F., NOVOTNÝ, M. *Božena Němcová*, Praha: V. Neubert a synové, 1941. s. 275.

³⁰⁸ „Tenkrát mi přinesl tuten růženec z Vambeřic.“ To řkouc vytáhla babička ze záňadří klokočový růženec, který nikdy neodložila, chvílku se na něj z pohnutím dívala, pak zas políbíc ho, schovala a pokračovala dále“. Bab s. 158.

³⁰⁹ „Babička zatočila růženec okolo ztuhlých rukou zemřelé, dívala se jí dlouho do tváře“. Bab s. 195.

Dívka v povídce *Dobrý člověk*, která odchází tajně z domu, dostává na cestu po řadě praktických drobností od své tety i „něco víc“, je upřednostněn před modlitební knížkou. „*No a máš-li pak růženec?*“ ptala se zase tetka, jen aby se loučení prodloužilo. „*Já mám modlitebník*“. „*Ale copak modlitebník, musíš mít růženec, tu máš můj, co se na něm modlívám, když jdu spát,*“ a z kapsáře, odkudž byla dříve kudlu vytáhla, vytáhla růženec, políbila ho a podala Madle. „*A co vy budete mít - bože - všechno mi dáte!*“ „*Jen si ho nech - vždyť já si mohu vzít, co nosívám do kostela,*“ a položíc Madle jednu ruku na rameno, sáhla druhou do hliněné kroupničky u dveří a třikrát ji požehnala. „*Pánbůh tě sprovázej a opatruj ode všeho zlého, abys tak se vrátila, jak jdeš*“³¹⁰.

Zdá se tedy, že Němcová k formě modlitby růžence chová zvláštní sympatii a nezanedbatelné místo v díle³¹¹. V povídce *Chudí lidé* má dokonce předání růžence od milé svému milému až zasvěcující charakter pro jeho budoucí život (poslání) se silným rozměrem mariánské zbožnosti s hlubokou důvěrností k Matce Boží (viz níže)³¹².

5. 7. 2 Osobní model 9: Jakub Halina

Skrze tematiku mariánské zbožnosti se pokusíme vstoupit a přiblížit k portrétu prostého muže Jakuba Haliny z povídky *Chudí lidé*. Jeho životní příběh je zcela proniknut mariánským tónem. Autorka jej vypravuje a vynáší na světlo jako něco skrytého, co jí on sám s důvěrou svěřuje³¹³, nečiní tak ovšem hned napoprvé a ovšem také pouze jednou³¹⁴.

Platí mezi lidmi za úslužného, slušného a pracovitého člověka a pro někoho, kdo jej nezná blíže, je trochu vnímán jako blázen. Kupříkladu vypomáhá kopat starému hrobníkovi hrob a nestihl to ve dne, je vypravěčkou viděn v noci³¹⁵. Rámeček, ve kterém je takový dobrý člověk³¹⁶ zobrazen, má zajímavé „kulisy“ i existenciální milníky. Svůj příběh, tedy „své srdce“ odhaluje Jakub příznačně vypravěčce na procházce, se zastávkou u dobrého pramene, s modlitbou v příjemné společnosti několika blízkých. Když se ti vzdálí, vše se otvírá.

³¹⁰ Dč s. 180.

³¹¹ V dějinách spirituality je to právě růženec, jehož prostřednictvím se stala úcta k Panně Marii a svatým lidovou. Srv. GOFFI, T., – FIORES, S. DE (ed.). *Slovník spirituality*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, 175 – 176.

³¹² Chl s. 164.

³¹³ Toto umění důvěrnosti nacházíme napříč dílem. Je to jistě vypravěčská strategie, vděčný formát sdělování hlubších skutečností, ale patrně cosi typického pro vztahovou živost naší autorky.

³¹⁴ „*Jen jednou odevřel roušku, ukázav mi ráje srdce svého; pak je ale navždy zastřel, jako zastírá pečlivý zahradník vzácné květiny, aby jim neškodil prach, ostrý mráz je nespálil, by jen paprsek božského světla je hřál. - Odblesk onoho rajského poklidu, který spočíval ve srdci Jakubově, neodrážel se jen na jeho tváři, ale i ve všech jeho činech, jenž ho málokteré oko pojalo. - Také v jeho chaloupce jsem byla. Měl malou květnou zahrádku při ní a zdě byly obrostlé bobem. Uvnitř bylo sprostě, ale čisto*“. Chl s. 165.

³¹⁵ Ta nejprve neví, že je to člověk, pak typicky, jako např. v *Dívě Báře*, to, co se jí jeví záhadné, se snaží proniknout rozumem.

³¹⁶ Rozumí se, příkladný literární hrdina s „parametry“ ve kterých ho autorka chce a je schopna ztvárnit.

Vzpomínka na službu na vojně v Itálii, zmínka o modlitbě v italštině, kterou se modlí denně a již „dostal“ od dívky, kterou tam miloval. „*Já se jen každý den modlím italskou jednu modlitbu k Panně Marii.*“ „*A proč to?*“ „*Činím to na památku jedné osoby, které jsem mnoho povinován. Ta mne ji naučila.*“ „*To vám musila být zajisté ta osoba velice milá?*“ „*Oh, velmi! A ona to zasloužila. Ta ze mne udělala lepšího člověka,*“ řekl Jakub hlasem ještě jemnějším, než obvykle mluvil; ruce pak sepal přes kolena a hlavu nízce sklonil.³¹⁷

Té dívce pomohl od sprostého útoku opilých vojáků, když se zrovna modlila „*ve výklenku před kapličkou Panny Marie*“. Hluboká a čistá láska, která se zde pak mezi dvěma lidmi rodí, je iniciačním klíčem k nahlédnutí, kde se snoubí přirozená lidská náklonost s láskou duchovní. Je příznačné, že vyznání Jakubovo je výjimečné, vždy jej choval v tajemství. Změně však předchází určité nazrání. Mladý muž se vyznává z toho, že se sice „*jaktěživ nedopustil nepoctivosti*“, ale také neměl dobré náklonosti, byl kvůli prožitým křivdám na své rodině mstivý³¹⁸. V zahraničí se dozvídá o smrti svého otce, hořkost se prohlubuje, vzdor radám otcovým³¹⁹ na nějaký čas občas pije a má problémy s výtržnostmi. Roste v něm však příklon uhlídat si tyto sklony a spíš vodí opilé vojenské druhy domů. Při jedné večerní cestě se zastane dívky, pobije se s opilými druhy, ti jsou trestáni a on tráví čas v nemocnici. Tam zakouší pohnutí svědomí, promlouvá k němu otec, „*kára*“ ho, on myslí na kapličku a dívku. Touží se modlit, a když se s dívkou později setká, s lítostí zjistí, že modlitbu, kterou se učil v dětství od matky a měl ji tak rád, zapomněl.

Mladík je pak doslova přiveden onou dívkou a zasvěcen k prohloubení jeho životního poslání. Setká se s její rodinou, která má ve svých předcích také Čechy a má za sebou historii plnou dramatu, ale i hlubokého smíření. Rodina oné dívky je také „*vyučena*“ v náboženství jedním chudým řeholníkem. Jakub chápe, že právě zde získává z těchto duchovních plodů³²⁰. To jde ruku v ruce se „*šípem*“ lásky zrodivšího se citu, ale i skrze anamnézu „*zapomenutého prostoru*“ modlitby v dětství, která se vytratila z aktuálního vědomí³²¹. Znovu se, jako dítě, učí modlitbě od této dívky Marinetty přitom, když ona učí svou malou sestru se modlit³²².

---

³¹⁷ Chl s. 156.

³¹⁸ Chl s. 157.

³¹⁹ „*Hochu, buď jen poctivý, pořádný, střež se hádek, opilství a ženských, dokonce kdybys do Vlach přišel, - a všude dobře vyjdeš.*“ Tamtéž.

³²⁰ „*Často vzpomínala matka na staričkého řeholníka, který k nim každodenně přicházel pro ovoce, od něhož a mléka jedině žil, a který ji učil náboženství, vypravoval o Kristu a Blahorodičce, a od něhož mnohý pěkný obrázek na památku chovala. - A co od něho se naučila, tomu učila i dcery. I já jsem se také u nich naučil být lepším člověkem. To vše ale dověděl jsem se po častějších a delších návštěvách.*“ Chl s. 162.

³²¹ „*Duchovní člověk se snaží žít lásku k Bohu, protože zakusil Jeho lásku, která jej zasáhla a vykoupila.*“ Srv. RUPNIK, M. I. *Úvod do duchovního života*. Velehrad: Refugium, 2003, s. 57.

³²² Chl s. 160.

Změna je trvalá a pevná³²³. K plodům oné proměny, nebo spíše prohloubení duchovnosti patří jeho schopnost odpustit těm, kteří zranili, a to s odkazem na žitou pravdu z každodenní prosby modlitby Otčenáš³²⁴.

Jakub je však převelen, musí odejít. Vědí, že se mají rádi, modlí se spolu na místě setkání u kapličky, z něhož se stává místo dalšího „zasvěcení“³²⁵. Pak naposledy spolu v kostele u stolu Páně. Jakub se vrací až po letech na ono místo, ale čeká ho rána, jeho milá již zemřela.

„Nic mi nevzkázala, než „abych pamatoval na svůj slib a že se uvidíme!“ Rozloučil jsem se navždy s dokonalou její matkou, se sestrou, která byla již nevěstou, posledně jsem se pomodlil u kapličky a navždy odešel z krásné krajiny, bych doma sloužil Bohu a lidem. Našel jsem práce dost - Bůh mně dal síly, že vše mohu zastat. Když mi bývalo těžko něco vykonat, šel jsem k lesíku ke kapličce se modlit, a tam znovu a vždy znovu obnovuju slib svůj“³²⁶.

Jakubův příběh je zajímavým modelem nalezení životního poslání. Stává se z něho světec všedních dní. Pomáhá, kde může, tajně finančně z nastřádaných peněz podpoří štěstí jedněch mladých snoubenců. Svoji konfesi, kterou povídka také končí, si Jakub nese v srdci: *„Budu sloužit Bohu a lidem, až dosloužím!“³²⁷*

Setkáváme se s jistou narativní strategií autorky, že když předkládá ideál, tak zcela důsledně. Obraz dobrého člověka je v nezištnosti, hloubce citu, věrnosti vykreslen velmi pečlivě. Nejde však o to chytit se do pastí realismu. Jistěže předestřený ideál je málo prozaický, taková „neuvěřitelná“ svatost není v běžném životě takto dosažitelná, pravdaže ji Němcová ani tak jednoduše „neprodává“ (byla skryta). Přesto však promlouvá a není „naivní“. Koncentruje požehnání, akcentuje zbožnost, pracuje s jistou nadsázkou, která je uměleckou licencí a předává vědomí dobroty, chce zapalovat pro ctnostný život a přináší útěchu. Z celku tohoto příkladu proměny a prohloubení životního poslání člověka konstatujeme především, že jeho bází je proměňující Boží láska zakoušená v modlitbě a vztahu.

---

³²³ „Kamarádi moji posmívali se mi, že jsem modlář, pokrytec, že chodím za děvčetem a že se dělám svatým; já ale nedal se mýlit, a již jsem nesplácel zlé zlým. Co jsem se s Mariettou a matkou její seznámil, byl jsem jiný člověk, zlé nemělo ke mně přístupu“. Chl s. 162.

³²⁴ „Vždyť se každý den modlíme „odpusť nám naše viny“- musímeť tedy i my odpouštět“. Chl s. 152.

³²⁵ „Nezapomeň nikdy na ni, Jakube!“ řekla mi, ukazujíc na obraz, když jsme odcházet měli od kapličky. Pak odepjala od boku růženec a dala mi jej: „Tu máš památku, já se na něm modlívala i za tebe; modli se nyní ty a vzpomínej na svůj slib!“ Chl s. 163.

³²⁶ Chl s. 164.

³²⁷ Chl s. 170.

5. 7. 3 Kříž

Četné podoby symboliky křesťanské víry, především kříž, mohou být již nereflektovanou skutečností v jejich původním anebo živém významu. Stejně tak by mohl zrovna kříž být chápán v literárním díle jako něco samozřejmě se vyskytujícího bez hlubšího vztahu k věřené skutečnosti, tedy Kristově osobě, k níž odkazuje³²⁸. Z nejzastoupenějších je kříž jako předmět³²⁹ (boží muka, přívěšek), slovo (úděl člověka), gesto (znamení kříže, žehnání), evangelijní Kalvárie³³⁰ (historické místo).

Boží muka nebo kříž je místem v krajině, tak jak tomu bylo v krajině běžné – rozcestím, orientačním bodem. Takto se v povídkách objevuje, nejpodstatnější však je, že je velmi často místem modlitby.

Znamení kříže jako gesto je frekventovaným projevem důvěrného a láskyplného žehnání druhým³³¹ a přežehnávání sama sebe před modlitbou³³² (i samo gesto je modlitbou) či ještě jiných skutečností³³³.

Jiným symbolem je ovšem kříž jako slovní obrat odkazující prostě jen na úděl člověka, samu jeho existenci, anebo i na jeho trpný rozměr v odkazu na evangelijní slovo³³⁴ (Mt 10, 38; Mk 8, 34; Lk 9, 23). Důležitou souvislost má tato symbolika kříže pro moudré porozumění smyslu utrpení v jeho očištné funkci (srv. Sir 2, 5; 1 Pet 1, 7)³³⁵ a také je spjata s tajemstvím smrti.

Posvátné předměty spjaté s modlitbou, symbolickým zobrazením duchovních skutečností života³³⁶, slovní obraty odkazující na podstatnou nábožensky chápanou dimenzi života nás více přibližují k tématice rozpoznávání a hledání Boží vůle.

---

³²⁸ „I ta nejpřirozenější smrt, kterou člověk vytrpí, je *in concreto* vždy smrtí, která existuje jen proto, že Adam zemřel jako hříšník a Kristus zemřel na Kříži“. Srv. RAHNER, K. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii*. Velehrad: Refugium, 2011, s. 69.

³²⁹ *Bab* s. 11.

³³⁰ *Bab* s. 185.

³³¹ „*Matka, jak vždy dělávala, nejprv ho požehnala, pak v líce políbila*“. *Pv* s. 141; *Pv* s. 131; *Pu* s. 6; *Cp* s. 247.

³³² *Pv* s. 9 - 10; *Cp* s. 267.

³³³ „*Kostelník udělal kříž nad mostkem, a když se jim na zvolání: „Chval každý dobrý duch Hospodina!“ nic neozývalo, přistoupil jeden ze sedláků blíže a viděl, - že tam leží jen šat*“. *DB* s. 150; *Chl* s. 123.

³³⁴ „*A zcela bez starosti není žádný člověk; jednoho tlačí to, druhého ono, každý nese svůj křížek, jenomže každý pod ním neklesá,“ pravila babička*“. *Bab* s. 74, 81.

³³⁵ „*Tak to je na tom světě kam se člověk obrátí, všude najde trápení a bídu, mezi velkými i malými, a který žádně nemá, ten si je udělá,*“ povídal Beyer. „*Neštěstím a bolestí očištuje se člověk ode všech šlaků, jako zlato ohněm. Bez bolesti není radosti*“. *Bab* s. 169.

³³⁶ Symbol chápaný jako účelný nástroj, který buď cíle dosahuje, nebo ne. Pokud ne, je jen smyslovým materiálem, ale pokud ano, není reálně oddělitelný od svého cíle. Srv. FLORENSKIJ, P. *Ikonostas*, Brno: L. Marek, 2000, s. 39.

5. 8 Osobní model 10: Rozárka, obětavé srdce

Pozoruhodná postava Rozárky z eponymní povídky, ovšem s původním názvem *Pomněnka šlechetné duše*, napovídá, že má být oslavným portrétem výjimečného lidského typu. Autorka tu zjevně pracuje s tématem vzpomínky, uchovávané památky a svěřeným odkazem. Rozárka je malá shrbená dvaadvacetiletá chudá dívka, zjevně chatrného zdraví. Její jedinou vnějškovou chloubou, darem od Pánaboha³³⁷, jsou její vlasy. Toto obdarování pak sehrává důležitou symbolickou roli ve vyvrcholení jejího příběhu. Jednou z prvních charakteristik postavy je její pokorná zbožnost, niterná láska k Bohu, která přijímá svůj nelehký úděl slabé, nemocné a chudé dívky. Vyprošuje si v modlitbě především sílu vše unést. „*Hrbáček malý klečel a modlil se. Chvilí po chvíli zachvěla se celá její postava zimou; zkřehlé prsty nemohly obrátiti listu, musela je přiložiti k ústům a dýchati na ně. Na průhlednou, suchou ruku kápily dvě slzy; černé oko její obrátilo se na oltář, na krásný obraz Krista Pána. Nejevila se v něm výčitka: „Pane! Proč jiní mají mnoho a já ničeho?“ Nikoli, ono prosilo plno oddanosti: „Pane, slituj se! Posilniž mne v mém utrpení!*“³³⁸

Její láska se projevuje ve vztahu k dětem, které miluje a ony jí. Chodí na studentské mše svaté, kde je jim blíže, účastně si všímá, zda některé z nich nechybí, modlí se za jejich zdraví a dar Ducha svatého³³⁹. Umí vyprávět a je obdařena tvořivou imaginací, a pohádky pro děti si přímo vymýšlí. Popisné výpovědi o dobrém srdci jsou na její adresu velmi důležité a také četné. Srdce³⁴⁰, niterná veličina a střed bytosti, se zračí a vystupuje do viditelné krásy³⁴¹ člověka a prakticky je pak zobrazena v jejím jednání. Chudobu pokorně snáší a nenechá se nijak snadno podpořit, většinou upřednostňuje soběstačnost, byť nuznou. Zajímavým kontrastem s její chudobou je dívčin původ z urozenějšího rodu, který vinou nepřízně osudu přišel o majetek³⁴². Dominantní rys její dobroty je vylíčen v její obětavosti. Vydělává tím, že za malé peníze plete punčochy, stará se o své mladší sourozence (slepého bratra). Dalším výslovným poukazem na ztělesněnou lásku (*charitas*) je dívčina služba nemocné sousedce³⁴³.

³³⁷ „*Krásné, černé dva pletence vlasů, které si vinula dvakráte kolem hlavy. Milo bylo na tu hlavu se podívat. Ona si ji také nikdy nezakryla*”. Pšd s. 94. „*Mně dal Pánbůh pro radost ty vlasy*”. Pšd s. 96.

³³⁸ Pšd s. 94 - 95.

³³⁹ „*Vždy se modlívám, aby Pánbůh dal těm dětem zdraví a dar Ducha svatého*”. Pšd s. 95.

³⁴⁰ „*Jaké to bylo dobré, vroucí srdce, jaká ušlechtilá mysl vtom děvčeti! Ona sama považovala se za tu nejnepatrnější osobu; byla vděčna za každé dobré slovo, za každý upřímný pohled, a přece stála vysoko nad námi všemi. Ona mohla býti učitelkou nás všech!*” Pšd s. 95.

³⁴¹ „*Dobrota srdce okrašluje pěknou tvář; u Rozárky jevílo se to při každém pohledu, při každém úsměvu. Člověk ji musel míti rád!*” Pšd s. 96.

³⁴² Pšd s. 97.

³⁴³ „*Nejvíce jí ale poslouží - Rozárka. Ba ona vysedí i celé hodiny u ní, modlí se s ní, vypravuje jí, jaké bylo kázání, což jí ubohou nejvíce těší. Když dostane něco lepšího, zajisté toho kousek staré Málkové přinese. Tak je ten ubohý, nevšimavý mrzáček andělem útěchy a míru v malém staveníčku; sama bídná, ubohá i chudá, pomáhá přece, kde může, ještě bídnějším, chudším.*” Pšd s. 109.

Velká zdrženlivost a cudnost Rozárčina ve vztahu k synu jejích dobrodinců Antonínovi není v povídce zcela srozumitelná. Má jej velmi ráda, ale jako bratra, což ji velmi těší, když i on to takto pojímá. Když se projeví, že by si jí coby své milé považoval, Rozárka se od něho s ostychem odtahuje. Jako zásadní překážku sňatku vnímají jeho rodiče to, že není zdráva³⁴⁴. Antonín jí vděčí za to, že jej důvtipným způsobem odvedla od scestí karbanu a to „spásným“ večerním předčítáním z dobrých knih zapůjčovaných od pana kaplana³⁴⁵. Zdá se však, že vše trochu osvětluje dívčino vědomí blízké smrti. V jednom podobenství na dotaz dětí, proč nosí smutné šaty, tak s bolestí, ale aby je nezarmoutila, odpovídá, že ji na jaře uvidí oblečenou do pestřejších barev, přičemž miní kvítí na svém hrobě³⁴⁶.

Rozárčino trpitelství³⁴⁷ s obětavou vydaností pro druhého v povídce vyniká, ale jako by sama sobě nechtěla dopřát pomoci od druhých. Němcová to popisuje a nedává v rámci líčení ideálu „šlechtné panny“³⁴⁸ výslovnou odpověď. Ústy Rozárky však k tajemství utrpení a Boží vůle přeci jenom zaznívá objasňující slovo, aniž by však mířilo výslovně k ní samotné, ale je obecněji platnou moudrostí přijatou od dědečka. „*Pánbůh nás těžce zkoušel, ale On ví nejlépe, proč. Nikdo nemá proti jeho svaté vůli reptati. Dědeček nám vždy říkával: Děti, doufejte, nezoufejte! Pánbůh má velké oko. On vidí na vás, a nechá-li vás trpěti na zemi, odplatí vám to tam nahoře.*“³⁴⁹

Poslední okamžiky života hlavní hrdinky jsou plny odkazů na nadějeplný a smířený odchod do nebe, po němž dlouho toužila a zároveň je vystupňován obraz její oběti. Její nádherné vlasy jsou ustříženy a prodány bohaté paní, která má všeho dost, jako výmluvný symbol naprostého vydání se i z toho posledního, co dívka měla „ze světských pokladů“³⁵⁰. Sama tak udělala, aby mohla z utržených peněz pomoci, a je podtrženo, že snad právě to byla poslední rána, která jí vzala zbytek sil³⁵¹.

V posledních okamžicích jejího pozemského života je zajímavé, že je řečeno ještě dříve, než doopravdy umírá, že do života se vracet už nechce a ani nemůže. „*Duše její byla již*

---

³⁴⁴ Pšd s. 103.

³⁴⁵ Motiv „spásné vzdělanosti“ a kultivujícího vlivu dobré četby se napříč dílem objevuje vícekrát.

³⁴⁶ Pšd s. 97.

³⁴⁷ „*Ona od svého neupustí, jako by ráda chtěla umřít. Jestli dostane kdesi sousto, přinese druhým a říká, že se najedla, to že jí zbylo. Říká to, poněvadž ví, že by se toho jinak ani netkli. Jestli má několik grošů zbytečných, tu hledí již koupit ostatním, čeho potřebují. Na sebe se nikdy neohlíží.*“ Pšd s. 108 a 110.

³⁴⁸ Pšd s. 113.

³⁴⁹ Pšd s. 100.

³⁵⁰ Pšd s. 111.

³⁵¹ V biblickém kontextu nelze nepřímou nezpomenout na, mužnou síce, ale duchovní sílu Samsonovu (Němcová na jiném místě prozrazuje znalost této postavy - srv. Dč s. 238), který se ztrátou vlasů stal zranitelným (srv. Sd 13 - 16).

nahore u Spasitele”³⁵², jsou slova, která vystihují hluboké autorčino přesvědčení, že obzvláště člověk v těsném bytostném vztahu s Kristem nelpí na pozemském životě coby absolutní hodnotě³⁵³. Rozárka na jiném místě vyznává, že smrti se tolik neobává, ale bolestné odloučení s milovanými na nejistou dobu ještě na světě ji bolí více. „*Myšlenka, že umru, není mi bolestná; ale mnohem bolestnější jest cit, že se mám nyní od vás zase rozloučiti. Doufala jsem, že budu moci s vámi a s těmi dítkami býti do smrti. Vy jste mne všickni milovali; já tu byla jako doma; těžko mi bude odvykati.*“³⁵⁴

V posledních chvilkách života, zcela již obrácená k nebeskému cíli ještě utěšuje přítomné nadějí, která se netýká jenom jí, ale všech a je příslibem nekončícího společenství lásky. „*Neplačte,*“ pravila tiše Rozárka; „*modlete se a přejte mi nebe - já už po něm toužím dávno. Pánbůh jest milostiv! On bude s vámi. Však to nebude trvati dlouho a uvidíme se zase všickni!*“³⁵⁵

Na úplném konci povídky pak typická závěrečná punkta v autorčině díle častá, objasňuje to podstatné, co spisovatelka chtěla říci: není tak důležité, že v zesnulé dívce lidé ztratili skvělou pletačku, ale svět ztrácí vzácného člověka, v němž žije Boží láska. „*Škoda, že je na světě tak málo srdcí tobě podobných!*“³⁵⁶

Němcová v roli vypravěčky předává čtenářům obraz osobnosti, v němž se snoubí trpící obětavost (bolestná *kenosis*) s radostnou a štědrá láskou vyvěrající z chudého srdce majícího nadějí. Kromě této podstatné výpovědi je zde malý návdavek. Vypravěčce je od samotné Rozárky ještě svěřen obrázek její babičky s důvěrou, že ona tuto památku uchová nejlépe³⁵⁷. Nejen vlastní provázanost a geneze autorčina díla (můžeme zde tušit snad i jemný odkaz na

---

³⁵² Pšd s. 112.

³⁵³ V literárním kontextu podle V. Viktory se Němcová v zobrazení skonu člověka a jeho chápání neřadí k Máchovi (po smrti se otevírá nicota) a přihlédá k syntetizujícímu pojetí Erbenovu (rozhoduje etická odpovědnost, selže – li, pak nastupuje trest, osud), které ovšem v jeho neúprosnosti zmírňuje. Autor tvrdí, že se však Němcová „nevrací explicitně k útěše, exaltaci víry, náboženské pokory. Do konfliktu života a smrti vrací víru nikoliv jako trpné odevzdání nebo konfesijní rozhrěšení, ale jako vědomí přechodu do dimenze, kde se pozitivní hodnoty uplatňují ve své absolutnosti. Do této dimenze vstupuje věřící bytost, aniž je doprovázena komentářem věřící autorky“. Srv. VIKTORA, V. Neplačte, přejme jí nebe: Skon v díle Boženy němcové. In Aa.Vv., *Božena Němcová. Život. Dílo. Doba. Sborník příspěvků z konference 7. - 8. Září 2005*. Česká Skalice: MBN, 2006, s. 245 – 248. Naše četba však ukazuje, že pokud se ohledně skonu hovoří o tom, že zesnulý je u Spasitele, skončil v Pánu, nebo se za zemřelého někdo modlí Otčenáš (V. Viktora tyto části cituje), pohybuje se sice v nartivu posledních věcí člověka nikterak exaltovaném, ale konfesijně přece jenom dosti určitě. Širší kontext témat víry napříč povídkami nás k tomuto závěru opravňuje. Němcová ovšem mluví o křesťanské naději diskrétně a syntézově, bez většího pathosu.

³⁵⁴ Pšd s. 109.

³⁵⁵ Pšd s. 112.

³⁵⁶ Pšd s. 113.

³⁵⁷ „*Je to obrázek mé babičky; to nejdražší, co mám. Vezměte ho, paní. Schovávala jsem ho co svatou památku. Vy znáte neštěstí plný život naší rodiny. Snad vám bude milý. Vy ho schováte snad líp než kdo jiný a vzpomenete na Rozárku ještě po letech.*“ Pšd s. 111.

její následující dílo *Babička*), ale i linie našeho řazení osobních modelů, spěje k tváři v díle Němcové nejvýraznější.

5.9 Duchovní krása umění

V povídce *Pohorská vesnice* při několika rozpravách na zámku zaznívají zajímavé úvahy o kráse a umění. Zúčastnění řeší otázku vkusu, jeho kultivace a respektu ke svobodě člověka. Rozlišují, že to, co se jeví krásné a vznešené jim, není blízké druhým. Nemůže jít proti svobodě člověka kultivace v „*krasocitu*“. Pravá „*krása záleží v jednoduchosti*“, oproti okázalosti se oceňuje např. „*na hrdle křížek, jediný to klenot drahý, co děvče od matky dostalo, po celý život nosilo, a jestli ho opět své dceři nedala, do hrobu s sebou vzala*”³⁵⁸.

Počáteční úvahy o módě a vnějších věcech však postupují k duchovní dimenzi krásy³⁵⁹. Zvláště požadavek vynikne s ohledem na zobrazování Panny Marie, Krista a svatých, při nichž by bylo jakési „kýčoborectví“ do jisté míry ospravedlněno. Nedostatečná úroveň vyobrazení je kritizována dokonce jako zneuctívání. Vysoké nároky v ikonografii pak prozrazují u konkrétních zobrazovaných osobností stručné charakteristiky, co krásného v nich lze spatřovat.

„*Jakž si může fantasie obraz královny nebes jinak představití než co pravzor nejvyšší ženské krásy, spanilosti? Jakž tvář Kristovu jinak než co zobrazení nedostihlé dobroty a lásky? Zdaž ty mučedníky Páně, kteří pro Boha a víru křesťanskou trpěli a smrtí mučednickou umírali, muže duchem svatým nadšené, již slovo Kristovo světu hlásali, zdaž všechny ty zářící hvězdy člověčenstva, které pro slávu jeho žily a trpěly, jinak nežli v podobách ušlechtilých, vznesených? A zdaž si i hrdiny a jinak proslulé osoby národní poesie lid nemaluje krásně, se zlatými vlasy, se zlatou hvězdou neb stříbrným měsícem na čele, v oděvu co možná nejskvostnějším, takže pro krásu nikdo na ně patřiti nemůže? A ty světice, jež v modlitbě vzývá, před nimiž čela sklání, jež mu za vzory nejvyšších ctností se představují, ty má vidět v podobách ošklivých, neladných? To by nemělo býti a já bych to věru zneuctívání nazvala*“³⁶⁰.

Z těchto výpovědí je zřejmé, že zkrátka to, co je nejvíce ceněno, jak osobnosti, můžeme-li to tak říci, Svatého Ducha, tak i lidského ducha nejušlechtilejší, si zasluhují odpovídající umělecké uchopení. Umění zjevuje cosi více než „věc“, nebo „postavu“, ale také vyznačuje

³⁵⁸ *Pv* s. 87.

³⁵⁹ „Krása v teologickém významu není jen odrazem absolutna ve světě, ale je to svět proměněný láskou, v němž jsou různé skutečnosti v harmonii. Duchovní estetika je ukazatelem pravého duchovního života a hlubokého pochopení duchovní skutečnosti“. Srv. RUPNIK, M. I. *Úvod do duchovního života*. Velehrad: Refugium, 2003, s. 59.

³⁶⁰ *Pv* s. 136.

krásu, která povznáší. Podněcuje k vroucí modlitbě, v člověku plodně inspiruje ke krásným myšlenkám. „Umění, jež zjevení jest ducha božského, i na člověka nejsprostšího mocně působí, toho jsou důkazy. Krásný obraz vzbuzuje i krásné myšlenky! Neříkává-li sama bába, že jí obraz Madony, jejžs jí, matko, darovala, celou světnici ozařuje? A farář mi sám nejednou povídal, že mu lidé svěřili, od té doby, co oltář zdobí krásný obraz, malovaný od našeho Josefa, že se vroucněji modlí, že má ta Panna Maria oči všude, a kdyby i nechtěl člověk, že se musí modlit“³⁶¹.

Zanícený dialog se pak stáčí i na praktickou stránku věci. Chudí lidé mají potřebu kvůli lásce ke svým patronům mít více obrázků a ty kvalitní si nemůžou dovolit, protože jsou drahé. Je nabídnuta alternativa levnějších, ale kvalitních rytin, které však nejsou barevné a lidé přece nechtějí nic smutného. To je ovšem vyvráceno. Jsou-li „dobře vyvedeny, když z tváří duše vane“³⁶², tak se všem líbí, a i děti je upřednostní před lacinými a barevnými obrázky z pouti. Rozlišení však dospěje k souladu, který je moudrou syntézou. Nižší umění si zasluhuje respekt, protože má hodnotu v tom, k čemu odkazuje, ale hodnotnější umění nesmí být vnucováno. *Lid má ale i před těmi nepěknými obrázky touž úctu jako před krásnými; on je posvěcuje svou zbožnou věrou, a proto slušno, co v uctivosti má a co mu svaté, aby i od nás šetřeno bylo, neboť by oni stejným právem mohli zavrhnout to, co se nám zdá lepším býti,“ pravila hraběnka mírně*³⁶³.

Z uvedeného dialogu je patrné, že nejen to, co vyšlo evidentně z ruky Stvořitele je hodno obdivu a úcty, ale i lidské umění je účastí na díle nejvyššího Umělce. Zároveň se jeví jako vysoce hodnotné umění to, co je krásné a člověka vede k modlitbě³⁶⁴.

5. 10 Duchovní zpěv a hudba

Hudba a zejména zpěv má u Němcové v povídkách několik oblastí „výskytu“. Patří ke kultuře jak v lidové podobě, tak i „vyšší“ umělé³⁶⁵ (přičemž prostota a přirozenost lidové hudby bývá oproti ní upřednostněna³⁶⁶) Nezanedbatelně je to pak oblast chrámové hudby a

---

³⁶¹ P_V s. 137.

³⁶² P_V s. 138.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Světlo Písma svatého, podle sv. Bonaventury nás osvětluje k poznání pravdy spásy. Zjevuje to, co přesahuje rozum, vede k vyššímu, skrze vdechnutí sestupuje od Otce světél (Jk 1, 17). Smyslové poznání, umění i filosofie se pak má vracet k Písmu svatému. Vkládat to co je vlastní lidské kultuře zpět do světla Písma svatého, aby to bylo posvěceno a navracelo se zase k Bohu. Srv. BONAVENTURA. *Jak přivést umění zpět k teologii. Váš učitel je jeden, Kristus*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 77 – 103.

³⁶⁵ Pán ve fragmentu *Urozený a neurozený* vyhledává operní hudbu a potřebuje ji vstřebávat v samotě, když se mu hluboce vrývá do paměti. *Un* s. 272 - 273.

³⁶⁶ P_V s. 26.

duchovních písní. Velikou roli hraje lidová muzika a písně ve spojení s prací³⁶⁷ a slavením v lidové kultuře³⁶⁸. Hudebnost typická pro češství je také potvrzena³⁶⁹. Lidové a národnostní aspekty však ponechme stranou. Hudba se dotýká podstaty člověka, jeho srdce a dovede vyjádřit emoce (vášně) jinak než slovy, a přesto je to srozumitelné. Totéž platí i v přírodě ve zpěvu slavíka³⁷⁰. Chválu si pro kvalitu a hráčské umění zaslouhují jak lidé, tak nástroje³⁷¹ i s biblickou asociací na harfu krále Davida. „*Velmi ten nástroj miluji. V strunách jeho ozývají se rozbouřené vášně, žel i radost, zbožná modlitba i cit láskou rozechvělého srdce najdou ohlasu v nich. Forma jeho, každé místnosti vyhovující, sama o sobě krásná, činí v rukou krásné paní obraz vznešený, poetický. Vždy mně připomíná „Krále Davida,“ (...)*“³⁷².

Vedle zásadní povahy hudby (i všeho, co je s ní spjato) již je krása, se důležitým jeví dvojí rozměr. V prvé řadě prostá radost³⁷³ ze zpěvu i hluboké pohnutí, které hudba a zpěv člověku přináší. Pak je to zpěv duchovních písní jako součást osobní spirituality a liturgického slavení (zejm. mše svatá, pout'). Babička například popisuje zajímavý a spontánní vývoj své duchovnosti v oblasti niterného tíhnutí od světských písní k duchovním. „*Milá holka, mně ty světské písně už teď nejdou do hlavy, ani se o ně mnoho nestarám; ty časy, kde jsem pro písničku kus cesty běžela, už pomínuly, teď já jen ty moje pobožné zpívám,*“ pravila babička³⁷⁴.

Příslušná liturgické období se odráží do repertoáru duchovních písní, které znějí nejen v kostele a při slaveních (pout', Boží Tělo)³⁷⁵. Modlitba ve formě zpívané tak proniká a zduchovňuje život lidí na světě. Tematika hudby a zpěvu by si zasloužila v rámci autorčina

³⁶⁷ Společná práce začíná například tak, že „*udělaly kříž a s Kristem Pánem pustily se do prádla a zpěvu*“. Kar s. 93.

³⁶⁸ Němcová v rámci děje v některých povídkách zpracovává celé úryvky textů lidových písní. Pv s. 38 - 40, 70, 74 - 76, 79, 86, 131 - 132, 166 - 167, 190 - 191; Bab s. 65 - 66, 200 - 202; Chph s. 41, 50 - 52, 54, 57; DB s. 144 - 145.

³⁶⁹ „*U nás je každý muž a každý hoch muzikantem. V čas muzik chodí to do celého okolí, čtyři a čtyři neb šest a šest, a vydělají si hodně peněz*“. Dč s. 188. Dívka ve službě ve Vídni je hluboce raněna, když je jí zakazován zpěv při práci. Dč s. 216.

³⁷⁰ Pv s. 168.

³⁷¹ „*To je nástroj! Jako by v něm andělíčkové byli. Věř mně, já bych nejedl, nepil, jen hrál a zase hrál!*“ Pv s. 50. „*Pozorovala jsem neobyčejně pěkný zpěv lidu. Rovněž tak pěkně hrálo se na varhany. Když jsem se později paní o tom zmínila, pravila: „Když jsou pěkné varhany a pěkně se hraje, také se pěkně zpívá*“. Chl s. 128.

³⁷² Pv s. 69. Zajímavý je i druhý příměr, který je užít: „*Ossiana na stolci královském, barda Židů*“. Označení „*bard Židů*“ by mělo platit spíše ještě Davidovi. Ossian je bardem gaelským.

³⁷³ „*Proto mi to hani nepřijde, když jdu v zimě přes pole, habych si zazpívala. Hale v létě, když je všady zeleno, v poli ha v lese veselo, tu musím volky nevolky zpívat,*“ povídala Hana“. Kar s. 94. „*Och bože, což je to přece jen krásná věc, ta muzika!*“ vzdychla si vroucně Hana, oprašujíc židlice a stůl jako sklo čistý. „*Já když ty dudy slyším, srdce mi v těle skáče!*“ Kar s. 99.

³⁷⁴ Bab s. 98.

³⁷⁵ „*Přes den propěvovala si adventní písně*“. Bab s. 128. „*Starí také zpívali, ale písně nábožné, v advente „Z nebe posel vychází“, okolo Vánoc „Narodil se Kristus Pán, radujme se!*“, v postě „*Již jsem dost pracoval*“, pak „*Maria pod křížem stála*“, ale kterou skoro každý den, jak zasedli k práci, zpívali, anebo zrána v zahrádce když byli, to byla krásná píseň „*Tvůrce mocný nebes, země*“ - „*Mé jsi potěšení, můj Ježíši!*“ Když jsem přišla mezi ně, nepřestali, jen mne pobídli sednout a zpívat s nimi, což jsem i udělávala. Chl s. 138 - 139.

díla bližší prozkoumání. Jako modelového příkladu si ještě všimneme postavy mládence Józy z *Pohorské vesnice*, bytostně spjatého s hudbou.

5. 11 Osobní model 11: Józ, slepý služebník krásné hudby

Slepý Józ, hendikepovaný služebník³⁷⁶ krásné hudby, „*miláček boží*“. V jeho případě autorka zobrazuje jiný způsob dovršení života, než v kontextu díla trochu „stereotypní“, ale napořád krásný ideál harmonického dovršeného partnerského vztahu v manželství. Józovo životní omezení má protiváhu v mimořádné hudebnosti. Slepota mu dává vnitřní zrak a bohatou obraznost³⁷⁷. Jeho nadání má i jakýsi básnický rozměr³⁷⁸ (tedy vyšší úroveň) a je také vnímáno jako Boží dar. „*Pánbůh ho má rád, toho chlapce, že mu dal takový dar umění. A proto také netroufá si ani ten nejrozpustilejší chlapec Józovi v čem ublížit, každý má před ním úctu, že je miláček boží, proto jim také ani nápadné není, že nemluví obyčejným jejich nářečím, ale jako kniha*“³⁷⁹.

Je multiinstrumentalistou a dokáže zastat mnoho úloh při liturgii, přičemž on sám ze vši hudby preferuje především duchovní hudbu. Když zvažuje výzvu přesídlit do Prahy, zdráhá se, ale jeho preference vyniknou. „*Ale já těšil bych se jen hudbou, zvláště chrámovní, to by byla moje jediná rozkoš, a to bych se zajisté mnohému přiučil,*“ řekl slepý³⁸⁰.

Na výrazné hudební osobnosti je krásná hudba propojena s hlubokou niterností, je vysoce ceněna a má důležitý podíl na chvále Boží. Hudebnost jakožto dar umění je provázán s Dárcem, který krásou obohacuje společenství lidí.

5. 12 Mýty a pověry

Organické propojení řady složek vyprávění dává zaznít vedle různých popisů (krajina, slavení apod.) také dialogům na různá témata anebo vsunutým vyprávěním, či náznakovým útržkům lidových báchorek a pořekadel. Mají bezpochyby velmi zpestřující úlohu a do díla vstupuje svébytná poezie i dětský svět imaginace vlastní pohádkám. Z mnoha míst povídek je však patrné, že tyto mýty do kultury lidu patří, ale jsou skutečně pojmenovány jako pověry, kterým nemá být dopřáno víry. Rozlišení je však citlivější než striktní odmítnutí. Hraběnka v *Pohorské vesnici* například ve zvycích lidu shledala „*sice mnoho pověry, ale základ*

---

³⁷⁶ Výrazně služebnou povahu příkladného života zobrazuje autorka v mnoha postavách. Viz osobní modely: Jakub Halina, Rozárka, Babička.

³⁷⁷ „*Bezpochyby že vše před jeho vnitřním zrakem krásněji se mu vidí, než to vskutku je*“. P_v s. 30.

³⁷⁸ Charakterizuje ho „*hluboký a jemný cit, tichá básnická povaha*“, která se nehodí „*do hlučného trhu života*“. P_v s. 85. Synonymem pro jeho procítěnou hru na housle je „*básnění*“. P_v s. 26.

³⁷⁹ P_v s. 29.

³⁸⁰ P_v s.148.

*dobrý*³⁸¹. Babička předává lásku k vlasti dětem pomocí vyprávění pověsti a mýtického proroctví³⁸². Mínění lidu ohledně nevysvětlitelných a záhadných jevů či přírodních úkazů je různé. Začasto je odmítnuto přisuzovat světu existenci pohádkových bytostí apod., magické praktiky jsou negovány. Jinak je to však s „hraničními“ skutečnostmi jako bylinkářství a léčitelství³⁸³. Léčivá síla přírodních prostředků má svůj respekt a v rámci Božího stvoření je legitimní. Zázračné uzdravení u léčivého pramene se setkává s tajemstvím léčivé síly přírody a Boží vůle³⁸⁴.

Zažehnavání bouřky³⁸⁵, nebo chápání blesku jako „božího posla“³⁸⁶, se mezi lidmi objevuje a je například v povídce *Divá Bára* v její osobě řešen v duchu rozumné víry³⁸⁷. *Babička* má zas posvátnou úctu k živlům, zapaluje hromničku a modlí se, přičemž je to postoj důvěry a ne strachu. Babička sice nabádá děti, aby se bály pouze Božího hněvu a její víra je v základu dobrá (viz pozn. 121), ale mnohé pověry (o existenci vodníka, prašivce, žhavých mužích apod.) dětem nevyvrací, „*poněvadž víra na ně příliš v ní vkořeněna byla*“³⁸⁸. Vyniká zde poněkud kuriózní skutečnost. *Babička* je dílem nositelkou zdravé křesťanské víry a dílem osobou svérázného pohádkově-mýtického vidění světa. Obojí si v ní nekonkuruje, v dospělé vrstvě babiččiny racionality dominuje pevná důvěra v Boha, ale imaginativní, mýtická vrstva jejího ducha neopouští dětskou, ještě nerozlišenou víru. Paradoxně spisovatelka u *Babičky* pověry vyloženě „nepotírá“, ale jiné postavy reprezentují opačný postoj (např. na základě poučení od otce obě její vnučky)³⁸⁹.

Je zřejmé, že otázka vztahu víry a pověry je poměrně solidně, napříč celým povídkovým dílem, zastoupena. Model zbožnosti postavy *Babičky* v eponymním díle se pokouší představit šíři a hloubku její osobnosti včetně bližšího porozumění nuancím jejího vnímání posvátného.

---

³⁸¹ *Pv* s. 23. „Katolická moudrost lidu“, která „tvořivým způsobem propojue božské a lidské, Krista a Marii, ducha a tělo, společenství a instituci, osobu a komunitu, víru a vlast, inteligenci a cit“ a spontánně vnímá co je evangelijní. V pokorné víře, jako „maličci“ (srv. Mt 11, 25; Lk 10, 21) mají věřící „přístup k hlubokým pravdám Božím“. Srv. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Sensus fidei v životě církve*. Praha: Krystal OP, 2015, čl. 107 – 109, s. 81 – 82.

³⁸² *Bab* s. 121.

³⁸³ *Dč* s. 178.

³⁸⁴ V povídkách se jeví přístup k zázračným uzdravením otevřený. Je známo, že ve svém životě, například ohledně „mcelského zázraku“ Němcová vystupovala kriticky, což neznamená negaci skutečných zjevení či zázraků.

³⁸⁵ *Chph* s. 25.

³⁸⁶ *Bab* s. 80, 192; *DB* s. 126.

³⁸⁷ *DB* s. 126.

³⁸⁸ *Bab* s. 129.

³⁸⁹ *Bab* s. 17, 22.

5. 13 Zbožnost

Zbožnost v díle autorčině je dominantní charakteristikou mnoha postav a neoddělitelnou součástí dobrého života, jak jej téměř programově napříč povídkami líčí. Vyznačuje se prostotou, hlubokou niterností a zasahuje celý život, proniká veškerou všednost i dny sváteční³⁹⁰. Účast na liturgickém slavení mše svaté, zmínky o svátostech, poutích apod., patří do života lidu a uvedli jsme je na řadě míst podrobněji. Podle všeho je také ozvěnou barokní zbožnosti, jak se uchovala v životě víry člověka spisovatelčiny doby. Nepřehlédnutelnou skutečností je blízkost této zbožnosti různým pověrám a lidové mytologii. Dílem je to patrně dáno autorčiným dlouhodobým zájmem sbírat vše, co je lidové kultuře vlastní, a začleňovat do svých literárních prací³⁹¹.

Vnější rysy zbožnosti jsme zmínili výše, napříč tématy a osobními modely. Niterný vztah k Bohu však také souvisí s tajemstvím osoby, u které se viditelně projevuje ve smýšlení a jednání. Četná označení pro dobrého člověka pomocí pojmů srdce, dobrota, laskavost, milosrdenství, které autorka užívá, jsou komplementární s popisným líčením konkrétních výroků osob a jejich jednání. Je v nich patrná lidská účast, obětavost, nezištná solidarita, zájem o druhého, trvalá snaha o dobré jednání. Ne každý dobrý člověk je ve sledovaném díle viditelně zbožný, ale většina postav taková skutečně je a některé dokonce velmi výrazně (např. Jakub Halina, Rozárka, Babička). Je zcela evidentní, že ideál dobrého člověka v díle Boženy Němcové nelze oddělit od rozměru víry a spirituality.

Dosud jsme postupovali v představování témat a osobních modelů od analyzovaných jednotlivých jevů k jistému zobecnění (induktivní metoda). V první části závěrečného osobního modelu se metody přidržíme, ale v druhé části pomocí jednotlivých blahoslavenství (biblických axiomů) předložíme nalezené paralely s životem ústřední postavy Babičky (deduktivní metoda)³⁹².

---

³⁹⁰ Duchovní život křesťana (zbožnost) se zřetelem k liturgii se dá z nedělitelného celku života rozlišit na liturgickou zbožnost (velikonoční tajemství, odpověď na Boží slovo a Boží spásu) a mimoliturgickou (modlitba jednotlivce a lidová zbožnost) Srv. RICHTER, K. *Liturgie a život*, Praha: Vyšehrad, 1996, s. 35 – 36. Toto rozlišení je ve sledovaném povídkovém díle celkem dobře patrné.

³⁹¹ Lidová zbožnost je integrální součástí života církve, nositelka hodnot, které institucionální náboženství opomíjí nebo dusí. Rozlišujeme dva aspekty: víru lidovou a zvyklosti. Některá zjednodušení a zabsolutizování nějaké pravdy víry se pojí s hledáním transcendence a je pomocí v existenciální nouzi. Katolická teologie bývala na pochybách, zda není pověrečná. V pokoncilním kurzu a po r. 1975 (*Evangelium nuntiandi* Pavla VI.) je pozitivně vnímána. Odpovídá potřebě transcendence člověka v přirozeném kontextu života a tvůrčím způsobem dovede vyjevit stejnou duchovní dynamiku velmi různě. Srv. AMBROS, P. *Teologicky milovat církev. Vybrané statě z pastorální teologie*. Velehrad: Refugium, 2003.

³⁹² FILIP, Š. *Stručný úvod do teologie. Pojem teologie. Část IV. Teologická metoda*. Skripta CMTF UP, s. 1 – 6.

5. 14 Osobní model 12: Babička, dovršená osobnost

Zajímavý rozměr vyjádření jedinečnosti osoby je její jméno. Obecný pojem *babička* je substantivum vyjadřující vztah. Pouze v několika případech ve vzpomínkách na mládí se objevuje skutečné jméno této postavy³⁹³. Babička je pak v díle spíše jako vlastní jméno, které vyjadřuje nejen ústřední vztah k dětem, ale i ke všem lidem a světu. Jakožto stará osoba je nositelkou zkušenosti a moudrosti. „*Děti pak mladých žen milovala babička, jako by její vnoučátka byly, vždyť ji také jinak nejmenovaly než babičko*”³⁹⁴.

V postavě babičky se tak snoubí mnohé konkrétní a osobní s obecným, ideálním, což její postavě dává větší šíři. Podobně je tomu třeba ještě u hlavní postavy povídky *Pan učitel*.

Babiččina zbožnost je evidentní. Prožívá liturgický rok, pravidelně chodí na mši svatou³⁹⁵, „*krásné Boží Tělo*”³⁹⁶, nebo pouť. Její typický pozdrav je „*Pochválen buď, Ježíš Kristus*”³⁹⁷. Modlitební život má bohatý, nosí při sobě stále růženec a v noci ho má pod hlavou. Při vstávání se přežehnává a líbá křížek, s dětmi se po jejich probuzení modlí před obrazem Krista Pána. K tomu patří i „*Otčenášek*”, stejně jako při mnoha jiných příležitostech (při zdárném dojití k cíli nebo u hrobu). Je zmíněno, že se babička modlí za vlast či panovníka³⁹⁸. Půvabné místo má líčení ranní modlitby babičky s Barunkou na Velký pátek při východu slunce.

Nijak změkčilý ani sentimentální vztah k přírodě babička nemá. V jejím postoji je cítit hluboká úcta ke stvoření, sklání se ke zvířatům a pečuje o ně, oslovuje je jako rozumné bytosti. Jejich zabíjení přijímá, ale vylučuje trápení. Psi, kteří zakousnou slepice, nechá po zásluze potrestat. Vztah lásky je to ovšem vzájemný, protože „*děti a psi hned poznají, kdo má je rád*”³⁹⁹.

Zajímavě se vyjevuje babiččina dobrota a zbožnost v úctě ke chlebu, který je „*boží dar*”⁴⁰⁰. Ujímá se jeho pečení v domě s četným přežehnáváním při jeho přípravě, nesnese špatné slovo během tohoto procesu. „*Važte si božího daru, bez něho je zle, a kdo si ho neváží, toho Bůh těžce tresce.*“ *Jestli dítě chléb z ruky upustilo, muselo jej pak políbit, jako za*

---

³⁹³ *Bab* s. 81, 97, 157. Madlenka odpovídá skutečnému jménu babičky spisovatelky Boženy Němcové, Marie Magdaleny Čudové - Novotná.

³⁹⁴ *Bab* s. 208.

³⁹⁵ *Bab* s. 22, 196.

³⁹⁶ *Bab* s. 249.

³⁹⁷ *Bab* s. 72, 74. Stejnými slovy si umíněně prosazuje i začátek dopisu své dceři. *Bab* s. 199.

³⁹⁸ *Bab* s. 122.

³⁹⁹ *Bab* s. 26.

⁴⁰⁰ *Bab* s. 10.

odprošení; tak i kdyby kde zrnko hrachu bylo leželo, zvedla je babička a vyznamenaný na něm kalíšek s úctou políbila. Tomu všemu babička i děti učila”⁴⁰¹.

Zbylé „drobty patří ohníčku”, nebo je třeba je sypat mravencům, rybám, ale nesmí se po nich šlapat „to prý duše v očištění pláčou.”⁴⁰²

Mimořádná úcta k chlebu ve vyprávění vůbec není explicitě vázána na eucharistii (v souvislosti se mší svatou či osobou Ježíšovou). Přesto je však hluboce eucharistická, plná vděčnosti a úcty jasně zaměřené symbolicky k Bohu.

Dobré slovo hraje u babičky důležitou roli. Je obdařena schopností pěkně vyprávět, její řeč je obtěžkána řadou moudrých přísloví⁴⁰³. Často jsou to právě slova chvály směrem k Bohu, stvoření, všeho krásného a dobrého⁴⁰⁴. Její dobrý skutek, přímluva u kněžny ve prospěch druhých je „dobré slovo, které padlo do dobré půdy” (srv. Lk 8, 11-15)⁴⁰⁵.

6. REFLEXE DUCHOVNÍHO ŽIVOTA V DÍLE BOŽENY NĚMCOVÉ

6.1 „Šťastná to žena“ - zrcadlo blahoslavenství podle Mt 5, 3-12

Emblematický výrok neoddělitelně spjatý s postavou babičky „Šťastná to žena!”⁴⁰⁶ vyslovuje podvakerát kněžna. Jednou po návštěvě babičky s dětmi na zámku a podruhé jako punktu na závěr povídky, po babiččině skonu. Prvně si ona slova „šeptala” v tichém uznání a obdivu, podruhé si smutně „povzdechla”. Obsah stejného výroku získává po babiččině odchodu ještě hlubší význam. Babička je šťastná tím, čím je v Božích očích šťastný člověk. Ospravedlněný, posvěcený, nebo zbožštěný člověk⁴⁰⁷, tedy člověk, jak ho Bůh chce mít, odpovídá rozměrům blahoslavenství (srv. Mt 5, 3 - 12). Blahoslavení (řec. μακάριοι) jsou požehnání, šťastní, ale také jsou to ti, kdo slyší a zachovávají Boží slovo, jsou bdělí, dbají o čistotu, vědomí si Božího pozvání na hostinu Beránkovu a ke vzkříšení (srv. Lk 11, 28, Zj 1, 3; 16, 15; 20, 6; 22, 7;). Ve striktním smyslu, který Ježíš dává blahoslavenstvím, nejde ovšem

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² Bab s. 10.

⁴⁰³ A. Novák v textu o Němcové (1912) užívá zajímavé slovní spojení o hlavní postavě *Babičky*, „zbožná filozofka od kolovratu, nesmrtelná babička“. Srv. NOVÁK, A. Česká literatura a národní tradice. Brno: Blok, 1995, s. 34. Přestože tento trochu neladný slovní konstrukt neodpovídá poetické lahodnosti jazyka Němcové, tak velmi dobře naznačuje plnost pro babičku charakteristickou: zbožná, prostá, moudrá žena, nesmrtelná. Níže se pokoušíme onu plnost vyjádřit souslovím – dovršená osobnost.

⁴⁰⁴ Nad hojnou úrodou se babička nechá slyšet: „Radost je z toho božího požehnání, nedopouštěj, Bože, pohromy!” Bab s. 117.

⁴⁰⁵ Bab s. 127.

⁴⁰⁶ Bab s. 86, 210.

⁴⁰⁷ Trojí pojem napříč křesťanskými tradicemi v podstatě hovoří o „jediném tajemství spásy ve světle Krista“. Srv. TENACE, M. *Vybrané kapitoly z antropologie: stvoření člověka k obrazu a podobnosti Božímu*. Velehrad: Refugium, 2001, s. 21.

pouze o ctnosti nebo životní stavu⁴⁰⁸. Novozákonní pojem je neoddelitelný od jeho Osoby a vztahu s Ním⁴⁰⁹. Nepodsouváme Němcové úmysl postavu babičky vykreslit v rozměrech blahoslavenství. Pokoušíme se však ověřit, nakolik se s postavou výjimečné a šťastné ženy tyto hodnoty potkávají. Obraz babičky má totiž velice blízko ke světici (Rozárka a Jakub Halina taktéž). Přestože se pohybujeme v prostoru literatury, víme, že je propojena se životem. Blahoslavenství, která „vykresluje tvář Krista“⁴¹⁰, nám umožňují také analogicky podívat se do tváře babičky, obrazu člověka, který je obrazem Božím.

6. 1. 1 Chudí v duchu, pokorní a tiší

Babička ve své chudobě a prostotě je pro komorníka na zámku „*prostá baba s dětmi*“⁴¹¹, může být viditelně málo zajímavá pro pyšný pohled „světa“. Jistě je hmotně chudá, vlastní jen prostou chaloupku, již natrvalo opustí, aby se starala o vnoučata. Má jen truhlu s oblečením a několika málo věcmi, zejména opatruje svůj růženec po manželovi. Žije velmi skromně a vděčně. Její pokora⁴¹² je zřejmá například v neustálé služebné pracovitosti, sklánění se k dětem, všelikým tvorům, o něž pečuje, což nejde bez obětí. Přitom ta je natolik prostoupená láskou, že je zcela harmonická. Je otevřená k druhým bez ohledu na postavení a s úctou jedná s každým. Prostota je však zároveň spojena s moudrostí, o kterou se štědře dělí, ale je také nabízena, ať je to vhod či nevhod. Stařenka neumí číst, ale má živou paměť na různá přísloví a zkušenosti poučné pro různé situace. Chudobná, ale nese v sobě bohatství moudrosti, které slouží druhým lidem⁴¹³. Její slovo se vehementně neprosazuje, při vší výřečnosti je tichá⁴¹⁴, přestože platí za ženu, která nešetří moudrými radami nebo

---

⁴⁰⁸ LÉON-DUFOUR, X. (ed.): Slovník biblické teologie. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. (1981) 2003. s. 29.

⁴⁰⁹ „Ježíš ztělesňoval blahoslavenství během celého svého života – od narození v betlémské jeskyni až po smrt na kříži a vzkříšení. Všechny přísliby o Božím království se v něm naplnily“. FRANTIŠEK. Poselství svatého otce Františka k XXIX. Světovému dni mládeže 2014. s. 2. [online] <https://w2.vatican.va/content/francesco/cs/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html>.

⁴¹⁰ *Katechismus katolické církve (KKC 1717)*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

⁴¹¹ *Bab* s. 73. „Prostřáčci, ztroskotanci bez budoucnosti“, lidé v očích světa nezajímaví. Srv. MRÁZEK, J. *Kázání na hoře*, Jihlava: Mlýn, 2017, s. 31 – 32.

⁴¹² Chudoba v duchu podle Řehoře z Nyssy je sebezřeknutím a pokorou, stupněm na Jákobově žebříku blahoslavenství, po němž nás Ježíš vede do nebe. Srv. KARFÍKOVÁ, L. *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*. Praha: OIKOYMENH, 1999. s. 71.

⁴¹³ „Prodlévat v Boží blízkosti si přeje člověk chudobný – jen ten se sytí Bohatým. Kritériem není, zda má peněženku plnou, nebo prázdnou, ale zda má srdce připravené pro Lásku“. ALTRICHTER, M. *Nehlučné aforismy*, Velehrad: Refugium, 2016, s. 5.

⁴¹⁴ Tichost vidí Řehoř jako „pomalost k zlému“, a u ideální babičky vidíme, jakoby nebyla zlého ani schopna. Srv. KARFÍKOVÁ, L., *Řehoř z Nyssy*. s. 71.

napomenutími. Její život je prostoupen modlitbou. Ten, kdo je chudý ve svém duchu, rád se otevírá Svatému Duchu⁴¹⁵.

6. 1. 2 Plačící a milosrdní

Jako plačící je popsána mnohokrát. Citové pohnutí však ukazuje především na zúčastněnost vztahu k lidem⁴¹⁶. Zapláče nad Viktorčíným smutným osudem, od srdce pláče při těžkém rozhodování, při útrapách cesty, po dlouhých odloučeních, při setkání s rodinou. Utěšuje také plačící dceru, nebo s citem líčí pláč trpící Panny Marie⁴¹⁷. U babičky to však nejsou slzy pokání⁴¹⁸, ale ponejvíce soucitu a milosrdenství pro ty, kdo mají jakoukoliv bolest. Její milosrdenství prozrazuje široké srdce. Má soucit s lidmi⁴¹⁹, např. s Viktorkou, Kudrnovic, ale také se stvořeními a přírodou v jejích nepatrnostech (včeličky).

6. 1. 3 Toužící po spravedlnosti a působící pokoj

Aktivně usiluje o dobro druhých. Kde vidí, že by se mohlo pomoci, tak se o to snaží. Přimlouvá se u kněžny ve prospěch chudých nebo ohrožených a s rozlišením, že si toho opravdu zaslouhují a prospěje to jim i ostatním⁴²⁰. Je to pokojné působení, ve své tichosti také pokoj šíří. Sama je pak nositelkou té spravedlnosti, o kterou usiluje⁴²¹. Zmíněná hodnotová vyhraněnost nevystupuje silově do popředí. Pečuje o vztahy, sousedsky se setkává. Usmířující přístup je u ní běžný. To se nevyklučuje s nasazením síly, když byla například jako dívka napadena a bránila se. Působí však pokojně, což je jistě také zralostí stáří, ale zároveň i svět kolem ní je prostoupen tichostí, světlem a usmířující silou⁴²².

---

⁴¹⁵ Chudí v duchu – „nic nemají ze sebe a ve všem závisí na Bohu“. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 62.

⁴¹⁶ Plačící se „neuzavírají do sebe, ale soucitně mají účast na potřebách a utrpení druhých“. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 62.

⁴¹⁷ Viz pozn. 41.

⁴¹⁸ Tradiční výklad plačících „nad svým hříchem“ zde nepřiléhá, ale blíže je „pláč, který otevírá srdce Bohu“. Srv. MRÁZEK, J., *Kázání na hoře*. s. 36.

⁴¹⁹ Plakat s plačícími (Řím 12, 15) s vírou, že Bůh setře každou slzu z očí (srv. Zj 21, 4) a plačící budou potěšeni, je babičce blízké a Němcová o této útěše v Bohu hovoří i jinde.

⁴²⁰ Nejen v otázkách zajištěnosti chudých, nebo vyřešení problémů. V Matoušově evangeliu je spravedlnost v bohatém významu – „život v souladu s Boží vůlí“. Srv. MRÁZEK, J., *Kázání na hoře*. s. 45.

⁴²¹ Spravedliví podle blahoslavenství znamená ty, kteří „intenzivně touží po tom, aby v očekávání království jednali podle Boží vůle“, což je více než jen spravedlivé sociální uspořádávání mezi lidmi. Jde o důvěrné Ježíšovo pozvání pro lidi, které nazývá učedníky, dětmi, přáteli, bratry. Srv. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 60 - 64.

⁴²² „Můžeme tedy říci, že *Babička* je knihou, která nás učí kontemplativnímu pohledu na svět. Možná by bylo lépe použít teologicky přesnějšího významu meditace, protože se v babičce nejedná o výslovné modlitební spočívání u nadpřirozených předmětů. Přesto však babiččin pohled na svět není zkoumavým pohledem filozofa. Je to ryze praktický pohled, jež činí moudrým láska a zkušenost. A protože tento pohled je v *Babičce* tak výrazně spojen se zbožností, a to zbožností účinnou a radostnou, jistá dávka milosti, myslím, na *Babičce* spočívá, a přechází i na ty, kdo tuto knihu čtou“. ZERHAU, L. Podstata věcí se odkrývá kontemplativní pamětí. K *Babičce* Boženy Němcové. *Teologické texty*, 2010, roč. 21, č. 1, s. 47 – 48.

6. 1. 4 Čistého srdce

Duchovní veličina čistoty srdce poukazuje na ryzost všech úmyslů⁴²³ a věrnost Bohu v modlitbě. Bdí nad sebou. Má úctu ke slovu, nesnese klení. Aktivně a navenek je znát, že rozlišuje a pracuje se svědomím. Poměřuje své inspirace, sklony se zřetelem na Boží tvář. V její tváři se pak odráží a vystupuje z ní laskavost, dobrota a krása. Babička vidí Boha ve všech věcech⁴²⁴, je obdařena kontemplativním zrakem, viděním, které je dáno těm, kdo mají čisté srdce⁴²⁵. V posledních okamžicích života upíná svůj pohled na „krucifix“ a tiše odchází.

„*Plamínek života jejího zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno*“⁴²⁶. Jako by se na ní splňovalo i blahoslavenství těch, kteří umírají v Pánu, co naleznou odpočinek od svých prací a jejich skutky jdou za nimi (srv. Zj 14, 13).

6. 1. 5 Pronásledování

Zraňující úděl lásky Kristovy v pronásledování a ponížení kvůli Němu u babičky chybí. Rozměr života snášející utrpení (kříž) je však přítomen. Unesla však nemálo protivenství ohledně manželství (vstupuje zde zlo války), následně ztrátu milovaného muže. Mnohé postavy jiných povídek se však často setkávají s odporem pro jejich dobrotu. U babičky tomu tak naprosto není, je široce přijímána a oblíbena⁴²⁷. Je zastižena ve zralém věku, harmonická osobnost, která v minulosti však nemálo zkusila. Její soulad s přírodou, lidmi a Bohem předjímá to, co blahoslavenství zaslibují. Útěšné světlo, které ji prostupuje a obklopuje, je vítězství Božího Ducha v člověku.

6. 2 Boží slovo v povídkovém díle

Subtilnější, ale důležitější rozměr biblického slova je jeho duchovní smysl vyjádřený jinak než výslovně. Symbolicky, personálně a konkretizovaně.

Uvedené trojí rozlišení se snaží postihnout realitu Božího působení na světě. Vše na světě povstalo skrze Boží slovo a biblické slovo o tom svědčí. Nynější dění ve světě, včetně dění uvnitř literárních dějů (možný svět umění), mají na duchovní podstatě světa účast (Bůh je

---

⁴²³ Čistého srdce – „hledají Boží vůli celistvým a nerozděleným úsilím“. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*, s. 62.

⁴²⁴ ŠPIDLÍK, T. *Jak očistit své srdce?* Velehrad: Refugium, 2005. s. 86 - 87.

⁴²⁵ Jak v tomto světě „tady“, tak eschatologicky „tam“. Od sv. Augustina jde o pestré škálu pohledů na to, co znamená ono „vidět Boha“ od doslovného smyslu (ten např. sv. Augustin odmítá), mystického, v bližních, ve světě, v zakoušení. Srv. MRÁZEK, J. *Kázání na hoře*. s. 54. Podle Karfíkové je pro Řehoře „vidět v Písmu totéž co mít“. Nejen se tedy něco dozvědět o Bohu, ale je „možné vidět jej samého, ba mít jej v sobě“. Srv. KARFÍKOVÁ, L. *Řehoř z Nyssy*. s. 74 - 75.

⁴²⁶ *Bab* s. 210.

⁴²⁷ Bylo by zajímavé zjistit z čtenářských reflexí, zda tato milá a nevtíravá babiččina tvář, která po našem soudu zrcadlí, jak to dobré umění dokáže Tvář Kristovu, také někoho nepohoršuje.

Pánem všude). Čirá realita (přítomnost), ačkoliv ji můžeme duchovně číst podle uvedené ontologie, však nenese na sobě v závorce příslušnou pasáž z Písma⁴²⁸. Přesto si můžeme dovolit s naším přiznaným „apriori“ ve víře rozumět tomu, zda se naplňuje Boží slovo. Je tu např. naše „jistota“, že slaví-li se mše svatá, člověk se odvrací od zlého jednání, nebo přeje dobré a druhého miluje, pak nás zastihlo Boží království a Boží slovo žije mezi námi⁴²⁹. Neexistuje ani naše absolutní jistota, ani nejsme schopni toto tajemství zcela objektivně vyhodnotit, natož pak ještě zdárně verbalizovat. Naše osobně zakoušená neabsolutnost a podmíněnost v sobě skrývá tenzi k absolutní Osobě.

6. 3 Vtělování Slova je náš duchovní život

Symbolická povaha umění je nositelkou pravdy, jiné než striktně logické. Znak, obraz, symbol, který je vytvářen ve své kráse a živosti se dotýká člověka a prostředkuje komplexní vjem. Věc (chléb) se v povídce *Babička* stává symbolem, v němž se sbíhá naše zkušenost s lidskou nutností mít denní obživu, vnímat ji jako dar plně rezonující se symbolikou eucharistie a prosby Otčenáše. Babička se výroby chleba ujímá jako svého díla, které posvěcuje modlitbou. Tento chléb slouží jako znamení vzájemnosti, vítá s ním příchozí. Kdo se nesrovnává s chlebem, nesrovnává se s lidmi. Droby (byť minimální částky daru) musí být ctěny stejně jako celek a slouží i dále zvířatům, nebo jsou obětovány v ohni. Vrací se živlu, který je Boží⁴³⁰.

Osobní hledání Boží vůle je tematizováno ve velice obecné lidské rovině, v příběhu lidského života. Při literární snaze autorky hovořit s jistou hloubkou o životě, nalzáme v jejích osobních modelech, co dobře odpovídá obecně sdílenému lidskému rozlišení „co dělat a jak žít“, ale také specifitějším parametrům duchovního rozlišování. M. I. Rupnik uvádí dva hlavní předměty rozlišování (podle *Duchovních cvičení sv. Ignáce z Loyoly DC 170-174*): 1. Životní stav – zápas za nalezení a naplnění Boží vůle a 2. Prohloubení víry – víc se přimknout ke Kristu (lze i s jasností poznat, že se člověk ve stavu zmýlil)⁴³¹.

---

⁴²⁸ Podle Franze von Baadera křesťanství učinilo vztah člověka a země „vroucným, nezrušitelným a svátostným“. O přírodě hovoří jako o zformovaném Božím slově, přičemž „Božské hieroglyfické písmo zůstává člověku nesrozumitelné, pokud je odcizen Božimu Duchu“. V člověku pak spatřuje „kněze“ přírody, jenž má s přírodou sakramentální, modlitební vztah“. Srv. LAMBERT, W. *Franz von Baader a jeho filozofie modlitby*. Velehrad: Refugium, 2015. s. 300 – 306.

⁴²⁹ Kulturně vzato žijeme intertextuální souvislosti, Bible nás široce ovlivnila, což musí uznat i ateista (kdyby jen v rovině litery). Snažíme se však hovořit o živém Slově, Kristu, který je naplněním Písem. Vztah mezi literárním dílem a Božím slovem je tedy otázkou po tom, co je duchovním v umění.

⁴³⁰ *Bab s. 10.*

⁴³¹ Srv. RUPNIK, M. I. *O duchovním rozlišování. Cesta ke zralosti*. Velehrad: Refugium, 2002, s. 66.

Postavy povídek začasto zápasí, aby v okolnostech života obstáli, našli zásadnější zakotvení většinou v manželství (zvážit, zda odmítnout ve svobodě vnucovaný vztah zvenčí, uhájít zvolený vztah). Dalším důležitým momentem jsou proměny stavu, přijetí závažné změny (ztráta cti, ponížení, ovdovění). Z hlediska pozvání k hlubšímu vztahu s Kristem je zde několik silných příběhů, na kterých je zjevné mimořádné přilnutí k životu v služebné lásce a oběti.

Personálně promlouvá Boží slovo člověkem v událostech. Sám člověk obdařen řečí mluví např. o lásce, modlí se, a tak odkazuje k Bohu. Viditelně však svým jednáním a úsilím afirmuje směr, kam míří život. Vztahy lásky, vědomí hodnot a perspektiva přesahující podmíněnosti života se na něm vyjevují. Postava, která žije, chce žít, bojuje o dobré věci a potvrzuje smysl. Konkrétní slova a činy osob jsou živým symbolem plnější duchovní reality. Paní Milinská se ujímá Barušky v zoufalé situaci (jako milosrdný Samaritán) a důsledně se postará, kam až to jde. Je to nejen personifikovaná činná láska Boží (mateřská podoba i vykupitelsky otcovská), ale také událost milosti (zázračná, nečekaná, útěšná).

Fakt události je duchovní tím, že je sice částečně kauzálně postižitelný, ale celistvý smysl zcela přesahuje pochopení dané epizody. Sbíhají se v ní všechny časy (minulost, přítomnost, budoucnost) i nadčasová dimenze absolutní supervize Boží. Katarze šťastných konců (podobně jako v pohádkách) je analogií s eschatologickou povahou lidského života. Útěšnost takových point odpovídá tomu, že v našem životě nakonec očekáváme zázrak, vítězné spočinutí v Boží lásce.

ZÁVĚR

Ve stati naši práce jsme předložili výčet duchovních témat ve dvou hlavních okruzích. V části **I.** Základy duchovního života v díle Boženy Němcové a v části **II.** Obrazy duchovního života v jejím díle. Doložili jsme výskyt a přítomnost biblického slova v narativní látce a konstatovali jeho přítomnost nejen v literním smyslu, ale i v duchovním. Načrtli jsme problematiku výskytu slova „Bůh“ a ověřili, že je užíván v živém smyslu, vždy ve vztahu k člověku. Dále jsme v trinitární linii pojednali o každé božské Osobě zvláště. Bohatě zastoupen je Bůh Stvořitel a Otec, který je představen jako sama Láska a nejvyšší Umělec. O druhé Osobě – Kristu jsme kromě běžného kulturního vnímání našli odkazy poukazující na vědomí hlubokého personálního vztahu s Ním. Estetické odkazy na Ducha Svatého jen náznakově doplňují zmínky na charismatické obdarování člověka rozumem či darem umění, přičemž tázání po zásadnější pneumatologické dimenzi lidského života jsme rozvíjeli napříč dvanácti osobními modely v druhé části práce. Úcta ke svatým byla prokázána jako rozšířená a vedle folklorizující přítomnosti také koherentní s církevním kontextem. Nejvíce je pak zastoupena niterná úcta k Panně Marii ve značné šíři. Po trinitární linii teologické a světeckých osobností následuje náčrt teologie obrazu světa, přírody a společnosti, ve kterých se odráží zásadním způsobem jeho povaha Stvoření a řádu. Příroda je krásná a všichni tvorové jsou boží. Existuje i duchovní svět různých sil a lidových či imaginativních představ o světě, které mají svoji úlohu v poetice a narativnosti díla. Otázku mýtů a pověr však řešíme až ke konci stati, a to v blízkosti tématu zbožnosti, kde prokazujeme spíše lidový ráz zdravého křesťanství bez skutečně závažných (vázně míněných) pohanských představ o světě či Bohu. Od výše uvedeného bodu společenských vztahů se závažným akcentem křesťanské solidarity a lásky začínáme v textu řadit osobní modely, které vždy ilustrují před tím probírané téma.

Ozřejmuje se tak charakter autorčina díla, ve kterém je člověk středobodem zájmu. Putuje životem, zápasí, kolísá, ale v povaze celého díla je, že dorůstá do celistvé osobnosti v duchovních kvalitách. Ty charakterizuje добрota srdce, laskavost, všestranná láska a zbožnost. Člověk je v úhrnu představen ve své kráse vnější i niterné, která pak vyzařuje a je požehnáním pro druhé i svět. Víra osob je dominantní konstantou, má přirozenou nenucenost a harmonický ráz, ale je zachycen i duchovní zápas v napětí mezi hříchem a milostí. Důležité místo věnujeme velmi zastoupené veličině, která je hojně tematizována, lásce mezi mužem a ženou. Její báze je biblicky podložena. Malé teoretické pojednání, které v díle nalzáme, podtrhuje i teologickou citlivost pro ženu, která navzdory nelehké aktuální situaci vzhledem k mužskému světu je Bohem povolána s ním spolupracovat na jednotě mezi nimi. K ženě se

váže významná tematika panenství a čistoty, která je vyzdvihnuta jako závažná hodnota a je spjata s pojmem srdce, tedy celistvosti v plnějším duchovním smyslu. Dominující je pak dovršení vztahu muže a ženy v manželství. Téma mateřské lásky uzavírá první okruh základů duchovního života v díle. Ten ukazuje, že svět a člověk jsou chápány prizmatem víry v Boha, který je zúčastněn v jeho utrpení a nedostacích. Je však hlavně tvořivou silou života, lásky a krásy.

Ve druhé části práce jsme pojednali pomocí „obrazů“ o duchovním životě ve vlastním smyslu. Modlitební život, jak v liturgickém slavení církevního roku, tak zejména v existenciální osobní rovině zápasu, vděčnosti, proseb a chvály, je autentický. Niternost a spjatost s příběhem člověka prozrazuje, že autorka zná jak vnější projevy zbožnosti, tak vnitřní zkušenost vztahu s Bohem. Krátce zmiňujeme obraz kněžství v díle, které je nedílnou součástí autorčina světa. V jeho řádu působí harmonicky, a to především v pečující starostlivosti, solidaritě a podpoře vzdělání. Některé atributy zbožnosti a slavení jako pouť, Boží Tělo, růženec mají řadu rovin, dominuje ta estetická, ale jsou to i události setkání, jimž nechybí rozměr jejich pravé povahy, kterým je žitý vztah. Motiv růžence umožnil představit příběh duchovního zasvěcení mladého muže do mimořádného stylu života oddané služby Bohu a člověku. Podobný charakter má pak další trojice postav, která umožňuje vyhodnotit, že dílo jako celek poskytuje autentický obraz duchovního života formovaného láskou, krásou a vroucím vztahem k Pánu, přestože není vždy explicitní, spíše obrazně a personálně symbolický. V závěru práce jsme zaměřili pozornost na postavu stěžejního díla *Babička*, která je exemplárním a osobitým příkladem dovršené osobnosti. Zejména u ní, ale také u jiných postav napříč dílem vyniká to, že člověk se ve svobodě a lásce stává ve spojení s Pánem osobností. Eschatologická perspektiva nebe je přítomná už nyní a člověka prozaňuje. Třeba i trpký odchod z tohoto světa je nesen nadějí na nebeskou radost a trvání láskyplných vztahů, které nekončí. V závěru práce jsme pozměnili metodu do té doby induktivní, a za pomoci deduktivní syntézy se pokusili nahlédnout osobu babičky v „parametrech“ blahoslavenství podle Mt 5, 3–12, přičemž se ukázalo, že nalezené paralely skutečně existují a obraz osoby je hluboce evangelijní. V úplném závěru se kruhovým pohybem vracíme k tématu Božího slova v díle a Slova v osobách tohoto díla. Při vši nedostatečnosti naší mluvy o tajemství života Slova v člověku konstatujeme, že se dobré a krásné slovo autorčino dotýká milostného přebývání Lásky v člověku. Charakter díla, který sám je prokazatelně útěšný při překonávání různých protikladů, nás po provedeném novočtení vede k závěru, že je oslavou Boží v člověku, ale i oslavou důstojnosti člověka v Bohu.

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Netresta Marek

Název práce: Duchovní život v díle Boženy Němcové

Vedoucí práce: Doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.

Počet stran: 89

Klíčová slova: Božena Němcová
duchovní život
spirituální teologie
modlitba

Diplomová práce se snaží analyzovat hlavní témata duchovního života v díle Boženy Němcové. Z komentovaných částí autorčina díla vyplývají obecná pravidla pro duchovní život, vycházející ze spirituální teologie. Vyhodnocené poznatky dokládají značnou míru autorčiny autentické spirituality. Vstup do četných textů Boženy Němcové napříč jejími různými žánry napořád vypovídá o jejím uceleném a vyhraněném duchovním světě.

ANNOTATION

Name: Netresta Marek

Title of work: Spirituality in the works of Božena Němcová

Thesis leader: Doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D

Number of pages: 89

Key words: Božena Němcová
                      spirituality
                      spiritual theology
                      prayer

This diploma thesis tries to analyse the main themes of the spiritual life in the work of Božena Němcová. From the annotated parts of the artist's works we can derive general rules for the spiritual life, based on spiritual theology. General rules for the spiritual life, based on spiritual theology, derive from the annotated parts of the artist's work . Evaluated findings show a considerable degree of the author's authentic spirituality. Entry to the numerous texts of the writer Božena Němcová across its various genres forever telling us about her holistic and distinctive spiritual world.

PRAMENY:

NĚMCOVÁ, B. *Sebrané spisy 1 - 14*. K vydání upravila Marie Gebauerová, Jan Laichter, Praha, 1904 - 1920.

NĚMCOVÁ, B. *Korespondence I. - IV*. Praha: Lidové noviny, 2003-2007.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

Aa. Vv., *Otázky české spirituality*. Velehrad: Refugium, 2001.

AKVINSKÝ, T., sv. *Dokonalý duchovní život*, Olomouc, Krystal, 1935.

ALTRICHTER, M. *Spirituální teologie*. Velehrad: Refugium, 2017.

ALTRICHTER, M. *Nehlučné aforismy*. Velehrad: Refugium, 2016.

AMBROS, P. (ed.). *Evangelium pro rodinu dnešní doby*. Velehrad: Refugium, 2014.

AMBROS, P. *Teologicky milovat církev. Vybrané statě z pastorální teologie*. Velehrad: Refugium, 2003.

Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona včetně deuterokanonických knih*. Praha: ČBS, 2007.

BENEDIKT, XVI. *Verbum Domini - Slovo Páně. Posynodní apoštolská exhortace o Božím slově v životě a poslání církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.

CLÉMENT, O. *Tělo pro smrt a pro slávu*. Velehrad: Refugium, 2004.

CORETHOVÁ, A. *Pietas Austriaca. Fenomém rakouské barokní zbožnosti*. Velehrad: Refugium, 2013.

FILIP, Š. *Stručný úvod do teologie. Pojem teologie. Část IV. Teologická metoda*. Skripta CMTF UP (rok neuveden).

FLORENSKIJ, P. *Ikonostas*, Brno: L. Marek, 2000.

FRANTIŠEK. *Laudato si'.* Encyklika *O péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015.

KARFÍKOVÁ, L. *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*. Praha: OIKOYMENH, 1999. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

LAMBERT, W. *Franz von Baader a jeho filozofie modlitby*. Velehrad: Refugium, 2015.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Sensus fidei v životě církve*. Praha: Krystal OP, 2015.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

MRÁZEK, J. *Kázání na hoře*. Jihlava: Mlýn, 2017.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

- POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha: Krystal OP, 2010.
- POSPÍŠIL, C. V. *Jako v nebi tak i na zemi*. Praha: Krystal OP, 2010.
- POSPÍŠIL, C. V. *Hermeneutika mystéria*. Praha: Krystal OP, 2010.
- RAHNER, K. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii*. Velehrad: Refugium, 2011.
- RICHTER, K. *Liturgie a život*. Praha: Vyšehrad, 1996.
- RUPNIK, M. I. *Adam a jeho žebro*. Velehrad: Refugium, 2010.
- RUPNIK, M. I. *O duchovním rozlišování. Cesta ke zralosti*. Velehrad: Refugium, 2002.
- RUPNIK, M. I. *Úvod do duchovního života*. Velehrad: Refugium, 2003.
- ŠPIDLÍK, T. *Jak očistit své srdce?* Velehrad: Refugium, 2005.
- ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*. Velehrad: Refugium, 2012.
- ŠPIDLÍK, T. *Vědy - umění - náboženství. Protiklad nebo soulad?* Velehrad: Refugium, 2009.
- TENACE, M., *Vybrané kapitoly z antropologie: Stvoření člověka k obrazu a podobnosti Božímu*. Refugium, Olomouc, 2001.

OSTATNÍ:

- Aa.Vv., *Božena Němcová a její Babička*. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Sv. 3. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006.
- Aa.Vv., *Božena Němcová. Život. Dílo. Doba. Sborník příspěvků z konference 7. - 8. září 2005*. Česká Skalice: MBN, 2006.
- TILLE, V. *Božena Němcová*, Praha: Zlatoroh, 1911.
- KUBKA, F. NOVOTNÝ, M. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert a synové, 1941.
- OTRUBA, M. *Božena Němcová*, Praha: Svobodné slovo, 1962.
- NOVÁK, A. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995.
- NOVOTNÝ, M. *Život Boženy Němcové I: Dopisy a dokumenty do roku 1848*. Praha: Československý spisovatel, 1951.
- POKORNÁ, M. *Josef Němec. Neobyčejný muž neobyčejné ženy*. Praha: Academia, 2009.
- LAISKE, M. *Bibliografie Boženy Němcové: Soupis jejího díla a literatury o něm*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1962.
- ŠALDA, F. X. *Duše a dílo: podobizny a medailony*. Praha: Melantrich, 1950.
- ČEP, J. *Umění a milost*. Brno: Vetus via, 2001.
- ČEP, J. *Rozptýlené paprsky*. Praha: Vyšehrad, 1993.
- DEML, J. *Tasov*. Praha: Vyšehrad, 1971.
- PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu: 1848 – 1918*. Praha: Torst, 1998.

SLAVÍK, I. *Viděno jinak*. Brno: Vetus via, 1995.

ŠMAHELOVÁ, H. *Autor a subjekt v díle Boženy Němcové*. Praha: Karolinum, 1994.

SCHAUBER, V. - SCHINDLER, H., M. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.

FASORA, L. HANUŠ, J. MALÍŘ, J. (eds.). *Sekularizace v českých zemích v letech 1848 - 1914*. CDK, Brno, 2007.

TRAPL, M. *František Matouš Klácel. Život a dílo*. Olomouc: Katedra FFUP a UP, 1999.

ZÁHOŘ, Z. *Božena Němcová a Václav Bolehmír Nebeský*. Praha: Odkaz, 1920.

ZÁHOŘOVÁ-NĚMCOVÁ, M. *Božena Němcová. Její náboženství a idea lidství*. Praha: Odkaz, 1920.

ČLÁNKY:

AMBROS, P. Recenze na: Leo Zerhau, Věčná paměť v *Babičce* Boženy Němcové. Disertační práce, CMTF UP V Olomouci, Olomouc, 2008, 169 str. *Teologické texty*, 2010, Roč. 21, č. 2, s. 11 – 112.

BOROVSKÝ, K. H. Články kritické a polemické. Národní báchorky a pověsti. Česká Včela, 1845 č. 62. In KREJČÍ, F. V. (ed.). *Beletrie Karla Havlíčka Borovského*. Praha: B. Kočí, 1906. s. 127 – 128.

ZERHAU, L. Podstata věci se odkrývá kontemplativní paměti. K *Babičce* Boženy Němcové. *Teologické texty*, 2010, roč. 21, č. 1, s. 47 – 48.

SLOVNÍKY:

GOFFI, T., – FIORES, S. DE (ed.). *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

LÉON-DUFOUR, X. (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie. (1981) 2003.

RAHNER, K., VORGRIMLER, H. *Teologický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2009.

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2012.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

NĚMCOVÁ, B. *Babička, Pohorská vesnice, Povídky 1, Povídky 2*. [online]. Dostupné na internetu: <[https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/bozena-nemcova/?knihovna=.>](https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/bozena-nemcova/?knihovna=.).

Babička – slovník. [online] Dostupné na internetu: <<https://www.muzeumbn.cz/babicka-kniha-19/>>.

FRANTIŠEK. Poselství svatého otce Františka k XXIX. Světovému dni mládeže 2014. s. 2. [online]<https://w2.vatican.va/content/francesco/cs/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html>.

ZKRATKY:

Bab - Babička

Bar - Baruška

Cp - Cesta z pouti

Čd - Čtyry doby

DB - Divá Bára

Dč - Dobrý člověk

Dln - Dlouhá noc

Don - Domácí nemoc

Chl - Chudí lidé

Chph - Chyže pod horami

Kar - Karla

Ov - Obrázek vesnický

Pšd - Pomněnka šlechtné duše neboli Rozárka

Pu - Pan učitel

Pv - Pohorská vesnice

Ses – Sestry

Un - Urozený a neurozený

Vzp - V zámku a v podzámčí

KKC - Katechismus katolické církve